

ВАСИЛЬ
ЧУМАЧЕНКО

КРИК
ПҮГАЧА

*Характерникам Січі
та моєму дідові
Шакулі Василю Терентійовичу
присвячується*

*Не забувайтеся...
В.Т. Шакула*

Реве море,
    реве сине,
Реве, завиває...
Вітер свище,
    хвиля хлище,
Хлище, заливає.

В Чорнім морі
    проти бурі
Ватага козацька.
Дужі спини,
    пінні весла,
Жупани синіють.

Летить чайка,
    летить чайка,
Та поміж вадами.
Чуєш, враже?
    Ми ідемо —
Гуде Січ дзвонами.

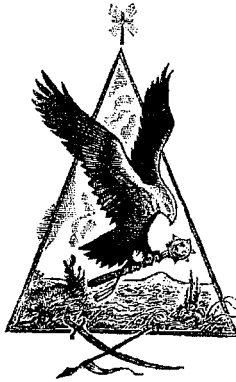
(Стара кобзарська пісня)

Серія «Вічна Січ»

Василь ЧУМАЧЕНКО

КРИК ПУГАЧА

книга перша

Кривий Ріг
Видавничий дім
2004

ББК 86.420.1+84.4УКР6
Ч90

Чумаченко В. А.
Ч90 Крик пугача: Есе, повість. - Кривий Ріг: Видавничий дім, 2004. - 224 с.
ISBN 966-7388-77-8 (серія)
ISBN 966-7388-78-6 (кн. перша)

Як і в своїй попередній книзі «Шлях у невимовне», Василь Чумаченко звертається до теми езотеричної культури України, знаходячи в глибинах культурно-історичної спадщини українського етносу першовитоки становлення духовного світу людини. Свої судження автор ґрунтує на розкритті сакрального шляху стародавніх культур, ознаки якого і по сьогодні зберігаються в основних архетипах етнічної культури України, що дає підставу, на думку автора, вважати її територію іньською праматеринською зоною формування світосприйняття людини.

До книги вийшли есе «Таємниця старого шляху, або Розвиток природних початків людини в українському етносі» та повість-фентезі «Кріри», в яких автор намагається визначити походження та розкрити основні засади етнічної езотеричної культури, зокрема козацького характерництва як найближчого до нас у часі її прояву.

ББК 86.420.1+84.4УКР6

ISBN 966-7388-77-8 (серія)
ISBN 966-7388-78-6 (кн. перша)

© В.А. Чумаченко, 2004
© Б.П. Куновський, гравюра,
Я.В.Мулява, графіка, 2004
© ПП «Видавничий дім»,
макет, 2004

**Українське козацтво
як спосіб життя, діяльності та поведінки...
і українське козацьке характерництво**

*Не лише переднє слово до книги
Василя Чумаченка "Крик пугача"*

— Чолом тобі, пане-брате! — козак брав за потилицю побратима правою рукою, а ліву клав міцно на праве вухо, правою — немов притягуючи до себе побратима, а лівою — ніби надійно притримуючи аби легенький доторк лобами в емоційному збудженні не переріс в удар з тріском черепів.

— Чолом і тобі, пане-товаришу, — відповідав побратим, легко торкаючись лобом чола близького друга і бойового споборника.

Так віталися один з одним козаки-побратими. А до гурту козаків шанобливо:

— Чолом вам, панове-козаки!

Або:

— Чолом Вам і уклін сердечний, панове-товариство!

Із глибокого темно-синього, аж чорного, але усіяного ясними зорями неба, зі світло-туманного, битого і уторованого козаками, чумаками і українськими козацькими характерниками Чумацького Шляху зійшов до нас стежинами і дорогами землі української, через ліси і переліски, через гори Карпатські та Кримські, через плоскогір'я і нагір'я, повз яри і байраки, крізь рідні українські степи, долини і діброви прийшов до нас Василь Чумаченко і привітався новою збіркою матеріалів про українське козацьке характерництво, збіркою з проблем української козацької езотерики "Крик пугача":

— Пугу — пугу-у-у...! Козак з лугу! Чолом тобі, український козацький народі!

— Чолом і тобі, пане-брате, шанований і дорогий козаچه! — відповімо йому і ми з вдячністю. З вдячністю, позаяк уже другий десяток літ збирає і відтворює Василь Чумаченко все, що стосується таємної і нетаємної науки українського козацького характерництва. Вивчає і досліджує, пильно вдивляючись у сьогодення, дбаючи про прийдешнє (майбутнє), здійснює ретроспективний пошук у пройдешиє (минуле). І той, відкритий автором метод есперного ретроспективного пошуку, дає можливість проводити пряме дослідження самих основ і підвалин стародавніх езотеричних культур, прояснює щось незвичайне і несподіване у сучасній культурі людства, уможлиблює складання цілісної картини взаємвідносин людини Знання і довкілля. І чужому навчається, і, головне, свого не цурається. Тому в процесі вивчення, досліджень і порівнянь виявляється, що у розмаїтті культур «чуже» у своїй сакральній глибині і є своє, рідне, одвічно українське — індо-орійське (арійське), трипільське...

Від природи наділений, без сумніву, незвичайними, чи пробудженими, винятковими здібностями, Василь Чумаченко розкодовує, відтворює та осмислює досвід і знання свого роду, своїх пращурів — та зрештою, всього українського народу та українського довкілля. У чому читач переконається, освоївши першу його збірку «Шлях у невимовне» і другу — «Крик пугача».

Василь Чумаченко — кандидат технічних наук, український козацький полковник, майстер українських езотеричних мистецтв, духовної енергетично-інформаційної практики «Спас». Принагідно звертаю увагу широкого загалу читачів, що «Спас», «Бойовий Гопак», «Собор» та й інші українські національні духовні енергетично-інформаційні практики були, є і мають бути завжди також і бойовими мистецтвами українських козаків, системами підтримання та укріплення здоров'я, у разі потреби — оздоровлення, виліковування і зцілення, не менш ефективними і результативними, ніж індійські, китайські, японські чи будь-які інші. Потрібно лише їх відроджувати, відновлювати і, оберігаючи та розвиваючи національне, бути відкритими до досвіду інших народів.

Той, кому поталанило працювати разом чи під керівництвом Василя Чумаченка, міг переконатися у реальності можливостей розширення свідомості через входження у природний стан поширеного сприйняття світу. До речі, Василь Чумаченко стверджує, що первісні, віддавна притаманні українцям здібності можна відродити та відновити шляхом навчан-

ня, у процесі повернення у життя ритуалів, звичаїв і традицій українського народу, звернувшись до першоджерел українських езотеричних знань.

Українське козацьке характерництво так само древнє, як і саме українське козацтво. Археологія і санскрит науково переконливо віднаходять і розкривають індо-арійські (орійські) корені, індо-арійські (орійські) витoki українського козацтва (див. з цього приводу, наприклад, монографію Василя Кобилюха «Українські козацькі назви у санскриті». — Львів-Київ-Донецьк, 2002). Українське характерництво дохристиянських часів мало несуперечливе безконфліктне подовження і в християнській езотериці українського козацтва. Стародавній шлях Аріїв не зник у пітьмі тисячоліть, він по сьогодні, як переконливо доводить автор, є сакральною суттю езотеричних підвалин українського етносу. Цей шлях духовного сходження людини до поширеного сприйняття світу через індо-орійську, волховську, характерницько-козацьку, і, врешті-решт, Ісусову науку, поєднує у одне велике ціле етногенез усіх народів, які колись жили на землях України чи приходили в Україну, звані і незвані. Одержане в Україні знання вони і розносили потім по усьому світу.

Українські козацькі характерники належать до тих людей, яких видатний вчений, філософ і поет Йоганн Вольфганг фон Гете називав лівітаторами. Славетний німецький мислитель, один з найвидатніших представників класицизму, твори якого є квінтесенцією німецької гуманістичної думки, відкрив для себе і своїх співвітчизників дивовижне явище — набуття свідомістю людини раніше незнаного нею пробудженого стану зі здатністю поширеного сприйняття світу і виходу за межі антропологічного буття у царину раніше недосяжних таємниць. Достовірність, істинність і правдивість тих «таємниць» сьогодні доводиться наукою.

Українські козацькі характерники пробуджували в собі обдарування бачити невидиме, чути невимовне, читати думки інших, мати здатність поширеного сприйняття світу і осягати поширеною свідомістю таємниці сьогодення, проникати в пройдене (минуле) і прийдешне (майбутнє), набували багато інших найнесподіваніших дивовижних властивостей і здібностей. Відновлене, осучаснене українське козацьке характерництво здатне надати новий поштовх у розвитку науки, культури і мистецтв, стати активною складовою української національної ідеології, усталити провідну роль української громади в українському суспільстві, бути необхідним і важливим чинником переможно-результативної діяльності справді

українських національних патріотів, як носіїв культури, що розкриває значення та змістовність того навантаження життя, яке веде до зрілості людської душі і опанування нею знання світу.

Мовиться саме про козацьких характерників, яких у княжі часи дружинники називали кірами, або ж скорочено — кірами. Творення і створення сьогодні чисельних “козацьких” товариств свідчить про високий історичний престиж, по-сучасному скажемо, імідж самого слова козак і довіру до нього українського народу. На жаль, є люди та організації, які спекують словами “козак”, “козацький”, ховаючи і прикриваючи ними свої політичні та корисливі цілі і шкідливу народові мету. Але хто б себе ким і як не називав, хто ж він є насправді, скаже про нього і про них їх діло-діяння.

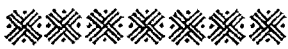
Українське козацьке характерництво виростає саме з козацького діло-діяння. У Вічній Січі українського народу козак — це, передовсім, той, у кого високий, незламний і незборимий, справді козацький дух і хто не лише називає себе козаком, але й щиро усвідомлює та практично реалізує себе козаком за рівнем духовності і станом душі, за способом життя, діяльності та поведінки...

Лише той справді український козак, у кого, по-перше, душа правдива, незрадлива та справедлива; по-друге, хто активно і рішуче діє, як оборонець, захисник і рятівник українського народу, української державності, мови та культури, забезпечує і сам творчо здійснює їх розвиток; по-третє, хто завжди щиро дбає про моральне та фізичне здоров'я, духовний і матеріальний добробут, позитивну енергетику українського народу та всього світового українства.

І тільки той справді український козак, хто для реалізації цієї вищезазначеної тріади завше з чистим сумлінням, зі світлими емоціями та ясним розумом діє енергійно й винахідливо і не боїться ні життя, ні болю, ні смерті. Для українського козака в ньому самому внутрішньо існує альтернатива: Україна (а для українського козака — це життя і перемога) або смерть!

Бо Божа правда захована в українській землі. Тут її і слід шукати. А хто стоїть за правду у цьому світі, має непоборну силу духу.

Навіть при таких високих і найвищих характеристиках українського козацтва українські козацькі характерники належать до його еліти. І лише ті із них, хто досягає найдосконаліших Знань і вмінь, внутрішньої гармонії та гармонійної єдності “Я” з оточуючим світом, стають про-

світленими за рівнем духовності, станом душі, розширеної свідомості і поширеного сприйняття світу. В цьому руслі і йде на сьогодні процес пошуків, збору матеріалів, їх освоєння та усвідомлення, нарощення знань і напрацювання вмінь.

Вельми добру і необхідну Україні справу робить Василь Чумаченко. Зичимо йому і нам успіху! Най таланить! Слава Україні, українському народові і українському козацтву!

*Володимир МУЛЯВА,
Почесний Гетьман Українського козацтва,
генерал-майор Збройних Сил України,
провідний науковий співробітник
Науково-дослідного інституту українознавства,
професор Донецького державного інституту штучного інтелекту.*

*А із Пендеба йдемо досі до неба —
сварги синьої...
Велесова книга*

**Таємниця старого шляху,
або Розвиток природних початків
людини в українському етносі**

Вступ

Минуло зовсім небагато часу, шановний читачу, від нашої першої подорожі в світ стародавніх магічних культур, як настав час нової мандрівки. Цього разу стежинка проляже в світ езотеричної культури України. Глибина та незвичність того, що відкриється перед тобою, потребує дещо розширеного вступу. Тому перед основною (художньою) частиною книги, що має назву «Кріри», вміщено своєрідне введення в світ езотеричної культури «Таємниця старого шляху». Вся ж книга дістала назву «Крик пугача».

«Чому саме крик пугача?» – спитаєте ви. Крик цього нічного птаха нічого доброго не віщував людині. Моторошно і страшно стає в лісі, коли серед глибокої ночі там кричить пугач. Все пробуджується і лякається того провалля, що розкривається за цим криком. Провалля, що веде у велике ніщо, пробуджуючи із забуття нашу предковичну пам'ять.

У минулих мандрівках у світ невимовного* ми з тобою, шановний читачу, дійшли зовсім неочікуваного висновку: звичайний шлях людського життя може вести до пробудження вищих станів свідомості. Тобто йдеться про те, що всі ті початки, на яких стоїть будь-яка езотерична школа, цілком присутні у повсякденному людському житті.

Крім того, як стало зрозуміло з подальшого, то і є найбільш повний шлях зростання людської свідомості на противагу пануючій думці про життя, як про юдоль людської скорботи і тільки. Ми також висловили думку, що цей

---

* Чумаченко В. Шлях у невимовне. — Кривий Ріг: Видавничий дім, 2000.

шлях становить головною таємницею того завдання на життя, яке одержує кожна людина по народженні.

Ніяких монастирських стін, ніякого медитативного усамітнення він не передбачає. Але є одна умова: взаємовідносини людини з довколишнім повинні бути змінені. І ця умова є головною.

Про що тут ідеться?

Спілкуючись через відчуття з оточуючим середовищем, ми створюємо образи-поняття речей або подій, що вирують довкола. Ці образи накопичуються у нашій пам'яті, стаючи багажем усвідомленого, а від того — знайомого. Саме завдяки цьому наша пам'ять дозволяє розпізнавати у довколишньому знайомі з минулого досвіду події та явища. Такий спосіб взаємодії між людиною і довколишнім світом може існувати тільки завдяки нескінченному їх діалогу, що не переривається ні на мить. Саме він і зумовлює, врешті-решт, коло наших усвідомлень. Коли в житті пересічної людини трапляється незнайоме явище, вона жахається його, ціпеніє від несподіванки, не маючи досвіду поведження у такій ситуації. В її образно-понятійному світі такий досвід відсутній. Знайомим та звичним є лише те, що зафіксоване в пам'яті як минулий досвід і не більше. На сьогодні вся наша природознавча картина світу, всі наші дослідження виходять саме з таких взаємовідносин.

Найперше, що з цього випливає, це те, що ми знаємо не з усім світом, а тільки з якоюсь певною його частиною, яка стає доступною нашим відчуттям.

Вчений читач скаже, що то є лихозвісний антропологічний бар'єр, стіна платонівської печери, від якої людина не може ступити ні кроку. З цього виходить, що нам також незнайомий до кінця і світ самої людини. Може статися так, що ми насправді не ті, за кого себе маємо. «Ти не цей, ти — той», — стверджує з цього приводу стародавній езотеричний вислів.

Тому антропологічним бар'єром, врешті-решт, може бути існуючий на сьогодні спосіб пізнання світу, який віддзеркалює ступінь розвитку нашої самосвідомості. «Сказати про це — не означає вирішити цю одвічну проблему, — заува-

життя нам обізнаний читач. — Що, як від слів перейти до діла?»

Проблема справді велика і, мабуть, не має свого вирішення у рамках старих усвідомлень. Надія її вирішення з'являється у поширеному сприйнятті світу, за межами антропологічного бар'єру, за який людина переходить при зростанні своєї свідомості.

Кожне усвідомлення нової природознавчої картини світу завжди починалося з невеличкої хмаринки на обрії, яка ніяк не укладалася в ту вироблену картину світу, що панувала на той час.

У нашому випадку такою хмаринкою є те, що в першу чергу впадає в око у взаємовідносинах людини з оточуючим світом. Людина, вочевидь, відокремлена від нього (на відміну від рослинного та тваринного світів, що існують поруч), чого в принципі не повинно бути. Проведене дослідження стародавньої історії людства в наших минулих подорожах засвідчує: взаємостосунки людини і світу не завжди були такими і можуть бути вибудованими на іншій основі.

З чого починається шлях до становлення тих нових взаємовідносин?

Є ще одна хмаринка у наших стосунках з довколишнім — ми досить погані стратеги в житті, тому часто не знаємо відповіді на питання, які воно ставить перед нами: «Що стоїть за тими чи іншими подіями або фактами? До чого, врешті-решт, все йдеться?»

Звідси й наша неспроможність у вирішенні головного питання: «Бути тій або іншій події чи не бути?» Незнання саме цього заганяє нас у глухий кут невизначеності через упереджене ставлення до тих проблем, які ставить перед нами життя. «Не судіте (не вирішуйте), то не судимі будете», — саме з цього приводу застерігав Ісус із Назарета.

Але ми не можемо не вирішувати в цьому житті — для нас це означає не діяти у ньому, а відтак — і не жити. З таких взаємовідносин людини і світу і утворюється замкнене коло, коло колеса Сансари, у якому проходить все життя пересічної людини за східним езотеричним уявленням.

На рівні свідомості пересічної людини виходу з того колеса Сансари немає. Через це її існування стає життям втрачених сподівань. Крокуючи таким шляхом, людина може витримати зовсім небагато, адже має розраховувати тільки на свої власні сили. Тому під ударами долі вона досить швидко ламається і рано йде з життя. Всі сподівання на краще, вся наполеглива праця, все набуте людиною іде одного разу шкереберть через якийсь прикрий випадок, коли вже не стало сили духу, щоб вірно повестися в тому новому іспиті, який приготувало їй життя.

Хтось скаже, що той прикрий випадок закладається з перших невірних, упереджених кроків у житті, які, зрештою, й заганяють людину у глухий кут.

Так дійсно є, але чи так має бути?

Ось про що говорить з цього приводу характерницький вислів: «Ти можеш робити (в житті) все, що завгодно, але зробити все мусиш вірно».

Що ж стоїть за отим «вірно»?

Тут ми з тобою, шановний читачу, і виходимо на стежинку нашої нової мандрівки, що веде до розкриття таємниці того забуття, у якому знаходиться на сьогодні людина. Підемо тим шляхом, накопичуючи дивовижні факти, крізь які, мов через окремі сяючі скельця, проглядає велике і незвичне, що складає зовсім нову для нас глибинну її суть.

Спіратись у своїй мандрівці ми знову ж таки будемо на знання, яким володіли характерники Запорозької Січі і яке можна сміливо вважати золотою застібкою на шатах езотеричної культури України, як це з'ясується далі.

Правило третього суглоба

Розуміння вірних рішень у житті ми можемо знайти в одному з характерницьких правил, яке має назву «правило третього суглоба». Назва, як і все у характерництві, оригінальна і торкається самої природної суті явища. Зовні це правило нам доволі знайоме, бо за першими двома його поворотами, як говорили характерники, стоять наші звичайні свідомі дії в житті.

Наприклад, виникла у вас необхідність у придбанні якоїсь речі, без якої вже не можна обійтись. Звісно, ви йдете задля цього до крамниці чи на базар, взявши з собою відповідні кошти. То і є перший крок, перший поворот у справі.

Керуючись порадами продавців або, скажімо, обізнаного в цьому питанні приятеля, якого завбачливо взяли з собою, ви купуєте те, що стало вкрай необхідним. Це є другий поворот у справі.

«Кожен у житті діє у такий спосіб, — скаже нам найбільш прискіпливий читач, — нічого нового в цьому немає».

Але, переходячи від однієї торгової точки до іншої, ви щось примітили, щось запало вам в око. «То все пусте, — вирішуєте ви, — ніякої необхідності у придбанні тої речі немає». Але щось зупиняє вас, примушує вернутись — і ви таки купуєте річ, на якій зупинився ваш погляд. То і є третій суглоб, третій поворот у справі, як стверджують характерники.

Необхідність того, що ви придбали у такий спосіб, з'ясується тільки через певний проміжок часу — трапляється якийсь випадок, і саме те придбане якраз стає у нагоді. Найбільш вдумливий читач скаже, що подібне може відбуватися не лише з речами, а й з вчинками людини, які вона інколи робить, не знаючи достеменно навіщо. Але минає час, і той ваш несподіваний вчинок стає напрочуд доречним.

Часто такі випадки трапляються з нами одночасно з поворотом нашої долі, коли завдяки їм ми з честю виходимо з випробування, яке приготувало нам життя. І ця випадковість, мимо якої ми могли пройти, навіть її не помітивши, і є тим вірним рішенням, головним правилом, за яким треба жити, як запевняють характерники.

Є над чим замислитись. Дотримання такого правила не потребує від людини якихось зусиль. Скоріше навпаки — для цього нічого не треба робити, необхідне приходить саме, треба тільки не пройти повз нього, як у випадку з незапланованою купівлею речі, в якій, як здавалося, не було потреби.

«Як же тоді треба жити, щоб кожної миті мати можливість дотику до того незбагненого? Коли і де має статися той третій поворот? — цілком справедливо може запитати читач. — Все це потребує якогось нового способу життя, коли наші власні бажання та наміри мають відійти на задній план».

Так воно і є. За характерницьким уявленням, з вірної відстороненості людини починається шлях до нової свідомості, саме з цього постає мистецтво людини знання. На Сході говорять про недіяння як головний принцип, який повинна сповідувати людина у житті. Але ми вже говорили, що не діяти — для пересічної людини означає вмерти, припинити процес самого життя.

З цього приводу у дзен-буддизмі існує твердження, що лише смерть пересічної людини (точніше, її самосвідомості) відкриває той обрій життя, де воно проходить вже за іншими принципами. Один з таких дзен-буддійських афоризмів прямо проголошує: «Будь мертвий, будь абсолютно мертвий і роби, що хочеш, все буде вірно». Цим висловом стверджується, що у недіянні, коли людина перестає діяти за старими усвідомленнями, на зміну свідомості пересічної людини на сцену життя виходить хтось, хто більш спроможніший від неї у його впорядкуванні. Саме він «зачепив» наш погляд за ту річ, яка потім нам так знадобилася.

Пан Ніхто

Вище, шановний читачу, ми говорили про неповноту того світу, який усвідомлює людина через обмеженість своїх відчуттів, і зауважили, що та неповнота тягне за собою й обмеженість наших уявлень про самих себе. Тоді ми не зупинили свою увагу на цьому вельми дивному факті і не надали належного значення тим висновкам, що з нього витікають.

Найперше, що потрібно тут усвідомити: людина є цілісною системою, у кожному її русі або погляді на довколишнє беруть участь усі системи її організму, а не тільки

м'язи або очі. Забезпечення такої єдиної системи можна порівняти із забезпеченням великого міста, виживання якого залежить від кількості накопичених або вчасно поставлених газу, вугілля, продовольства і багато чого іншого, в чому є постійна необхідність.

Як ми знаємо, в місті є короткострокові поставки, але є й довготермінові накопичення запасів, наприклад, на зимовий період. У нашому організмі також проходять процеси, розтягнуті як у коротких, так і в багаторічних циклах. Наприклад, при переході людини від творчої праці до фізичної і т. ін., при п'ятиступінчастій зміні настроїв людини, описаній у минулій нашій подорожі.

Забезпечити протікання відповідних процесів на великих проміжках часу наш організм фізично не може. Запаси, які він повинен утримувати на такі випадки, були б непомірно великими, і можна тільки уявити, що то було б за життя з таким перевантаженням. Вихід із цієї ситуації природа й знайшла у вигляді передбачення того, що може трапитись з людиною в житті.

Нам сняться сни, де ми діємо у зовсім незнайомому для нас місці. Через відповідний проміжок часу, який може тривати місяці або й роки, обставини зрештою збігаються так, що людина саме на те місце і потрапляє. Усім відоме шокуюче враження, коли ми абсолютно точно знаємо, що у цьому місці знаходимось вперше, але вже багато чого знаємо про нього. Часто навіть знаємо події, які нам випадає тут пережити.

Той, хто знайомий із системним підходом, скаже, що для цього потрібна окремо виділена система, яка б вела людське життя, забезпечуючи його відповідність щодо планів можливого.

Найбільш вдумливий читач зауважить, що такий шлях у житті людини стає судженням і система, яка це забезпечує, функціонує цілком автономно, повинна діяти поза усвідомленням пересічної людини. Тільки у такий спосіб можливо уникнути очевидних конфліктів між бажаннями та упередженнями звуженого кола людської свідомості та судже-

ного їй шляху. «З таємних кордонів тчуться килими людської долі», – зауважує з цього приводу Олена Реріх.

Як же підійти до розуміння тої «таємної» сутності людини?

Знайти її слід можливо у такий спосіб. Уявіть собі, що ви садовите двох осіб одну проти одної і пропонуєте їм поговорити, запитуючи у співбесідника про щось нескладне, на що можна одразу ж отримати відповідь. Припустимо, розмовляють між собою Наталка і Андрій. Через деякий час ви запитуєте в одного з них: з ким він тільки що говорив? У відповідь вам назвуть ім'я того, хто сидить навпроти. Андрій скаже, що розмовляв з Наталкою.

Тоді ви запитуєте у нього: «Що стоїть за ім'ям, як ви щойно назвали: обличчя, очі? Чи все тіло носить те ім'я?»

– Та ні, – одержите ви відповідь, – мабуть, все це і є Наталка.

– І ви спілкуєтесь з цим усім на ім'я Наталка? – веде-те ви далі. – Хто ж тоді відповідав вам?

– Наталчин голос.

– Тобто ви, Андрію, стверджуєте, що можливо спілкуватись з Наталчиним голосом? Не з обличчям, не з очима, не з усім тілом, а саме з голосом?

– Та ні, говорила Наталка, використовуючи можливості тіла, в даному випадку голосових зв'язок, якими керував Наталчин мозок.

– Тобто мозок Наталки – і є та сутність, що подає голос?

Хвилина роздумів.

– Мабуть, ні, мозок людини – це орган її тіла, й сам по собі, певне, вести розмову не може. Говорив хтось, хто стоїть за ним. Так само, як голосові зв'язки та нервова система реагувала на команду, що йшла від когось.

– Це була Наталка? – допитуєтесь ви далі.

– Скоріше, говорило те, що ми називаємо Наталкою, насправді неможливо сказати, хто говорив, – чуєте ви, кінець кілцем, відповідь після довгих роздумів.

Так з простої бесіди витікає те, що являє на сьогодні

таємницю таємниць. Чи діємо і говоримо в цьому житті ми, чи хтось це робить за нас?

Життя за звуженим колом усвідомлень зробило з нами зле, розділивши людину навпіл. При цьому одна наша частина зовсім нічого не знає про іншу, яка повністю знаходиться по той бік антропологічного бар'єра в невимовному, а разом з нею залишається і вся повнота світу. Тому й говорить стародавнє ведичне вчення, що пересічна людина живе у світі ілюзій – світі Мая (мабуть, однокорінне з українським – Мара) і обертається в колесі Сансари – колесі безперервних, не маючих свого остаточного вирішення, проблем.

Незвичні спроможності людини можна побачити в діях оператора біолокаційного ефекту (БЛЕ), до якого ми вже зверталися у минулій подорожі.

Оператор БЛЕ може знаходити копалини чи порожнини у землі, часто на значній відстані від поверхні. Може це здійснювати, знаходячись далеко від самого місця пошуку, користуючись лише картою місцевості. Може діагностувати хвороби людини, яка перебуває за тисячі кілометрів від нього, наприклад, як це робить неперевершений фахівець у цій справі, професор Київського держуніверситету О.Горошко.

Як і коли все це діє?

Оператор БЛЕ працює цілком відсторонено. Він несе тільки відповідний образ-настрій у своєму енергокомплексі, який вже діє без участі його свідомості. Еспер у ретроспективному психометричному дослідженні взагалі працює з винесеним за межі його енергокомплексу дублем.

Тоді хто все це здійснює?

На поверхню знову виходить дія тієї незнанної сили, про яку ми говорили. Вона може діяти на будь-якій відстані і у будь-якому часі, як це слідує зі сказаного вище.

«Щоб мати саму можливість здійснення подібних ефектів, – зауважить нам обізнаний читач, – ваша сила повинна діяти поза часово-просторовим виміром, у якому виділена свідомість звичайної людини. Діяти там, де минуле і майбутнє, близьке і далеке знаходяться в одному місці, зливаючись в одне ціле».

Звернемося до першоджерел. У «Велесовій книзі» є згад-

ка про Яву, Праву й Наву, що лежать у першооснові світу. І весь світ, за «Велесовою книгою», людина повинна як відати, так і розумом осягати. Відати — знати ще до осягнення його розумом. У характерників є дивне, як на сьогодні, правило, яке проголошує: «Ніколи не вчи того, хто ще не знає». Тобто не має внутрішньої зрілості для опанування істин, які лежать за межами його свідомості.

Що є Права у Велесовій книзі, про яку людина може тільки «відати», мати внутрішнє знання, або «знати», за характерницьким висловом? У даосизмі є поняття Дао — вічно плинучого потоку, який породжує все. Згідно стародавнього слов'янського світобачення, із Прави виникає Ява, тобто оточуючий нас феноменальний світ, в якому одержує своє поширення людська свідомість.

З цього виходить, що, за стародавніми уявленнями, наша скеровуюча сила мусить існувати у Праві, тільки тоді вона може стати вісником великого Дао — відтворюючої та скеровуючої сили всього Всесвіту. В езотеричній культурі така сила з давніх-давен зветься духовною силою. Тобто друга половина людської сутності, яка веде та скеровує шлях її життя, стає, за існуючим уявленням, душею, духовним планом людини.

Від того й існують два шляхи в людському житті. Один безсвідомий, яким іде людина у житті, не маючи ніякого уявлення про причину та наслідки своїх дій, а інший — свідомий, коли вона вже слідує за своєю духовною силою.

Рґки майстра

Яке значення для людини має те характерницьке знання? Яка вправність у житті набувається у слідуванні за тою силою, яку ми звемо духовною?

Припустимо, вам необхідно зробити доволі просту справу — підкувати коня. Ви можете це здійснити двома шляхами.

Перший: придбавши підкови десь на ярмарку, беретесь за діло самотужки. При цьому ви підковуєте свого коня звичайними підковами.

Але можете вчинити і по-іншому. Берете коня і пря-

муєте до коваля, якого знаєте як неперевершеного майстра в цій справі. Пильно глянувши на вас і на вашого коня, коваль береться за свою роботу. Він починає кувати підкови зі штаби заліза, яку знаходить попорпавшись десь у кутку кузні. Нагріває її у горні і неспішно робить вашому коневі підкови, щось відсторонено наспівуючи до самого себе.

Зовні виготовлені ним підкови майже нічим не відрізняються від звичайних. Лише фахівець, уважно їх оглянувши, побачить, що підкови місцями товстіші, ніж звичайні, на них нанесено якісь незрозумілі насічки, та й за формою вони дещо інші. Зрештою коваль підковує коня і бажає вам наостанок щасливої дороги.

У житті вам і вашому коню випадає витримувати великі навантаження, долати перешкоди, терпіти скруту й негodu. Але з усіх тих негараздів кінь з честю виносить вас. І головне - підкови витримують.

Одного разу волею долі ви знову опиняєтесь у тих краях і завертаєте до знайомої кузні. Сердечно дякуючи ковалеві, оповідаєте йому свої пригоди: скільки подолано верст, і яких верст, а підкови тримаються на кінських копитах, як влиті. Коваль відповість вам на це: «То не тільки з вами таке. Всі зроблені мною підкови тримаються напрочуд довго, бо я їх роблю ще й під вашу вдачу». Коли ж ви спитаєте в нього, як він це робить, він відповість вам: «Мої руки самі роблять ту роботу, воно видно, які саме підкови вашому коневі потрібні».

Як таку роботу виконують руки майстра? Що йому видно?

Так само, як у випадку оператора біолокаційного ефекту, який діє у відповідному образі-настрої, руки майстра виконують свою роботу за його баченням, знанням того необхідного, що дозволить коневі з вершником пройти ті випробування, що їх чекають у житті. Він бачить необхідні підкови. Це і робить коваля великим майстром, або людиною знання.

Виходить так, шановний читачу: коли майстер бачить, він разом з тим і знає. І тут доречно було б зауважити: коли того знання немає, тоді немає і справжнього бачення, а є

астральний тренажер, як на сьогодні кажуть у колах сенситивів. Тобто людина спостерігає образи своїх власних думок або намірів і нічого більше.

Найбільш вдумливий читач додасть: «Це може торкатися не тільки підков, а й одягу або зброї, та й взагалі всього людського життя. Може існувати не тільки великий коваль, але й великий кравець, великий зброяр, взагалі, великий майстер — майстер передбачуваного».

На сьогодні є, наприклад, неперевершені дизайнери, фахівці у пошитті одягу. Їм достатньо кинути один погляд на людину, і вони вже знають, що саме треба робити. Існують майстри куховарської справи, які будь з чого можуть приготувати неперевершену за смаком страву.

Найбільш вдумливий та поміркований читач може тут задати питання: «Звичайно, пересічна людина не володіє в житті тим баченням і тому постійно хибить у веденні тої чи іншої справи. У стародавні часи, коли в людині було розвинене внутрішнє бачення й вона могла всяку справу виконувати у відповідності з ним, існували й створені нею речі дивної сили. Внаслідок їх повного злиття з оточуючим простором вони мали здатність черпати з нього енергію. Які підтвердження з цього приводу може дати ретроспективний пошук?».

Воно дійсно так і є, зразки таких речей, на щастя, збереглися і до наших днів, це в першу чергу стародавні ікони, які ми звемо чудотворними, маючи на увазі їх зцілюючу силу. Дуже цікаві з цього приводу стародавні фрески Софії Київської. Вони відтворені стародавніми митцями в ключовій щодо Прави форми, через що вони можуть відстроювати та зцілювати людей по цей час.

Неперевершеним зразком таких витворів є старослов'янські ідоли, які утримували у собі форму того образнастрою людини, завдяки якому вона одержувала змогу впливати на світ подій у довколишньому, поєднуючись з своєю духовною силою. Наприклад, зображення богині Мокосі давало змогу, при набутті людиною відповідного психофізичного стану, закликати дощову погоду. Кам'яні баби, які ше

донедавна стояли по степах України, несли у собі образ-настрій, який поєднував людину з буйноцвіттям степу, надаючи їй зцілюючої сили при перевтомі або хворобі.

Головною ведучою у всіх перелічених зразках речей сили є форма та її вплив на психофізичний стан людини, відповідна відстройка якого і відкривала двері до керування подіями життя з іншого, більш глибинного рівня людської сутності. Тою подією керував не ідол, який був лише інструментом відповідної настройки, а сама людина, повторимо це іще раз.

Але в руслі зауваження нашого читача лежить, мабуть, найбільше відкриття. В стародавні часи людство мало змогу готувати напої або страви великої зцілюючої сили. Компоненти, з яких вони склалися, не були чимось надзвичайним, все те і сьогодні знаходиться під руками. Головним було саме приготування, яке повинно було слідувати за «знанням» відповідної послідовності дій. Що і надавало зілля бажаної сили.

— Ви весь час говорите про оте бачення, — чується нове зауваження нашого найбільш допитливого читача. — Як бачиться та мить, коли зілля входить в силу, як його вдається не прогавити?

Ви коли-небудь бачили вогник лампади, який блимає у кутку під іконою? Чому ми його одразу ж помічаємо? Мабуть, тому, що він живий відносно статичного образу ікони.

Або йдете ви повз довжелезну глуху стіну і раптом у просвіті бачите вузький прохід, який одразу ж зникає, якщо ви будете прямувати далі.

А ще всім знайомий стан блукання в пільмі, коли необхідне рішення якоїсь проблеми ніяк не знаходиться, але приходить мить — і настає прояснення, все стає одразу зрозумілим без слів.

От коли зібрати все вище згадане в одне — це і буде те, про що люди знання говорять як про бачення. За допомогою такого бачення і готується зілля.

Були, наприклад, такі рецепти. Коли виникала необхідність у підвищенні рівня енергії по весні або після

хвороби, у літрову посудину з парним коров'ячим молоком додавали чайну ложку насіння кропу та ложку весняного меду. Все це підігрівали без кипіння до відповідної готовності. Пили натщесерце під час сходу сонця.

Посилення енергії життя досягалось також, коли пили сік білого винограду, який в скляному посуді ставили під промінь ранішнього сонця, що падав через отвір в даху закритого приміщення. Силу променя часто посилювали, пропускаючи його через збільшувальне скло до виникнення довкола посуду білого туману. Випивали сік натщесерце, ставши під той же промінь сонця.

Відновлення життєвих сил аж до набуття молодого енергійного вигляду досягалось вживанням напою, який готувався на основі білого сухого вина. Бралася одна склянка вина, в яку добавлялася чайна ложка меду, кілька крапель молока та сік одного зубка часнику.

Був подібний варіант напою, але вже на основі соку кропиви. У кілька столових ложок соку кропиви додавали один третій грецький горіх, половину чайної ложки весняного меду та сік одного зубка часнику.

Здоров'я та жагу любові давав напій, що готувався з одної склянки старого червоного вина, куди додавали на кінці чайної ложки червоного перцю, половину чайної ложки меду та таку ж кількість соку петрушки. Коли ж у цьому напої замінити сік петрушки такою ж кількістю соку часнику, то напій стає засторогою проти розвинення онкозахворювань.

Споживний суп, що швидко оновлював сили після хвороби, без доведення до кипіння готувався десь протягом шести годин. У звичних для супу пропорціях, або за власним смаком, у джерельну воду додавали квасоллю, петрушку, моркву, картоплю, нарізану кружальцями, селянське масло та сіль.

Очистити кров'яні судини дозволяв напій, який готувався на основі склянки червоного вина або гранатового соку. В одну склянку червоного вина добавляли пів чайної ложки молока та кілька крапель горілки.

Зниження кров'яного тиску досягали вживанням напою, що готувався на основі молока. В одну склянку молока добавляли сік одного зубка часнику та чайну ложку меду.

Найбільш просто стимулювання імунної системи досягали, коли у склянку густого старого вина або меду добавляли терте біле яблуко.

Ось такі страви, послідовність приготування яких треба було бачити, тільки тоді й отримували належну силу. Були і досить незвичні зілля, які тут не приводяться з метою запобігання шкоди, яку вони можуть заподіяти тому, хто не має змоги точного їх відтворення.

Знаючи читач може зауважити, що подібних рецептів відомо дуже багато, але їх ефективність, як загалом і всього нашого життя, залишає бажати кращого через відсутність того бачення, яким володіли у старовину.

Як навчитись такій майстерності, з чого починається шлях у те дивне, як на сьогодні, знання?

Для цього потрібна відповідна культура, де знання беруть свій початок з вірувань і традицій, яких свято дотримуються кожен народ. В Україні це обов'язково біла хата, прибрана всередині до чистоти храму, мальви під вікном, вишня та соняшник у городі. Особливе вбрання, яке вдягали тільки на свято. Відповідна мова та пісні. Все те, що формує відповідний архетип особистості або, як слідує з вищенаведеного, несе відповідний образ-настрій.

Навіщо? Певно, щоб повсякчас утримувати духовну силу в пробудженому стані, щоб було їй місце у житті. Щоб вподобати духу і повсякчас мати дотик до нього. Бо саме він і надає людині тої вправності та майстерності, за якими стоїть її щасливе майбуття.

Мовчання Шак'ямуні

Кажуть, той, хто за життя став Буддою, навчаючи своїх учнів, одного разу мовчки показав їм букет квітів, тримаючи його у високо піднятій руці. Потім розвернувся і пішов собі геть. То було і все заняття.

Що стояло за тією мовчазною демонстрацією, яку важливу проблему ставив і вирішував Шак'ямуні у такий спосіб?

Є одна суттєва річ у людському житті, і вона полягає ось у чому. Перед кожним по досягненні відповідного віку постає питання — яким саме шляхом піти? Обрати той омріяний шлях, до якого кличе душа, чи підкоритися обставинам і йти шляхом звичайного життя, забувши про все те величне, але нереальне. «В довколишньому житті, — вирішує людина, — немає ніяких ознак, що той шлях існує. Скоріше навпаки — все говорить про те, що то є тільки фантазія, несвідомий порив духу молодості».

«І робить невірний вибір, — стверджує Гаутама Будда. — Той шлях є». Розквітлі квіти у його високо піднятій руці досягли цього, із простого пагона одного разу ставши квіткою. І квітів багато — цілий букет тримав учитель перед учнями. Скільки квітів, стільки існує і шляхів до стану духовного пробудження людини.

Сам Будда стояв перед учнями як живе втілення тих істин і того шляху, що вів до них. Він мовчав, ніби ствержуючи цим: «Є великі істини, які торгу не підлягають. Людина, що їм слідує, стає на вірний шлях. Хто зрозуміє і зробить крок у тому напрямку, дійде до мети. Кожна людина утримує у собі той шлях, який є один для неї». Як і для кожної квітки, які він тримав у руці. «Пізнання головних істин життя — цілком досяжна річ», стверджував учитель тією демонстрацією.

За істиною, що відкривав він учням, не стояли слова. «То є шлях, який проходить через невимовне, через мовчану працю людської душі. Немає значення, де конкретно проходитиме подальший шлях учнів, зростання відбувається у них всередині. Головне — вірний вибір у житті, тому й немає про що говорити далі», — Шак'ямуні мовчки повертається і йде, залишаючи учнів самих.

Мовчанням відповідав Будда і на запитання, які торкалися головних істин буття.

Що стояло за тим мовчанням?

Є одна дуже стара людська вала. Нам здається, що з того рівня свідомості, який ми маємо сьогодні, можливо

осягнути будь-яке питання, чого б воно не торкалося, в тому числі і головних питань буття, і одержати зрозумілу нам відповідь.

Будда мовчав у відповідь на такі запитання в першу чергу через те, що вони були невірні поставлені і тому зовсім не торкалися справді існуючих проблем.

Коли ж питання і відповідало чомусь дійсно існуючому, то відповідь теж була неможлива, бо учень, на його рівні свідомості, нічого з того зрозуміти б не зміг.

Коли відповідне розуміння вже могло мати місце, вчитель мовчав, бо розкриття тієї сакральної істини для учня було завчасним. Він мав її усвідомити самотійно, без підказки — тільки тоді вона ставала його досягненням і давала широту горизонту сприйняття тієї істини. В іншому випадку учень міг просто не витримати сили простору нових усвідомлень, що стояли за відповіддю вчителя. Міг навіть загинути від того, не маючи відповідного рівня духовної сили.

Езотеричне знання часто плутають з інформацією або, як на сьогодні, з інформаційними полями, існуючими десь у просторі астральних площин.

Справжнє знання відповідає розвитку внутрішньої сутності людини, розкриваючи новий горизонт її світосприйняття. Якщо ж у людині те не відбулося, відповіді на свої запитання вона не одержить.

І, нарешті, останнє. Не може бути запитань там, де є бачення. Всяке знання перестає бути проблемою, коли учень володіє духовним зором. Внутрішнє знання має багато відтінків, утримує в собі цілий об'єм знань. Через що його неможливо викласти словами, його можна сприйняти тільки через інтроспективне бачення. У цьому випадку в мовчанні Будди була найбільша глибина. Він показував учням те, про що вони запитували. Але вони не бачили — то й не було про що говорити.

ДІХОВЕДЕННЯ

Всі ми дбаємо про своїх дітей, бажаючи їм щасливої долі. Робимо все, щоб це наше прагнення збулося. Та захистити їх від усіх незгод у прямий спосіб ми не в змозі, бо та справа обіймає дуже великий термін часу. Життя нам того не відпустило.

Та й такий прямий захист можна було б порівняти з охороною якоїсь залізничної колії, яка простягається на значні відстані. Тому та охорона стає зовсім марною справою – не набігаєшся уздовж тієї колії. Розуміючи це, ми, наприклад, створюємо спеціальні підрозділи для охорони залізниці, що охоплюють своїм контролем мало не всю країну.

Знайшовши таку модель керування суто технологічним процесом найбільш ефективною, вітчизняні соціал-демократи, не довго міркуючи, взяли й розповсюдили її на всю країну. Але чи одержало від того наше суспільство бажаний захист і щастя?

Всяка служба охорони стоїть на підвалинах військової дисципліни. Вона робить людину заручником самої системи, таким собі безликим гвинтиком, чим зовсім припиняє розвиток її духовної самовизначеності.

Такого «захисту» своїм дітям та онукам годі бажати. Ми тепер розуміємо, що подібний шлях є шляхом виродження людини та втрати нею своєї особистості. Усвідомивши це, ми звертаємо свій погляд у бік культури, розуміючи всі її переваги у справжньому захисті людського життя та наповненні його тією духовною силою, яка одна може захистити людину в житті. Тоді вже, вирішуємо ми, справді нікого й ні від чого охороняти не буде потреби. Сама духовна сила стане тим захистом.

Яку ж культуру ми маємо на сьогодні?

Для створення служби охорони та її обслуговування цілком достатньо загальної культури. Можна навіть сказати, що усяка подібна служба охорони може виникнути тільки там, де панує лише загальна культура, що завжди стоїть на уламках етнічних культур, на їх одірваних один від одного фрагментах. Що ж насправді стоїть за тими традиціями та

віруваннями наших дідів, ми давно забули. Тому вихованням та становленням людського духу займається сама стихія життя. Або хтось вродився з тим таланом, або у когось трапилась на дорозі відповідна людина, яка допомогла відкрити та спрямувати ту духовну силу.

На сьогодні в соціумі західного зразка культура виховання та становлення людського духу майже відсутня. Яке вродиться і що «Бог пошле» — то і все, врешті-решт, надбання.

Дуже дивно. Адже становлення та виховання духу — то стежинка до щасливої людської долі, до врівноваженого розвитку соціуму, в якого з'являються завдяки цьому необхідний зміст та майбутнє.

Хто ж від початку не одержав того становлення духу, дуже швидко втрачає головні орієнтири в житті. Така людина приречена на нещастя та поневіряння. Відчай та зневіра зайвої в цьому житті людини штовхає її зрештою на такий шлях, котрий аж ніяк не можна назвати праведним. Соціум, перевантажений такими поламаними людськими долями, дуже повільно розвивається, а то й зовсім гине. Мабуть, саме тому величезні матеріальні та людські ресурси поглинають війни та соціальні потрясіння, які безкінечно лихоманять суспільство.

Є ще одна проблема, яка існує тільки в такому суспільстві. Мова йде про так звані ідеї його розвитку, які тісно переплітаються з загальним питанням, що весь час висить над ним: «Що робити далі?»

Дійсно, що робити далі, коли завдання по розбудові тих залізничних рейок виконано, ними покрито всю територію держави? Напевно, повинні прийти очікувані щастя та добробут. Але щось не виходить. Розбудували транспортні лінії, а сільське господарство тим часом впало. Взялися за нього, ще якась біда лихоманить суспільство...

Тоді обирається ідея, яка найбільш віддалена і не наступить так швидко, принаймні у житті одного покоління. Дійсно, ідея світлого майбутнього, підкріплена жорсткою військовою дисципліною, спрацювала. Але через деякий час все те знову зупинилося. Не допомогли ні суцільна

електрифікація в минулому, ні суцільна комп'ютеризація тепер.

Не хочуть, не бажають люди трудитися задля такого щасливого майбутнього. Десь поділись всі ідеї нового, форсованого розвитку суспільства. Не знайдуть, як не шукають.

Бо все вже було.

Ви коли-небудь чули, як співає мати колискову, вкладаючи свою дитину на ніч спати? Скільки там тепла, скільки любові. Любові до своєї дитини. Не до колиски, не до стін домівки, не до ревучих ракетних двигунів у далекому космосі – до дитини. До тої людини, що виросте, і від того очікується щастя матері й усього роду людського. Бо нові руки, нове серце прийде розбудовувати життя, здіймаючи його на своїх руках. Таку змістовність являє людське життя за самою своєю природою.

Що стоїть за тією людиною? Чого вона прийшла в цей світ, що принесла з собою? Як допомогти їй відбутись? То і є, мабуть, та ідея, яку так старанно шукають і яка виходить сьогодні чомусь за межі нашого усвідомлення.

В людському житті є дві чітко окреслені позиції.

Людина або керується своєю силою, своїм розумом та баченням планів можливого, а відтак рано чи пізно розбудовує культуру, через яку одержує такі знання істин, що панують у світі. Або все те у людині плундрується, знищується, і вона тільки й може бути здібною на те, щоб керуватись вказівками та ідеями нового вождя або партії, або ще когось, хто веде і спрямовує.

Не можна нікуди спрямувати людину ззовні. То плід, що зростає тільки всередині неї і якому для цього потрібно лише створювати умови. Ідеї розвитку вже закладені, вони існують в житті ще до того, як до них додумалася новітня наука.

Справді, дивно було б спостерігати десь у садочку таку картину – стоїть садівник коло яблуньки і каже, смікаючи за віти: «Давай рости швидше, і щоб яблука були такі, як треба». Кожен справжній садівник знає, що тільки зі створенням відповідних умов можливо досягти бажаної якості плодів.

Тоді й виховання людського духу в житті треба поставити на чільне місце. І так само, як від дорослої пишної крони дерева, від нього варто чекати сподіваних плодів: новітніх технологій, могутньої економіки, справді культурно захищеної держави, де існують щастя та добробут. Як тільки людина народжується на світ, з нею разом народжується й та ідея, усвідомлюємо ми це чи ні.

Вашому покірному слугі в цьому плані пощастило, бо трапились на життєвому шляху аж двоє таких вихователів. Обое походили з характерницького кореня, із старих козацьких родів, обое були мені родичами. Один доводився мені дідом по матерній лінії, інший — двоюрідним дідом по батьківській.

Головне виховання в житті випало саме від них. Але якщо ви гадаєте, що то було якесь особливе виховання, то глибоко помиляєтесь. Виховний процес відбувався тоді, коли випадала відповідна нагода. Найчастіше ставилися своєрідні завдання, які за будь-яких умов треба було виконати.

Борони, Боже, потрапити до мого рідного діда в гості. Мала дитина, як бідкалася бабуся, до столу не допускалася доти, доки не були порубані один або декілька яблуневих коренів. Часто таке завдання доводилось виконувати глибокої осені, коли йшов дощ зі снігом та дув пронизливий осінній вітер. Старезні яблуневі корені були покручені в спіраль (як за життя ішло дерево за сонцем), тому і являли собою досить велику проблему. Розрубати їх можна було тільки точно поціливши у відповідну точку. В усіх інших випадках сокира застрягала, і ніякими силами її не можна було вирвати з того перекрученого в'язкого дерева. Дуже не скоро, але відповідна майстерність все ж таки прийшла. У житті це допомогло вийти з багатьох складних ситуацій, які потрєбували єдино вірного рішення.

Або в лютий мороз неодмінно треба було кудись іти й щось робити, наприклад, витягувати з льоду човна, що потрапив через ранні морози у крижану пастку. Рукавиці, дбайливо зодягнені бабусею, знімались. Вирубаного з льоду човна треба було тягти на берег голіруч, вхопивши в руки металевого цепа, до якого на морозі прилипали долоні. Від того

навчання, а скоріше — від пов'язаного з ним переляку, була набута дивна якість — руки перестали мерзнути на будь-якому морозі.

Інший дід, як це стало зрозуміло з часом, навчав вірно поводитись у житті, формував відповідне ставлення до нього.

Він показував безліч фокусів, коли речі, взяті прямо зі столу, тримаючись невідомо на чому, утворювали всілякі повітряні піраміди, вершину яких обов'язково увінчувала запалена свічка. І все це стояло доки дід того хотів. Полюбляв всілякі ігри та свята. Годі було сідати грати з ним у шашки. Не пам'ятаю, щоб хтось у нього виграв. Дід кахикав, посміхався, але неодмінно заганяв супротивника в якусь пастку. Потім починався справжній розгром, звісно, під ділове глузування.

Був неперевершеним мисливцем та рибалкою. Взимку на полювання зайця за звичаєм збиралося багато народу. Мисливці використовували один спосіб полювання: йшли широким цепом по степу, здійснюючи зайця та заганняючи його у кільце. Мій дід неодмінно від того відмовлявся, частіше всього кивавши на похилий вік та слабке вже здоров'я бігати по тих глибоких снігах. Потім смикав мене за руку і відводив до найближчої скирти сіна, що знаходилась у тилу тієї мисливської шеренги. Зазвичай така скирта складалася поблизу дороги, що проходила поряд із лісосмугою. У тій лісосмузі, за деревом або кущем, ми і ставали табором. Всівшись на купу хмизу, дід дбайливо розкладав на чистому шматку полотна свої харчові припаси і запрошував снідати — доки зайці підбіжать. Частенько наливав собі чарочку, а то й дві особливої, настояної на травах, горілки, щоб мороз не допікав та не тремтіли руки на прицілі.

Дідові ж очі за тим сніданком неодмінно слідкували за полем, що було у мене за спиною. Помітивши щось на ньому, він тихо брав рушницю, обережно, тамуючи подих, ставив ствола в розвилку дерева, ховаючись за його стовбуром. Цілився, стріляв, схвально кивав головою і говорив: «Піди, принеси, он там лежить». Тільки підійшовши майже впритул до вказаного місця, я нарешті помічав хвіст або вухо зайця, що стирчали із снігу.

Скільки на тих полюваннях сам не вдивлявся у сліпучо біле поле, так і не бачив жодного зайця.

— Ти слідкуй не за зайцями, — зважив на моє збентеження дід, — а за тінями на полі, які відкидають снігові замети.

Оглядаючи поле відсторонено, ніби утримуючи побачене у певному образі, що виникав у мене в голові, я, зрештою, помічав, що одна з тих тіней раптом починала рухатись.

— То і є засць, — збуджено шепотів мені на вухо дід.

Те бачення було скоріше відчуттям на кордоні периферійного зору. Дід сміявся: «Тільки не дозволай, хлопче, тим зайцям бігати у себе в голові». А враження, дійсно, було саме таке.

Не сходячи з місця, мій дід у такий спосіб незмінно впольовував декількох зайців. Зрештою говорив: «Годі. Це останній — для твого батька». І знову сідав за перерваний сніданок, старанно слідкуючи, щоб і я не відставав від нього.

Нарешті підходили мисливці, серед яких був і мій батько. Журилися, що за весь час марного блукання по глибокому снігу не впольовали жодного зайця. «Видно, вже перевелися тут зайці», — прикро констатували вони і відразу вражено замовкали, побачивши дбайливо викладених на снігу дідових зайців. Ця мить була для нього справжньою втіхою.

А фокус був простим. Мисливці не помічали зайців, які з наближенням великої шеренги людей, неодмінно намагалися зачaitися у заметеній снігом ріллі. Коли ж шеренга проходила, куцохвості чимдуж тікали у зворотній бік — ближче до скирти — їх незмінним припасом сіна на голодну зиму. А біля неї саме й сидів мій дід, який нікуди не бігав, бо зайці самі ішли до нього в руки. Отаке було полювання.

У діда взагалі все робилося якось не так, як у звичайної людини. Навіть коли він брав хліб, покладаючи на нього тонко нарізаний шмат підмороженого сала, зі смаком випивши перед тим чарочку. Все робилося так, що від того дійства неможливо було відірвати очей, настільки зачаровували всі його рухи — поважні і розважливі. Але за цим відчувалося лукавство і бринів сміх.

У дитинстві ваш покірний слуга мав досить хлипке здоров'я. Мабуть, тому, що майже нічого не їв. Нагодувати хлопця для матері було завжди проблемою. У діда ж неодмінно йлося все, що траплялося їстівне під руку.

Він завжди стояв над життям, з незмінною усмішкою спостерігаючи за всіма його вивертами. З будь-якої халепи виходив переможцем, у всякій скруті знаходячи незвичне рішення, часто перетворюючи все це на справжній театр.

Пригадується такий випадок. Заходився дід навішувати ворота. І вийшло так, що до того закутка, де ми мали прибивати навіси, зовсім ніяк було підступитись, щоб забити цвях. Дід і каже: «Бий з іншого боку». Я здивовано дивлюсь на нього. Із зворотного боку треба було забити цвяха крізь товстелезний сучкуватий брус, що утворював раму самих воріт. При цьому треба було вілнити так, щоб цвях потрапив у маленьку дірочку завіси, яку дід буде тримати разом з хвірткою з іншого боку. «Бий! — наказує дід, відкидаючи всі мої вагання. — Тільки дивись! — попереджає значуще і дає найдовшого цвяха, який був у нього під рукою. — Бий швидше, бо скоро батько прийде, а робота наша ще не зроблена».

Що ж, бити так бити. Пригадав мистецтво бачення відповідної точки, набуте на яблуневи коренях, приставив цвяха і почав забивати. Цвях дзвенів, входячи у брус. Коли ж відчував, що нахил його не той, вирівнював і знову бив. Майже увесь цвях вже увійшов у ту деревину, коли з іншого боку почувся радісний вигук діда: «Попав, їй-Богу, попав! От буде козак, от буде козак! Шкода, що батько цього не бачив. То вже була б для нього радість!».

У такий спосіб були забиті всі три цвяхи, що утримували ті ворота. Останній цвях забивав сам дід, посміхаючись сам до себе. Ось таке було навчання.

Рідний мій дід був повною протилежністю останньому. Завжди мовчазний, завжди замкнений у собі, з гострим пронизливим поглядом з-під кошлатих брів. Всі тяжкі випробування, зокрема як оті корені або витягання човна, випадали саме від нього. У нього завжди було багато «не так» і «не можна». Стоїш не так, сидиш не так, двері прочиняєш

не так, говориш не те і не тоді, коли це потрібно. Того не можна, цього не можна.

Тоді я не витримував і запитував: «А як можна, як треба?». Дід махав рукою: «Це треба бачити». Відвертався і йшов собі геть.

«А як бачити?», — кидав я йому навздогін. У відповідь завжди було мовчання.

Дуже любив коней і був неперевершеним наїзником. Одного разу все почалося з козацького списа. «Навіщо його весь час тягати за собою, щоб тільки одного разу кинути? Шабля — то інша справа!», — вирвалось у мене. Погляд діда зовсім потемнів через таке очевидне моє пустословство. «Гаразд, — вимовив він, — я тобі покажу». Дід сів на свого коня, до якого комусь іншому навіть доторкнутись було, боронь, Боже. Взяв довгу палицю, що заміняла йому того списа, далеченько від'їхав, розвернувся... І це було останнє, що ще досить ясно бачилося. Мимо пролетів справжній шквал, темна грозова хмара, що притискала до землі. Той спис у руках старого вертівся, як крило якогось млина. Він бив ним невидимого супротивника, висмикував, кидав списа під руку й вхопивши його через плече, знову наносив удар. Це нагадувало чимось велетенську швейну машинку — так часто бив умовного ворога той дідів спис.

Дуже не любив верхоглядства та неправди, був відданий кожній справі до нестями і того ж вимагав від довколишніх.

Була у діда заповітна скринька, у якій він тримав безліч різнокольорових камінців. Ті камінці він дробив у ступці, мішаючи з якимось відваром трав, і лікував людей, що зверталися до нього через ту чи іншу хворобу. Міг просто зв'язати декілька трав у пучок і дати хворій людині, щоб та поклала на ніч під подушку. Через це на селі поза очі його називали чаклуном.

Довго і терпляче пояснював дію кожної трави, водячи мене ще малим по луках поблизу річки. Вчив бачити траву і її дію на людину, навчав так само бачити і людей, слідкуючи за їх манерою стояти, ходити, говорити. Часто говорив: «Видно пана по халаявках». Вважав за головне бачити ту чи

іншу подію, моделюючи її наперед. Коли все починало світитися жовтим світлом у тому модельованому просторі, значить то був твій шлях, твоя правда, коли ж ні — то була неправда.

Постійно говорив: «Не забувайтеся — це головне, чого треба дотримуватись у житті. Все інше прийде, але чи захочеш ти його тоді взяти?». Останні слова він промовляв, хитро посміхаючись у вуса. У житті сповідував принцип достатності, нічого зайвого, нічого зверх того, що потрібно людині. «Людина не повинна бути рабом речей», — постійно нагадував він. Але все це було не головне, головне витікало з його вимогливої прискіпливості — все робиться невірно, все робиться не так.

Що ж тоді вірно, коли все невірно? І що є головним, коли все не головне?

Розуміння цього прийшло значно пізніше, коли обох уже давно не було на цім світі.

Дотик дүхү

З чого починається духоведення людини?

Є така заповідь назаретянина, якого за життя звали Ісусом. Навчаючи своїх учнів, він говорив: «Світло тіла — око. Як, отже, твоє око здорове, все тіло твоє буде світле. А коли твоє око лихе, все тіло твоє буде в темряві» (Євангеліє від Матвія, 6:22).

Про яке ж око сповідує той, хто приніс людям шлях до спасіння, який пролягає через праведність? Він говорить про духовний зір, що може бути розвиненим у людині як особливе бачення через віру.

Що тут є Ісусова віра?

Говорячи про віру, ми однозначно розуміємо її як віру в щось. Насправді завдання віри — допомогти людині відкрити світло істини. Тоді віра являє собою те, що залишається одне, коли все інше вже не працює, не може дати сподіваного. Ісусова віра — то є відступ людини від своїх суджень та упереджених рішень.

До якої межі сягає той відступ?

Коли у людини замовкає внутрішній діалог, коли рвуться усі зв'язки зі старим світом, тоді щось швидко зупиняється в ній, і вона починає бачити, тобто напряму спілкуватись зі світом, що стоїть за бар'єром звуженого кола її усвідомлень. Саме в цей час і приходить дотик духу.

Характерники у своїй відстороненості від світу залишали тільки три речі, які мали значущість: **твоя земля, твій народ і твоє серце**. Це було все, нічого іншого вже не було, не існувало.

З метою відкриття у людині того бачення характеристики вводили її у змінені стани свідомості за допомогою дуже простих практик. Наприклад, саджали козака навпроти звичайного колеса прядки або колеса воза, на якому розміщували у діаметрально протилежних кінцях два люстерка. Непорушно сидячого козака примушували невідривно дивитись на колесо, що оберталося, і фіксувати свій погляд на тих люстерках.

Поволі приходив стан перевантаження тоналю (логічної структури мозку), через що людина входила у такий стан, де звичайний світ розлітався на скельця, і перед її очима поставало те, що стояло за колом її звичайних усвідомлень. Для цього прислужувала і гоїдалка — мотузьяна петля, підвішена поміж двох дерев, де учень під час гоїдання мав фіксувати свій погляд на блискучому лезі шаблі, покладеної на землю. Так вводили молодих козаків у стан бачення.

Були ще так звані «човни духу». Із суцільного стовбура дерева по фігурі людини видовбувалося ложе. Те ложе настільки точно підганялося під статуру, що учень, лежачи в ньому, майже не відчував ваги тіла. Козак мав слідкувати очима за хмарами або за сходом та заходом сонця. Довга непорушність у тому човні призводила до стану пробудженого сновидіння. Тоді навіть легенький вітерець міг здійснити людину вгору й у тому стані тіла сновидіння або енергетичному дублі, як на сьогодні прийнято говорити, можна було осягнути світ, що лежав по той бік звичайної свідомості.

Так козаки у човнах духу навчались входити у відповідні стани і вже з того боку прозорими очима духу могли пізнавати те, що чекало їх попереду, одержували знання про те, які дії необхідні для того, щоб їх задум був здійснений без перешкод. Щоб той набутий стан бачення мати весь час у житті, характерники проходили особливий ритуал поєднання з тілом сновидіння.

Прозорі очі духу давали людині поширене світосприйняття довколишнього, коли ледве торкнувшись поглядом речі чи події, вона вже знала, що стоїть за цим, і мала змогу через подібне бачення бездоганно вірно діяти у житті.

Виходить так, шановний читачу, що для людини можливе інше за якістю життя у руслі тієї ж самої долі та завдання на життя, яке вона отримує по народженні. Бо світло духовного зору зовсім не відмінняє всього того, скоріше людина, що володіє ним, отримує можливість стратегічного, інтуїтивного передбачення подій, через що має можливість зустрічати їх у повному озброєнні. Звичайне образно-понятійне мислення починає виконувати те, що йому належить, — вирішує тактичні питання проходження подій життя, що реалізуються тут і зараз. Людина стає нарешті повною і самодостатньою сутністю. Вже тепер за повним образом і за повною подобою того задуму, який є її природною змістовністю.

«Але ж ви нічого не говорите про той новий набутий стан. Якою стає людина, як змінюється її світосприйняття? — чується запитання нашого найбільш обізнаного читача. — Чим, врешті-решт, стає її знання світу?»

Приходить розуміння життя людини, як такої послідовності у часі, яка розподілена на короткі миті її зустрічей зі своїм духом. Чим вище за рівнем свідомість людини, тим частіші ті зустрічі. Прагнучи навернути людську увагу саме на це, і говорив Ісус своє сакральне: «Праведний — спасеться». Людське життя — то є така послідовність ключових подій-зустрічей (коли людина торкається Прави), з яких потім і тчеться килим її долі. За К. Кастанедою саме з цього й виходить бездоганність воїна духу. Як у тольтеків, так і у

християн бездоганність або праведність стають єдиною умовою повної реалізації людського життя.

Виховання в душі, зростання свідомості в ньому, то і є завдання людини. Відрізки часу в зовнішньому феномі* мають свою направленість, свій вектор спрямованості, який часто йде за уподобанням людини, звужений досвід якої не може дати вірного напрямку. Від того і говориться про кано́ни праведності у християнстві та бездоганні дії воїнів духу в толькеків. Безсторонність є центром того і другого. У східній езотеричній спадщині цю роль відіграють упокорення та недіяння.

У нас це перебування спостерігача у третій позиції еспера, тобто не присутність ніде у феномі. У характерників — це шлях, що лежить між землею і небом.

Дуже дивна картина життя постає перед очима, справжній зміст якого схований від людини. Лише у знакових зонах, у коротких подіях, які є випадком для неї, вона має можливість скорегувати своє життя, свій феном за планами судженої їй долі. Все це стає очевидним у поширеному сприйнятті світу. Випадок — це те, що повертає колесо історії людського життя. Це може бути просто зустріч з відповідною людиною або трапиться місце, де ви не були жодного разу, але в сновидінні відвідували його вже не раз. Або станеться випадок, зовсім не витікаючий з логіки пройдешнього життя, і все змінить у ньому. Чим частіше такі випадки, тим ближче стає людина до свого пробудження.

З цього слідує дуже цікавий висновок. Вся людська культура повинна так спрямовувати і відповідно відстроювати (виховувати) людину у феномі, щоб полегшити їй ті зустрічі. Всі муки людського життя, її страждання, її боротьба зі злом — це підсвідоме навертання її на шлях, що веде до нової зустрічі з духом. За цим стоїть щастя наповненого правдою життя, якого прагне всяка людина на білім світі.

---

*Феном - філософський термін, який має значення просторово-часового втілення людського життя.

дослідженим та відповідно зареєстрованим. Вершиною того досвіду та тих усвідомлень, за допомогою котрих ми контролюємо свої дії в житті, врешті-решт, є Сократове: «Я знаю, що я нічого не знаю».

Виходить так, що чим ширшим стає коло знань сучасної людини, тим з більшим об'ємом незнання вона стикається. Дуже схоже на коло світла на темній сцені – чим більшим воно стає, тим більшим стає кордон з оточуючою пітьмою. А істина як була, так і залилася недосяжною. То і є, очевидно, рубіж наших знань, наших усвідомлень на сьогодні.

Що ж до того, з яких першоджерел все приведене вище береться, то відповідь тут проста: там, де тільки і можливо все взяти, – з оточуючого життя. Воно має невичерпну глибину.

За уявленнями, які панують сьогодні, побачити – означає повірити, то і є принцип, на якому будується зараз наше знання. Але є і давній, вже забутий характерницький принцип, який проголошує: «Повірити – означає побачити». Адже: «Ми дивимось на довколишнє очима існуючої теорії і бачимо лише те, що вона пояснює і нічого більше», – сказав у свій час Планк. Тому знаменне Сократове: «Я знаю, що я нічого не знаю» зрештою і окреслює ту межу, за якою починається вже новий світ – світ людини знання.

Зимовий вітер колисає гнучкий очерет на ставку

Ви бачили, який візерунок кладе мороз на шибці вікна зимового ранку? Кожна рисочка візерунка кладеться окремо, і вона виникає завжди там на шибці, де для цього існують відповідні умови. Тобто співвідношення умов, що лежить за цим візерунком, унікальне у цьому місці і в цей час. Ті умови і створюють унікальний візерунок, що світиться дивним синім кольором під променями вранішнього сонця.

З пояснень діда, які запам'яталися, можна зробити висновок, що те саме відбувається й у подієвому полі життя

що постає перед нами. Всього того, що ми можемо спостерегти.

Але детермінізм подієвого поля життя виходить ще з більшого загалу, з тих процесів, що протікають у всьому Всесвіті. Те, що ми маємо як накопичений досвід, у багатьох випадках є наслідком тих загальносвітових процесів, що губляться для нас в далекому минулому або в інших просторових вимірах, недоступних для нашого спостереження. Саме через це, орієнтуючись тільки на накопичений досвід, ми весь час хибимо у своїх рішеннях. Що і робить, врешті-решт, сили природи ворожими людині, спонукаючи її на боротьбу з ними. Так народжується наша тверда непорушність, яка в змозі зовсім недовго протистояти світові. Усвідомлення саме цього народило даоський принцип, який проголошує: «М'яке і поступливе виживає там, де тверде і непорушне гине без сліду».

З цього приводу є один спомин з життя мого діда. У роки війни, коли німці тримали фронт за річкою, дідове село, яке лежало на протилежному березі, перебувало під постійним гарматним обстрілом, бо за його околицями стояли радянські війська. Дідова хата була першою від річки, а тому навколо неї все ревіло і стогнало від вибухів. Два люті вороги зійшлися у жорстокому двобої, а посередині, вдягнений лише у чисту білизну, на виду у німців під хатою на призьбі сидів мій дід, палячи свою незмінну самокрутку. Жоден снаряд не упав на його домівку, яка захищалася у такий спосіб. За всі дні, доки стояв фронт.

Гнучкість і сила виживання того покоління були надзвичайними. Все оживало від їх дотику, за яку б справу вони не бралися. Яюсь на одне весілля вчасно не з'явилися музики, на яких вже не можна було далі чекати. Весілля от-от мало бути змарнованим. І ось у руках моїх вчителів, яких я ніколи не бачив з музичними інструментами, з'явилася скрипка та стара кобза, хтось взяв бубна. І діди зіграли. Земля горіла під ногами танцюристів — такий шарварок утнули своєю музикою діди. Могли грати, як виявилось, навіть на хвртці воріт: рип-рип. Палкою по паркану: бах-бах. І пішли старечі ноги у чоботях кучерявити пилюку по дорозі.

Суму на тому весілі — як не бувало. Для мене то було справжнім потрясінням — ні до того, ні після нічого подібного я не чув. Так ладно, у такому потужному ритмі грали новоявлені музики. Ноги самі бігли у танець і вже не могли зупинитись.

Намагаючись досягти тієї ж вправності, ми виробляємо всілякі правила, часто беручи за взірць шлях набуття якоюсь людиною вищих станів свідомості в земному циклі життя. Так, як це відбулося з Ісусом із Назарета, або Мухаммедом та Буддою.

Вклоняючись цим особам і шляху, яким вони йшли, ми все ж розуміємо, що ті правила — то є лише те, про що можна говорити. Істина залилася разом із ними на їх ступені трансформації людської особистості. Пройти сьогодні тим же шляхом — справа неможлива. «В одну і ту ж ріку не можна увійти двічі», — говорить стара мудрість. Були умови, були можливості, і людина їх реалізувала. На сьогодні існують інші умови й інші можливості.

Козацька наука

Найбільш допитливий читач тут буде знову тягти руку вгору, щоб запитати: «У випадку з рікою ми бачимо її, упізнаємо по бурунах, де знаходяться кам'яні пороги, а в житті як же?»

Є такий характерницький заповіт, який проголошує: «Вмій робити те, що бажаєш для себе сам». Тобто виток знання життя шукай у самому собі.

Дехто може уявити таку картину: стоїть на дорозі людина й уважно прислухається до себе, куди саме їй піти — праворуч чи ліворуч. Але перше, що треба їй зробити, як говорив мій дід, це зійти з дороги, щоб не потрапити під якийсь транспорт. І далі пояснював: «Ти коли-небудь бачив, щоб птах у польоті зупинявся та розмірковував? Як махати крилами, йому підказує саме повітря. Те знання народжується тільки у польоті. Ось дивись, дивись на те, що відбувається довкола тебе. Кіт вмивається, сидячи на при-

пічку, собака погавкує у дворі, горобці цвірінчать під стріхою. Що це означає, ну?»

— Ну, і що?

— А те, що скоро твої батьки прийдуть, от що. Але он ту гривку жита ми з тобою скосити ще встигнемо.

Бере косу і, йдучи, бубонить собі під ніс: «Скільки їм не говориш, а вони йдуть і неодмінно тягнуть когось із собою». Я йду слідом за дідом і розмірковую, як це цвірінчання горобців і гавкіт собаки можуть говорити, що прибудуть мої батьки та ще й не самі?

Йду і мовчу. Дід теж мовчить, потім озивається: «Що, заїло? Он дивись, як вітер гуляє ланом, які хвилі пробігають по ньому. Он хмари пливуть у небі, он тополя під вітром гнеться. Ну?»

— Ну, і що?

Дід темнів поглядом, гірко махав рукою, бубонів під ніс:

— Пропаде козацька наука, їй-Богу, пропаде, — і знову брався за косу.

Йдучи за дідом тим покосом, з яким ми швидко впо-
рались (всього на дві коси була та гривка), я весь час думав. І раптом згадав ті дідові пояснення щодо зимового візерунку на шибці, і прийшло розуміння, прийшло як прояснення. Не одразу, але прийшло. Дійсно, щоб володіти тим дивним знанням, своє відношення до довколишнього треба змінювати. У тому знанні, що відкрилося, була ще одна дивина — я все це вже знав і навіть часто керувався тим у житті, але тільки десь глибоко на рівні підсвідомості.

В кінці лану шуміла листям дика груша, під якою ми і всілися снідати, поставивши під неї коси. Дід завжди брав з собою глечик молока, варену картоплю, яйця, зварені не круто, хліб, незмінне сало, сіль та цибулину. Все те розкладалося на чистому рушничкові.

Дід, всівшись, зиркав у мій бік: «Чого мовчиш, певне, думаєш?» — говорив із сарказмом у голосі, нарізаючи хліб.

— Осінь цього року буде суха і гарна. А чоловік, що прийде з батьками, буде у чорних чоботях, — якось саме по собі виринається у мене.

Виток сил

Вправність, що отримується через оте дідове бачення, взагалі приводить до досить дивного результату. Приходить розуміння не тільки самих подій, що очікуються, а й тих сил, які ті події ведуть або супроводжують.

Як виявилось, природа діє у дуже цікавий спосіб. Вона рухає все, змінюючи умови, весь час кладе новий візерунок на шибці зимовим ранком. Виходить так, що зміщення проєкції того візерунку відбувається одномоментно зі зміною простору умов, у якому людина стає присутньою. Але при цьому змінюються і ті сили, які існували у відповідних умовах. З цього всього витікає один дивний закон. Шляхом зміни своїх настроїв-втілень людина одержує можливість змінювати і ті сили, що панують у довкіллі.

Характерники находили такі настрої, які, наприклад, значно полегшували вагу їхнього тіла, і його витримувала навіть легка ряднинка кинута на воду чи на болото. Це допомагало, не замочивши ніг, здолати перепону на шляху.

Причому ті змішені проєкції свідомості не є якоюсь великою дивною для нас. Ми зачаровані тим дійством, що проходить перед нашими очима, і за деревами не бачимо лісу. Поруч з нами ростуть дерева, квітнуть квіти, все розвивається, змінюючи свої настрої, одержуючи від того силу свого розвитку.

— За цим усім, — дід поводив рукою кругом, — стоїть сила, все утримується на силі. Он тополя гнеться під вітром. Уяви, що вона на мить зупинилась. Бачиш?

— Ну, і що?

— Он камінь лежить, піди переверни його.

— Перевернув.

— Відчуваєш його вагу?

— Десь півтора кіла буде.

— А тепер? — дід торкається рукою до того каменя.

— Тепер вроді легше.

— А як я його зовсім приберу? — він швидко прибирав камінь. Робив це настільки швидко, що складалося враження, ніби камінь двоївся. Якась його частина зсувалася, а інша, схожа на його тінь, відставала.

– Ну, що ти побачив?

– Ямку.

Гірко зітхнувши, дід махав рукою.

– Того ви так і живете всі, бо дурні. Пам’ятаєш Яхремових зайців? – згадує він іншого мого діда після тривалого мовчання. – Пам’ятаєш, як він тобі їх показував?

– Через тіні, що рухалися в полі.

- Ну?

– Заждіть, заждіть. Ви хочете сказати, що за цим усім стоїть тінь сили? І що, за зміною умов, змінюються і ті тіні?

– Ну, заєць же біжить, – нагадує дід.

– Біжить, зміщуючи тінь?

– То є обопільне дійство, – доповнює дід, – зміщення тіні відкриває саму можливість переміщення зайця, його бігу по полю. Увійди у ту тінь – і ти матимеш силу зайця, зміщуючи проекції свого настрою-втілення. Людина тим і відрізняється від усього довколишнього, що по самій своїй природі може зміщувати, надумуючи будь-які настрої. Тварини і все довколишнє знає про цю людську якість і тому з острахом та повагою ставиться до людини. Одна тільки вона нічого не знає про це. Он стежинка, піди пройди по ній.

Пройшов, звичайна стежинка, що ховалася серед степової трави на межі поля і лісу.

– А тепер пройди, увійшовши у свою власну тінь.

Увійшов і незчувся, як опинився на іншому краї тієї стежинки.

– Як це я зробив?

Дід посміхнувся у вуса.

– Це зробила сила. Тут є ще один фокус. Ти можеш керувати силою за своїм бажанням, за своїм наміром, коли поєднуєшся із нею. Ось палиця, – дід став, міцно тримаючи перед собою товстелезного сухого дрючка. Спробуй, перебий її.

Про всяк випадок добре розмахнувшись, вдарив кулаком, забивши руку до онімління.

– Ти коли-небудь перебивав таку палицю?

– Ні.

— А що ж берешся?

— Ви сказали.

— У звичайний спосіб це тобі не під силу. Як і всім іншим. Зроби це інакше — бий ребром долоні, але зі стану своєї тіні.

Увійшов у тінь і з усієї сили вдарив. Дрючок луснув, розлетівшись у дідових руках на дві половини. Причому луснув ще до того, як до нього торкнулося ребро моєї долоні, за якусь коротку мить, але ще до того.

Вловивши запитання у моїх очах, дід знизав плечима.

— Так діє сила. Ось дивись, он у небі кібець ширяє, увійди в його тінь.

Зробив, як було наказано. З великої височини відкривався напрочуд дивний краєвид, він трохи був не про людське око. Зір мій міг зосередитись на чомусь одному, помічаючи найменшу звірину, навіть ту, що ховалася у степовій траві. Я зрозумів чому — це було бачення, накладене на степовий ландшафт. Птах бачив: зір і бачення у нього зливалися в одне.

Було ще одне диво — я наче був справді птахом, крізь пір'я крил якого свистів вітер, відчував пружну силу м'язів кібця, що ширяв високо у небі.

Дід задоволено посміхався.

— Ця сила ще може утримувати в собі цілі історії. Особливо у цьому мистецтві виділяється каміння. Мабуть, через те, що непорушне і мало змінюється у часі. Он на повороті край дороги стирчить лобатий камінь, бачиш? Увійди в його тінь.

По дорозі летіла трійка коней, несучи легенького візка за собою. Чоловік і жінка у візку були зодягнені у старовинний одяг. Переднє колесо того візка на повороті налетіло на лобатий камінь. Вісь візка тріснула, його високо підкинуло вгору і шосили вдарило об землю, заваливши набік. Коні ще деякий час тягли його по дорозі. Нарешті стали. Ніхто не виходив, ніхто не ворухився у тому візку.

Вийшов з того дивного видіння, запитливо глянувши на діда.

забезпечити вищезгадану цілісність через виникнення проблеми спостережуваного горизонту. Причинно-наслідковий механізм подій у Всесвіті не може бути витриманим (через очевидну його незв'язність) при передачі взаємодії у ньому зі швидкістю світла. Та взаємодія стає розтягнутою на десятки світових років через граничну швидкість світла. Про яку цілісність та взаємопов'язаність світу тут може йти мова?

Щоб дійти до відповідного розуміння стану речей у світі, ще раз звернемось до тієї дідової «тіні», яку мають, за його словами, усі речі в довколишньому.

Що таке «тінь»?

Якщо десь біля вас є шкіряна спинка крісла або якийсь інший тонкий матеріал, до якого ви можете доторкнутись пальцем, то ви, натиснувши на нього, побачите деформацію в точці дотику вашого пальця. Та деформація є слідом від взаємодії вашого пальця, як виділеного об'єкта, з туго напнунтим матеріалом. Така своєрідна модель у чомусь схожа на той слід або тінь, яку залишає кожен виділений об'єкт у просторі. Він взаємодіє з простором, простір взаємодіє з ним, в результаті чого виникає відповідна зміна параметрів простору в зоні виділеного об'єкта — так само, як деформація-слід на шкіряній спинці крісла, в якому ви сидите. За великим рахунком, кожен виділений об'єкт є відбитком своєї «тіні».

Так виникає та тінь, на якій акцентував увагу мій дід.

Якщо ви будете рухати свого пальця по шкіряній поверхні, то матимете наочну демонстрацію умов, що змінюючись, панують на її поверхні. В принципі це той самий візерунок, який кладе мороз зимовим ранком на шибці вікна. Тільки він являє собою відбиток загальних умов, що панували у світі на час його відтворення.

Зміна умов — то є зміна деформацій у довколишньому, які одночасно належать як проявленому світові, так і непроявленій його частині. То є мінлива, якщо хочете, сцена, на якій протікають події у відповідності з тими умовами, які на ній відтворюються.

Така модель, коли події відбуваються на якійсь сцені,

дуже близька до наших континуальних понять простору і часу. Але й тільки. Про яку швидкість передачі сигналу можна тут говорити, коли у сліди-деформації змінюються самі континуальні умови, відносно яких і завдяки яким та швидкість існує? Швидкість там може бути якою завгодно, а точніше, у звичному для нас вигляді вона там відсутня. Тобто світ, діючи через зміну умов, а не через силову взаємодію, досягає або вирішує проблему своєї зв'язаності, а від того — цілісності.

Ваш палець, як виділений об'єкт, рухається по шкіряній спинці крісла, залишаючи слід, через який все крісло знає про той рух вашого пальця, знає одномоментно через свою деформацію або, знову ж таки, зміну умов на ньому.

Прикладом далекої зв'язаності різних об'єктів може прислужитися так званий парадокс Ейнштейна-Подольського-Розена, суть якого полягає у тому, що коли якась пара елементарних часток, що утворювала один об'єкт (і мали одну тінь), розліталася на великі відстані, то взаємодія з однією з них призводила до такої ж реакції в іншій віддаленій частці.

В чому тут справа? На наш погляд, ці частки мали одну відстройку своєї тіні або належали до одного сліду-деформації об'єкта, який вже розпався (або їх нові тіні були ідентичними, виділеними у одному місці не проявленого, і тому складали одне ціле).

Всі тіні-деформації об'єктів належать єдиній взаємопов'язаній цілісності світу, який у такий спосіб поширює єдиний порядок на виділені «незалежні», з нашої точки зору, об'єкти. Це і є Права за «Велесовою книгою», яка утримує первинну істину-правду, що лежить у руслі того можливо-го, яке складається із загального руху-еволюції Всесвіту.

Мій дід любив повторювати: «Хто вміє порозумітися з тінню, той може керувати світом і своєю долею у тому числі». Із цього й витікала волховська наука, шлях до якої лежав через пізнання правди, як первинної істини. Тобто йдеться про поширення стану свідомості людини до усвідомлення нею законів Прави, за якими вона одержує змогу відстроювати своє життя.

Стара земля

Одного разу дід взяв мене на покiс пiзнього лiта, коли налите колосся пшеницi вже хилилося до землi i ранком небо у височинi вже синiло пронизливо-чистою блакиттю.

— Є ще одне, — промовив дiд, значуще глянувши у мiй бiк, — що ти повинен знати. Тiнями людина може мандрувати. Може навіть жити в них. Ось дивись, — вiн пiшов до лiска, що починався край поля одразу за грушею, ступив у його тiнь i зник.

Дiд раптово пропав з очей серед ясного дня, i я побiг до того лiска його шукати. Страх i панiка закрадалися поволi у мою душу.

— Щось ти дуже розхвилювався, хлопче, — промовив вiн у мене за спиною.

Я швидко обернувся. Дiд спокiйно палив свою самокрутку, сидячи пiд грушею.

— Нiчого страшного у цьому немає. Ось сiдай поруч. Он земля лежить перед тобою, — вiн повiв рукою довкола. — Ти її знаєш, бо не одного разу бував тут, все це тобi знайоме. Але ця земля теж має свою тiнь. Уяви те, що лежить пiд її покровом.

Те видiння виникло десь на два лiкти у глиб землi вiд її поверхнi. Передi мною лежала темна у сутiнках земля, на нiй все було трохи не так, як на деннiй її проекцiї. Старовинним, давнiм духом вiйнуло вiд неї. Вона постала перед очима як земля, про яку ще збереглася пам'ять, але пам'ять та була дуже давньою.

Дiд схвально хитнув головою.

— Так, вона дуже давня, в нiй навiть живуть тварини, якi давно вимерли у нас. Дивись, якi могутнi енергiї вона зберiгає у собi.

Так i було насправдi. Та земля начебто несла у собi якусь загрозу, була наповнена темною пружною енергiєю i водночас вона зачаровувала тим вiдгуком рiдного дому, що породжувала у душi.

— Це земля, де живе дух людини, його тут можна навiть зустрiти. Що i робили запорозькi характерники, укла-

даючи зі своїм духом своєрідний договір. Але не для цього я тобі її показав, — говорив далі дід, вивівши мене з того стану дотиком руки. — Он бачиш куш шипшини, що вже вдруге квітне край лісочка? Бачиш метелика, що кружляє над ним? Придивись уважніше до його повітряного танцю над квітками куша.

Коли вдалось зосередити погляд на тому безперервному майорінні крилець одного з метеликів, що там і тут метилилися над кушем, довколишній світ розтанув у темному проваллі, що поволі розвернулося переді мною.

Я стояв перед віковичним лісом. Такі великі були порослі зеленим мохом стовбури тих дерев, які височіли поряд зі мною. Дух забило запахом прілого листя та вологістю повітря, які зазвичай панують у гушавині старого лісу.

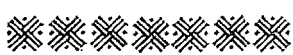
— Колись у цьому лісі ти знайдеш все, що шукатимеш, — промовив здалеку голос діда, який легким дотиком повернув мене назад. — Давай до праці, он сонце як високо, роса вже зійшла. У нас на сьогодні з тобою ще багато роботи.

Будь-яка дідова робота являла собою своєрідне дійство, доведене до стану розкриття якогось джерела сили в людині. Вона була явищем якогось культу, настільки була постійним, всепоглинаючим його заняттям.

— Правда живе на старій землі, — говорив дід. — Коли ти досягаєш майстерності в роботі, хоча б у рубанні яблуневого коріння, тоді, до чого б не торкалися твої руки, яку б роботу ти вже не виконував, ти отримаєш дотик до тієї правди. Завдяки такій праці сама людина одержує відстройку щодо тієї правди й стає її носієм у світі.

Таке дідове тлумачення правди було явищем вельми незвичним. Коли хто-небудь говорив про ту правду, яку вбачав тільки у накопиченому досвіді, він лише посміхався.

— Все тече, все змінюється у світі. Твоя правда була вчора, сьогодні справи ідуть вже не так, — відповідав він дошкульному співрозмовникові. — Ваша правда, як он купа сухого хмизу, а справжня — вона скрізь довкола. Он шумлять під вітром дерева, співають птахи, вітер гуляє ланом. Все це несе правду, утримує її у собі. В правді треба вчитись жити, запитайте у вітру про неї або у тополі, що шумить листям край дороги.

Сьогодні, озираючись назад, розумієш, що в Україні той дотик до правди, що йшов через працю, був єдиним, що дозволило народу вистояти, не втратити своєї культури та самобутності, не розсіятись межи іншими народами за століття жорстокого протистояння у захисті своєї землі.

Сама щоденна хліборобська праця, до якої привчали ще з дитинства, ставала шляхом набуття істини. А працю в Україні ніхто не забороняв, скоріше навпаки. Це викувало дивну духовну стійкість та незламну мужність українців. Цілий народ, як це стає зрозумілим на сьогодні, став сталкером попри всі скрути та навали, полишаючи супротивника одного на порожній сцені. Де він, на сміх людям, і кружляв дружним вітром, не знаходячи супротивника.

Гнучке і м'яке виживає там, де тверде і непорушне вже давно зникло. Цю істину даосизму в Україні засвоєно як ніде. Життя за правдою, спрямованість до неї стали наріжним каменем української культури, езотеричні підвалини якої, від волховських часів Русі-України до характерництва у козацькі часи, являють собою невід'ємну частину світової культури становлення людського духу.

Ось така була наука. Ніякої системи у тому навчанні я не пригадую, воно відбувалося тоді, коли потрапляв під руку і для того був вільний час. Мабуть, через те, що світом гуркотів технічний прогрес: літали літаки, вистукували по рейках потяги, сяяло світло електрифікації. Все йшло до великої перемоги над силами природи, тож хіба можна було звертати увагу на те старе, вже віджите, що утримувало у собі культуру людського способу життя на цім світі?

Для повноти картини слід додати про витoki цього дивного, як на сьогодні, знання. Пам'ять десь на самому своєму краї зберігає спомин про вельми незвичну людину, яку дід називав волхвом.

У пам'яті залишився невисокий, кремезної статури чоловік у темному запиленому одязі, з шапкою скуйовдженого чорного волосся на голові. Мав заросле волоссям обличчя, на якому, як два темних дзеркала, виблискували великі чорні, без зіниць, очі. Всі жінки на селі ховали дітей від

того чоловіка. Мій дід розмовляв з ним біля хвіртки, міцно тримаючи мене, ще зовсім малого, за руку. Теплий погляд тих чорних очей — це те, що запам'яталося потім на все життя.

Дід оповідав потім, що такі люди є носіями знання, посвячуючи у нього кожного, у кому вбачали відповідну зрілість. Тобто, як вже тепер стає зрозумілим, у ті часи існувала своєрідна інституція, яка весь час підтримувала в народі можливість дотику до першоджерела пануючих у світі істин. Через що розвиток людства спрямовувався у напрямку, який гарантував здоровий розвиток та високий рівень духовної культури суспільства.

Однак по цей час у мене залишається підозра, що той чоловік не звідси, що він приходив зі старої землі, жителем якої був насправді. Бо дід говорив: «Колись ти їх ще зустрінеш десь на забутій степовій дорозі».

Коли «не сходить сонце»

Існувало одне досить дивне ритуальне дійство у випадку, коли негаразди та хвороби оселялися у домівці. Дивина його полягала ось у чому.

Беретесь ви за якусь справу, вже взяли задля цього в руки косу чи лопату. Потім раптом все кидаєте і переходите до чогось іншого. Для чого, наприклад, беретесь за сокиру чи граблі. Але й те, не почавши роботи, кидаєте і йдете геть. Лягаєте десь у холодочку і спочиваєте, немов від закінчення вельми важливої справи. Через деякий час все те повторюється в будь якому варіанті знову. Незмінним залишається тільки відпочинок у холодочку. Потім виконується зовсім предивне дійство, яке ні з чим, що могло б слідувати зі звичайної логіки, не пов'язане. Людина раптом закінчує свій відпочинок, хутко береться за сокиру і йде до лісочка, де зрубує старе, напівзасохле дерево, на місці якого одразу ж саджається молоде деревце. Або знімаються з ніг чоботи, кидаються через хату, потім людина в них взувається і йде геть з двору. Вертається аж під вечір, але вже босоніж. Або

береться глиняний кухоль, куди набирається звичайна вода, потім вона переливається у інший кухоль. При цьому перший кухоль розбивається. Потім вода з другого кухля переливається в третій, після чого другий теж розбивається. Вода з останнього кухля виливається на смітник і він теж знищується. Було навіть таке: людина бере гроші і йде на базар, але там, пройшовши всі ряди, поторгувавшись і дійшовши згоди до биття рук, нічого не купує і, навіть не витягнувши руки з кишені, повертається і йде собі геть.

На розсуд пересічної людини такі дії являють собою звичайне божевілля і нічого більше. «Людина ця несповна розуму», – скаже кожен, хто буде свідком тих дій.

Але все не так просто. Захопленість людини виром повсякденного життя, в якому вона діє з чисто зовнішніх міркувань, поступово призводить до закриття витоків її духовних сил. Вона нехтує тим, бо в житті й так все йде добре. Але настає час, коли відхід людини від розуміння нею істинного плину подій досягає критичної розбіжності. Критичний момент виникає тоді, коли все нароблене за довгий час, протягом якого було прийнято багато упереджених рішень, стає всім світосприйняттям людини, що й порушує зв'язок між свідомим і безсвідомим її світом. Тоді світло духу в ній зовсім згасає.

Якщо людина хоче, щоб добробут не покидав її домівку, щоб щасливе майбутнє не відвернулося від її дітей, їй треба зробити крок назустріч тому світлу.

У цьому випадку вкрай потрібним стає дійство, яке б порушило негативну налаштованість подій, що вже керують людиною в житті. На нього може вказати тільки дух людини. Таким дійством може бути будь-що, його треба тільки побачити, скинувши полуду з очей. Тут і приходять черга тим незвичним діям, які не вписуються в канву логічної послідовності подій.

У стародавні часи плем'я, що багато років жило бурхливим життям (брало участь у битвах з войовничими сусідами, забивало на їжу багато життєздатної худоби) з часом починали переслідувати невдачі. Йшла одна поразка за другою від ворогів, починався падіж худоби, хвороби та злидні

потроху оселялися в житлах. Тоді осіле плем'я знімалося з обжитих місць і мандрувало в бік старих святилищ, де був потужний виток особливої енергії землі. Там виконувались складні ритуали, які за традицією закінчувалися жертвоприношенням домашньої худоби. Мета ритуалу полягала в очищенні людей у витoku енергії святилища і закріпленні того результату, коли цей їх намір попадав на небо під час жертвоприношення тварини. По закінченні ритуальних дійств святилище часто засипалося землею і плем'я відходило жити на нові землі.

Наші далекі прашури арії задля того ж посиляли навіть посланців за межі свого буття, приносячи людські жертви. Щоб посланець з того боку життя, вже розуміючи істинний стан речей, допомог їм вийти зі скрути. Те саме робили і інки, що знаходились на протилежному боці земної кулі.

У нашій спадщині, що була наведена вище, розкриття духовного зору досягалося за рахунок нелогічних дій, коли разом з порушенням причинно-наслідкового перебігу подій відбувався вихід людини з його виру. Був намір на дію, була підготовка до неї, але слідство, сама дія, не наставали. Коса або сокира кидалися на землю, і людина йшла відпочивати в холодочок. Таких дійств завжди було стільки, поки не відбувалося відсторонення людини від зовнішнього, яке вже не мало влади над нею.

У момент того виходу в людині пробуджувався духовний зір і перед нею відкривалося світло істини. Людина чітко бачила, що терміново можна зробити, щоб розбити негативну налаштованість подій. Це завжди було дійство, яке виходило за межі так званої «здорової логіки». Його мета — наVERTання людського життя на відповідність загальному потоку подій в довколишньому через неочікувану дію.

У племінних культурах був ще такий ритуал, який, виходячи з його глибинної суті, мав назву — проходження точки «забування зла». Десь на гірській річці, де був великий водоспад, на середині стіни рубалася в скелі вузька стежинка. Поряд з нею зі скаженою швидкістю летіла у прірву вода. По великій воді весною все плем'я, взявшись

за руки, проходило тою стежинкою крізь водоспад. Перед, вочевидь, неминуchoю загибеллю на слизькому камінні людина полишала всі свої упередження, всі набуті негативні настрої. Вихід на світло з другого кінця того водяного тунелю смерті був другим народженням, святом піднесення духовних сил.

Щось подібне ми можемо спостерігати і в поведінці зростаючих дітей. Тиск життя на малу, ще несвідому дитину дуже великий, тому накопичення негативу скоро сягає свого краю. Що робить дитина? Лізе на високе дерево і стрибає з нього, або починає гуляти по гребеню хати, або бозна-навіщо залазить у глибочезний колодязь. Вкрай необхідна загроза, за якою стоїть воля душі. Інстинктивно усвідомлюючи це, дитина й шукає собі якусь халепу, на що ми, дорослі, дивимося з відчаєм. «Що ж воно таке у нас вродилося?» — питаємо ми у самих себе.

У сучасні часи для цього ж прислужують так звані американські гірки, а також всі існуючі на сьогодні екстремальні види спорту. У всіх них одна мета — позбавлення залежності від пережитого, під тиском якого стають закритими витоки духовних сил у людині, та вірне, неупереджене розуміння плину довколишнього.

У характерників Запорозької Січі для такої ж цілі прислужувала так звана «громова палиця», яка робилася зі звичайної гілки сухого дерева — верби, тополі або ліщини. Козаки брали її до рук, коли наставала непевність та втома від безперервних активних дій у стані смертельної загрози, в якому вони весь час перебували. Довжина палиці була така, щоб людина могла вільно тримати її обома руками перед собою на ширині пліч. Козаки починали ходити з нею там, де було поле їх найактивніших дій. Те ходіння відбувалося або насправді, або просто подумки, коли козак, сидючи десь на високому місці під деревом, «переглядав» події свого життя, намагаючись діяти в них знову. Але тільки шматок сухої гілки тремтів у його руках.

Це відбувалося до тих пір, доки палиця у руках не переставала дрижати від уявних дій, які вдруге переживала

насправді не існує. В природі існує конкретний птах: сокіл, голуб чи ластівка. В садку зростають вишня, яблуня чи груша. Кінь, на якому скаче вершник, буланій, такої то породи і т. ін.

Виходить, що ми, маючи на увазі в своїх судженнях птаха, дерево чи коня, живемо в світі ідей, в світі ілюзій, які самі й створюємо.

На перший погляд, від цього ніякої шкоди немає. Споконвічно людство користується такими термінами, які означають вид рослин чи тварин, що існують поруч із нами.

Але все не так просто. Якщо ви запитаете у чоловіка або жінки, що вміють плавати, як вони це роблять, то якоїсь виразної відповіді ви не почуєте. Лише найбільш поміркований із них може відповісти: «Як поводитись у воді, знає моє тіло. Можна сказати, що то є його знання. Мабуть, завдяки цьому я і можу вільно плавати».

Тобто, щоб ми не уявляли з точки зору зовнішнього судження, які б формули молекулярного складу не писали, які б образи чи поняття не складали, що таке вода і плавання в ній, ми не будемо знати. І це наше незнання позбавляє нас можливості плавати, не тонучи в ній. Запам'ятаймо це.

Озирнувшись довкола, найбільш допитливий читач може зауважити: «Виходить так, що, складаючи образи чи поняття довколишнього, ми так само пізнаємо його лише ззовні. І таке знання, як і у випадку з водою, не може надати нам вправності плавання-життя в ньому. Виходить, через ту ілюзорність кожного знання, ми весь час «тонемо» в житті і нічого не знаємо про це».

Мабуть, тому одного разу, озирнувшись на своє життя, ми з подивом відмічаємо — все в ньому відбулося всупереч нашим планам та сподіванням. «Людина, вочевидь, відокремлена від життя, яке плине саме по собі, — приголомшено констатуємо ми, — бо всі головні події у нашому житті відбулися незалежно від нашого волевиявлення, часто як грім серед ясного неба».

Ми не керуємо, ми не ведемо своє життя насправді. Кожен, хто озирнеться на пройдений ним життєвий шлях, дійде такого ж висновку.

Тоді, покинувши свої упередження і уважно пригледівшись до того, що є витокom наших ідей, ми з подивом відмітимо: природа, маючи ту саму проблему ведення життя, входить у конкретне. До найменших деталей проробляється в ній особлива визначеність того чи іншого виду рослин чи тварин. Навіть серед одного виду ми бачимо велике розмаїття форм та їх відтінків.

Навіщо така детальна доробка, чого бажає досягти природа у такий спосіб?

Простором життя, в якому розвиваються всі існуючі на сьогодні види живого, є Земля, поверхня якої, у поєднанні з оточуючим простором, одержує свою особливу визначеність. Від того кожен клаптик її поверхні має свій патерн*, свою егрегорність, скажуть фахівці з гештальт-теорії. У кожному патерні існують свої умови, за якими розвивається той чи інший вид флори чи фауни. Тоді існуюча детальна доробка кожного виду — то намагання отримати ту природну форму, яка б відповідала патерну, була б ключем до нього, як до джерела відповідної природної сили.

Як показує ретроспективне дослідження, у багатьох стародавніх народів числова шкала ділилася на особливі магічні групи чисел, що відповідали різним рівням просторового розподілу, який вони вбачали в довколишньому. У відповідності з таким розумінням довколишнього вони й вибудовували свої величні храми та піраміди, що сходами злізалися у мовчазне небо. Кожна сходинка тих пірамід уособлювала відповідне магічне число, за яким стояла та чи інша розвинена форма живого на землі.

Навіщо було потрібне таке детальне копіювання? Чого люди прагнули досягти в своїх будовах?

Мабуть, того ж, чого прагне досягти і сама природа у детальній проробці кожного виду — поєднання з тим патерном умов, де відбувається цикл його життя. Тож мета всьо-

---

*патерн — надтонка організація, зумовлююча існування складних органічних та неорганічних матеріальних об'єктів.

го цього дійства — цілісність, єдність з Брахманом — відтворюючою силою Всесвіту, згідно індійської філософії.

Раніше ми дійшли висновку, що світ може розвиватися лише як одне-єдине ціле. Тільки тоді все, що відбувається в ньому, одержує свій зміст і своє право на існування. Кожен вид, входячи у конкретне, стає відповідним тій цілісності, набуваючи своєї вибіркової форми, яка і є ключем до джерела природних сил (енергії патерна).

У стародавні часи людина теж виробляла образи та поняття того, що існувало у довколишньому світі. Але їх поняття, на відміну від сучасних, несли ще й ключову форму, їх наскальні малюнки мали магічність, бо їх митці, на відміну від сучасної людини, володіли духовним зором. Ця здатність була втрачена людством у пізніші часи. Разом з нею був втрачений, як стає зрозуміло, цілий світ. Через що подальші знання ставали все більш штучними, відірваними від реального життя моделями. Що й згорнуло кінець кінцем світсприйняття людини в одну площину.

«Нехай все це так у тваринному світі, а як же з людиною, яка, вочевидь, скрізь на землі належить до одного виду?» — чуємо запитання обізнаного читача.

Вище ми говорили, що еволюція людини на сьогодні переважно йде у духовній сфері. Проводячи своє життя у відповідних умовах, наприклад, інській зоні кристалічного щита України, людина відтворює довкола себе відповідну ключову систему, центром якої сама і стає. В ту систему входять особливо виконані речі побуту, мова, пісні та танці, одяг, традиції та вірування — все, що складається протягом життя десятків поколінь, які жили на цій землі. Саме це і дозволяло формувати той особливий психофізичний стан, який ставав відповідною ключовою формою.

Завдяки такому поєднанню кожен індивід етносу, що складався, одержував егрегорний статус. Енергія патерну надавала людині сили, рівень якої сягав тої межі, коли вона вже могла виразно чути голос, що завжди йде з глибини її сутності. Від цього найперше залежала якість життя, щасливий добробут у ньому. Тому «бути в житті», за характерницькою вимогою, означає мати егрегорну відповідність,

яка приводить до поширеного сприйняття світу, де стає можливою відповідь на те дідове запитання. Цілий світ стояв, як виявилось, за тою, поставленою дідом проблемою. Саме з цього приводу Ісус із Назарета проголошував своє сакральне: «Я єсмь», з чого витікали його надзвичайна сила та вправність.

З минулих ретроспективних досліджень до нас дійшла раніш мало зрозуміла засторога: «Зустрічай схід та проводжай захід сонця, бо інакше життя губить свій сенс.» Тепер вже знаємо чому. Людська культура і дотик до істини, який вона несе в собі, це не те, що заважає жити на сьогодні. Це те, що забезпечує майбутнє в ньому. Без неї всі успіхи в житті лише тимчасові явища.

Втрата природного егрегора призводить до створення штучних егрегорів, що обслуговують вже наші упередження. Які ні до чого справжнього в житті, як ми вже знаємо з пройдешнього, не ведуть.

«Вибачте, як вже все-таки квітне квітка, як іде дощ? Ви, здається, мали намір відповісти на це», — чуємо від нашого найбільш прискіпливого читача.

Дійсно, як дізнатись про це?

Напевне, тільки злиття з дощем та й з кожним природним дійством, що проходить поруч, породжує напрочуд дивне знання, яке, наприклад, розкриває розуміння тої таємниці, що стоїть за цвітом папороті в ніч на Івана Купала, яка приносить щастя та добробут у житті тому, хто її зміг знайти.

Знайти ту квітку, як це стає зрозумілим, можливо тільки тоді, коли людина починає бачити і одержує через це бачення пряме знання про довколишній світ. Образно-понятійне сприйняття в такому випадку вже не може бути господарем ситуації. Це й виводить людину зі стану звуженого сприйняття світу.

Коли досягається бачення, всі образи-настрої, притаманні людині за її природою, стають відкритими для неї. Саме через них вона і має змогу входити в світ, зливаючись з тим чи іншим дійством у ньому. Так приходить знання, яке, як і у випадку з водою, робить людину майстром того життя, що вирוע довкола.

Тому, мабуть, не диво, що у самому кінці, коли рукопис книги вже було закінчено, в руки прийшла книга відомого вченого-фізика, провідного фахівця в галузі фізики живого Фрїтьофа Капри «Павутиння життя», де читаємо буквально: «... наш пошук засад внутрішнього і зовнішнього є витокком наших глибоких розчарувань та збентежень. Походження цієї дилеми визначається нашою тенденцією створювати абстракції ізольованих об'єктів, включаючи ізольоване «я», і потім вірити в те, що все це належить об'єктивній, незалежно існуючій реальності»*.

Так закінчується однобокий підхід догматичного матеріалізму, який приніс людству стільки ж добра, скільки й лиха.

І далі читаємо у Ф.Капри: «Для відновлення нашої людяності в повній мірі ми повинні знову надбати досвіду зв'язності з усією павутиною (системою патернів) життя.»

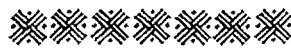
Краще не скажеш. Далі залишився лише один крок до переміщення споглядача за межі площини сьогоденних усвідомлень, де він, через інтуїтивно-образне сприйняття, розкриває ту свою природу, яка в слов'ян Київської Русі, а пізніше в характерників Запорозької Січі, називалася Великим Спасом, коли всі природні сили ставали підвладними людині.

Відтінки пір'я у птиць, що летять на схід

«Чи змінюється щось у Всесвіті, коли миша дивиться на зірки?», – у такий спосіб виклав свою думку Альберт Ейнштейн, борючись з квантовою теорією, якій сам був за батька.

Тепер ми знаємо, що питання було поставлено невірно. У дискретному, квантово-розподіленому світі все живе, що існує у ньому, теж має відповідну структурну побудову. І якщо свідомість миші, що вже бачить зорі на небі, стрибнула до нової своєї якості, то і світ мав би змінитися у відпо-

*Фрїтьоф Капри, Паутина життя. – София, 2001.

відності до тієї його картини, яка стала доступною для зору миші.

Спостерігач може змінювати не тільки місце своїх координат у Всесвіті, наприклад, як в інерційних системах відліку спеціальної теорії відносності, а й свій рівень усвідомлення. Саме цього навіть припустити не міг творець загальної теорії відносності.

Дуже цікавим було ставлення старих вчених до істини. «Абсолютної істини не існує», — це було всіма прийняте твердження.

Але як же тоді існує сама людина, яка стверджує таке? Як же існує світ часток, мінералів, планет і т.д.? Якщо немає кінцевої істини, як тоді може існувати кінцева, абсолютна у своїй виділеності якість, що утворює все це, та й саму людину?

Виходить так у наших матеріалістів, що за цим усім нічого природного вже не стоїть. Тоді хто стоїть? Виходить, що наші сучасні матеріалісти насправді глибоко релігійні люди.

З вищенаведеного витікає, що той прояв Всесвіту, що став доступним у спостереженні, — це та позиція, якої спромоглося досягти маленьке мишеня у зростанні свого усвідомлення. Тоді сам Всесвіт не є таким, яким ми його вважаємо на кожному з рівнів свого усвідомлення. Він є мінлива, весь час перетворювана у щось дійсність.

Головна причина тут лежить у набутті людиною відповідного рівня свідомості, а не у самому Всесвіті як такому, проявів матеріальності якого може бути стільки, скільки якісних стадій формування він проходить при своєму становленні. Ті стадії становлення Всесвіту не пішли десь геть, вони існують зараз, тут, поруч із нами, і їх можна дослідити. Якщо ми наважимося змінювати рівні свого усвідомлення, то отримаємо рухливу позицію спостерігача, яка буде відповідати квантовому дискретно-розподіленому Всесвіту. Справа стоїть саме за цим.

З чого починається рух позиції спостерігача?

Уявіть собі, що через своїх друзів ви дізналися про

навчання, яке веде заїжджий учитель. Ви цікавитесь ним, відгуки дуже схвальні, всі радять неодмінно піти. Ви зібрались і йдете на те заняття.

Спочатку слухаєте лекції, які вам прочитують, старанно виконуєте практичні завдання. Нічого особливо нового, ви щось вже читали про це, але чимось той учитель вас «взяв», і ви вирішили пройти курс навчання до кінця. Потроху у вас починає виходити все те, що викладав та пояснював учитель. Ви працюєте у зовсім незвичному для себе режимі. Дуже незвично, але ж виходить.

Нарешті заняття завершилися, учитель, попрошавшись з вами, поїхав. Та майстерність, яку ви набули за час свого навчання, не згодилася вам у житті, і потроху все те забулося. Довколишнє життя закрутило своїми турботами.

Але одного разу ви помічаєте, що ставлення оточення до вас змінилося. Люди стали привітнішими, більш ближчими. Ті проблеми, що весь час стояли перед вами, кудись поділися. Ви одного разу помічаєте, що стали набагато вправнішими та розсудливішими у житті. У вашому домі поселяються добробут та злагода. Життя потроху набуває іншої якості. Починає все «йти в руку», таке враження, ніби хтось вам допомагає.

Виникає якась проблема. Ви спокійно обдумуєте всі можливі варіанти її розв'язання. Виходите з дому на роботу чи у якихось справах і десь по дорозі зустрічаєте дуже давнього знайомого, якого не бачили багато літ. У розмові він вам каже: «Слухай, а тобі не треба ...», — і якраз те, що він пропонує, і є рішенням вашої проблеми. Або, йдучи у наговні пішоходів, чуєте якусь відсторонену розмову, або випадково заходите кудись, і там ось воно — достатньо простої уваги, щоб зрозуміти, як вирішити ту нагальну проблему.

Все говорить про одне — ви проклали у самому собі стежинку до якоїсь своєї внутрішньої суті і дієте вже разом з нею. Проблеми, що виникають, ви вже не беретесь одразу ж вирішувати, як це було раніше. У вас з'явився розважливий спокій, ви знаєте — того рішення чекати недовго, через деякий час все розв'яжеться саме по собі.

Ви виходите у такий спосіб з круговерті життя, і перед вами починає розгортатися новий світ, де ви слухаєте голос, що лунає з глибини вашої сутності. Одноного вечора, гуляючи своєю улюбленою алеєю на самоті, ви помічаєте глибокі тіні, що раптом постали за деревами. Зорі на небі починають світитися якимось дивним іскристим сяйвом. З далекої далечі ви раптом чуєте крик пугача, птаха ночі. Ви поволі входите у щось і відчуваєте, як з вами починає розмовляти Всесвіт, розкриваючи перед вами найпотаємніші свої таємниці.

Правдивий шлях зіркового пилу

Отже, шановний читачу, ми нарешті підійшли до вирішального етапу нашої подорожі. Все те, про що говорилося вище, повинно втілитися у якусь форму, якесь нове розкриття істини. Її обриси вже з'являлися деінде в наших мандрах, але ще не ясно, не так окреслено, як це повинно бути.

З самого початку ми говорили, що характерницька наука являє собою золоту застібку на терені езотеричної культури України. І, мабуть, до досягнення саме цього факту ми й підійшли у своїй подорожі.

Настав час з'ясування того, що стояло за тими діловими запереченнями: «Все діється не так, все робиться невірно». Така прискіплива вимогливість до поведінки людини в Україні традиційна. На перший погляд, мета цього — набуття гідності та вшанування себе в житті й тільки. Але насправді шлях цей іде далі, зовсім прибираючи систему, в якій прийняття рішень спирається тільки на образно-понятійне сприйняття. Все робиться «не так», коли дія в житті виконується без інтроспективного бачення. «Треба бачити, а вже потім діяти, тоді все буде вірно», — постійно повторював дід.

Завдяки такій вимозі на передній план виходить система інтуїтивно-образного сприйняття довколишнього. Але саме з цього і починається шлях людини знання, зростання свідомості якої сягає тої вершини, коли вона одержує можливість керування «візком своєї долі».

Виходить так, що шлях внутрішнього розвитку завжди був притаманний культурі України. Звідси стає зрозумілою величезна духовна стійкість українців, які ніколи не сприймали чогось швидкого, поверхневого, прийнятого з чисто зовнішніх міркувань. З вищенаведеного слідує, що культура стародавніх людей знань — аріїв, що колись пишним цвітом квітла на цій землі, не пропала у пільмі віків. Вона існує, існує зараз, її носієм на сьогодні є етнос, у яким вона являє його глибинну сакральну суть.

Таке відкриття приготувала нам наостанок інська зона України — прабатьківщина людей знань, що колись пішли з неї у широкий світ.

Як поєднатись із тією культурою, як доторкнутись до її невимовної глибини?

Запитайте про неї у дідуся, що торгує плетеними з лози кошиками на базарі, або у бабусі, що торгує соняшниковим насінням на розі вулиці. Взагалі у всякої літньої людини, яка працюючи на цій землі, з віком набуває дивного, витонченого розуміння життя і свого місця в ньому.

Тож ця подорож принесла нам відкриття: езотеричне ядро етнічної культури Руси-України утримує в собі шлях сходження людини до вищих станів свідомості — саме той, яким у стародавні часи йшли всі народи світу. Становлення та розвиток духовного зору стоїть у самому його початку. Все невірно робиться, коли немає належного бачення шляхів у житті. Таке інтуїтивно-образне сприйняття приходило через відповідне злиття людини з оточуючим світом, коли вона за будь-що прагнула пізнання істини, що лежала за межею ілюзії. Бо у правди шлях один, у неправди їх багато.

Цей шлях виявився найбільш повним і коротким виходом людини на рівень поширеного сприйняття світу. Найбільш повним, бо йде по самій людській долі, через суджену їй на землі долю. Найбільш короткий, бо являє собою розкриття природної спроможності людини у прямому пізнанні довколишнього. Коли ніяка ілюзія між нею і світом вже не стоїть.

Ніяких молитов, ніякого медитативного усамітнення, ніяких правил чи канонів не передбачається, коли людина знає істину і йде за нею в житті.

Це відкриття в культурній спадщині України чудово перегукується з «Велесовою книгою», за якою Ява виникає з Прави. Закони Прави, розкриваючи витoki істини перед людиною, поєднують її з духовною силою, роблячи неперевершеним майстром життя. Таку дорогоцінність винесли ми з тобою, шановний читачу, з нашої короткої мандрівки в світ езотеричної культури України. Всі народи, що колись жили на її терені, йшли цим шляхом, через що їх культурна спадщина стає напрочуд близькою і зрозумілою.

Наприкінці нашої подорожі в світ езотеричної культури України варто було б поговорити про те, що чекається попереду, до чого веде старий шлях, які його реалізації існували в минулому.

Ретроспекція цієї проблеми одразу ж приводить до висновку: для широкого висвітлення того, що відкривається, повинен прийти час. Але людське життя часто не має того необхідного часу, квітнучи і спливаючи за одну коротку мить. Тому наприкінці ще цієї мандрівки ми зважились зазирнути в те, що лежить за межею сучасних уявлень. Це не буде якоюсь новою мандрівкою з детальним описом побаченого. Скоріш за все це тільки короткий погляд на те, що буде метою наших наступних подорожей.

Дослідження стародавніх часів виносить до нас один досить непевний спогад. Спогад про народ, який жив за багато тисяч років до наших днів. Найменування цього народу, який жив у передгір'ях Тибету, — Лі Мао Фен, що означало «Правдивий шлях зіркового пилу».

І тут можливе запитання: а чого потрібно було заглядати так далеко, чому не відкрити скажімо характерницьке ремесло на всю його широчінь? Там, мабуть, є багато такого, на чому варто було б зупинити увагу. А то народ, що жив так давно і десь мало не на краю землі. Що може бути спільного між ними й українцями, наприклад?

Щоб виразно побачити історичну подію, часто треба відійти від неї і глянути віддала, скажуть вам старші люди. А що до характерницького ремесла, то воно справді було досить розгалуженим і утримувало в собі способи керування

перебігом подій, до яких людська свідомість повинна підрос-ти. Україна, після довгих століть руїни ще не сформувалась, не набула того егрегорного статусу, який би забезпечив непорушне слідування людиною за правдою життя. Те все ще попереду, бо, як полюбляв говорити мій дід, ступаючи за перелаз, треба знати, ким ти звідти повернешся і яке лихо звідти принесеш.

Чому народність Лі Мао Фен називала себе пилом, спрямованим до правди? Мабуть, саме через те саме і Ісус із Назарета, побачивши дорогоцінне вбрання на одній жінці, яким вона пишалася, показав їй пил на долоні, взятий ним прямо з-під ніг. Таку ціну повинно мати зовнішнє, щоб людина дійшла істин, які панують в світі, вважав він. З того виходить, що правдивий шлях може існувати тільки в разі зведення власних суджень до стану того пилу. Істина якого полягає у тому, що він зірковий, тобто утримує в собі неперевершену велич світу, якою насправді є людина.

Отут, шановний читачу, можна було б і зупинитись, бо все подальше вже витікає з вищезгаданого. Але на те й існує шлях, віз на якому повинен рипіти, бо, не зробивши навіть одного кроку, як пройдеш той шлях, як опануєш ті непрості істини?

Народність Лі Мао Фен у основу проходження свого життєвого шляху поклала пошук правди життя за будь-що. Це робить її дуже близькою по духу до козацьких характерників. Пошук істини, життя за істиною — тут теж були наріжним каменем всього світосприйняття.

«Ви весь час говорите про ту істину, що ж вона насправді являє собою?» — раптом відзивається наш найбільш допитливий читач.

«Що воно нарешті таке, з чим його їдять?», — підтримує його хтось з найдальшого і найтемнішого куточка нашої читацької аудиторії.

Одного разу ми запитали у невимовного, що є головною запорукою щасливого людського життя. І одержали несподівану відповідь: «Жити там, де народився. Людина не знає справжнього значення місця свого народження для себе і тому часто нехтує тим».

Це і є та невловима істина, яку шукають по всьому світі, й розкриває вона ту відправну точку, з якої починається вірна постанова людини у житті, де стає можливою її повна реалізація. Саме цій істині, як ми вже говорили, і була присвячена вся наша подорож, яка привела нас до розуміння таємниці старого шляху, що по цей час являє глибинну суть езотеричної культури України.

Зовні старий шлях схожий на шляхи ченців у дзенбуддизмі або на шлях, по якому йдуть суфії, але й тільки. Ті шляхи — це мистецтва вже штучної природи, на відміну від старого шляху, який завжди йшов через саме життя, існуючи тут і зараз.

Життя людини — то є виважений шлях, у якому через страждання прибираються її негативні вади. Все її життя відстроєне щодо цього. Тому втеча у мистецтва в багатьох випадках залишає все, як є. Шляхом форсованого розвитку якоїсь однієї спроможності в езотеричних школах ведеться спроба витягти велику глобальну задачу становлення поширеного сприйняття світу як одного великого цілого. Це схоже на спробу за допомогою допоміжних двигунів зрушити з місця великий корабель, зовсім нехтуючи тим потужним двигуном, що знаходиться у нього всередині. Наслідком цього стають лише «секундні» просвітлення. Намагання утримати їх якомога довше призводить до відокремлення людини від суспільного життя в штучних умовах монастирів або ашрамів, де еволюція особистості закінчується або значною мірою уповільнюється.

Народність Лі Мао Фен вважала себе зірковим пилом, проводячи цим межу свого ставлення до власної думки, до своїх упередженостей та рішень у житті. У розвитку цієї народності можна прослідкувати три етапи становлення людини на шляху до поширення її свідомості.

На першому етапі, через значне посилення потенціалу в каналах та меридіанах енергокомплексу тіла, вони отримували здатність впливу на перебіг подій у довколишньому. Знову ж таки через інтуїтивне усвідомлення причин подій та їх можливих наслідків, тобто набиралися мудрості та врівноваженості в подіях життя.

Звідки бралось те посилення, з чого витікало?

Завдяки вкрай обмеженому витрачанням енергії у зовнішньому, де всі дії людини йшли в узгодженні з подієвими планами життя. Людина бачила, і через розвинене бачення — «знала». І лише в такому випадку енергія світу ставала енергією самої людини, яка нарешті отримувала свою цілісність. Пам'ятаєте вираз Ісуса із Назарета: «Я єсмь», що означає: я став, я відбувся.

На другій сходинці рівень енергії в енергетичних каналах тіла досягав тієї позначки, коли вона починала виходити у зовнішній простір, і людина одержувала змогу впливати на дію природних сил у ньому. Канали відкривалися назовні через пальці рук, ніг та через очі. Свідоме керування тим витоком призводило до ефектів телекінезу, левітації або телепортації, тобто людина входила в зону дії законів Прави за «Велесовою книгою» (у діда це була Стара земля).

На третій сходинці свідомість людини, проникаючи у довколишнє енергетичне поле і опановуючи його, здійснюється до рівня Нави, одержуючи можливість свідомого навіювання фрагментів нових світів, тобто мала здатність створювати нові астральні площини — нове місце для життя, яке вже відповідало рівню розвинення їх самосвідомості.

Народ Лі Мао Фен зробив це у дуже цікавий спосіб: його митці при створенні астральної площини просто скопіювали ландшафти тієї місцевості, де вони жили одвіку, прибравши ті негаразди, які в них існували.

На цьому етапі становлення людини відкривається дві можливості. Першу з них ми вже описали як здатність до утворення штучного середовища, яку використала народність Лі Мао Фен. Але був ще один шлях, коли людина створювала собі нове астральне тіло і переносила туди свою свідомість. У безликому стані те тіло являє собою прозорий сфероїд у просторі, що грає всіма кольорами райдуги. Всі існуючі просторові виміри стають досяжними для такої людини. На сьогодні це напрочуд дивно лунає, але так є.

У середні віки люди теж виходили на старий шлях, але більшість успішно долала тільки першу сходинку його. На-

вальне устремління до чудес та отримання сили у протидії зовнішньому робили з ними злу річ. Така особистість починала стрімко деградувати, через що, не досягнувши другої сходинки, йшла зі світу, не витримавши навантаження.

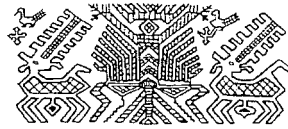
Сьогодні, завдяки спрямованості людської культури в бік техногенного розвитку, тієї жаданої могутності та сили аж занадто. Однак нічого суттєвого це самій людині не дало. Але тут є один феномен. Розвиток образно-понятійної картини світу та становлення на ній високого рівня абстрагованого мислення відкривають шлях до опанування людиною тих непростих істин, що лежать за межею антропологічного бар'єра. Усвідомлення людини починає відповідати дійсно існуючому стану речей, що й знімає ті обмеження в усвідомленні світу, які існували в середні віки. Від чого на сьогодні і є можливим проходження до поширеного сприйняття світу старим шляхом.

Яку форму, які обриси на сьогодні може мати цей шлях, дізнаємось з подальших мандрівок у невимовне.

Бачення шляхів життя стояло в центрі того знання, яким володіли і воляхи, що з стародавніх часів жили по берегах Дніпра. Одна з гілок їх мистецтва з часом одержала розвиток як бойове мистецтво на Запорозькій Січі. Козаків, які володіли мистецтвом ведення бою в змінених станах свідомості, на Січі звали характерниками або крірами.

Через що, через яке навчання приходило до них те дивне знання? Друга, художня частина книги присвячена саме цьому питанню. Написана вона у фентезійному стилі (бо мало що залишила нам історія про цих лицарів духу), але все ж на основі дійсних характерницьких практик, що дійшли з глибини століть від наших пращурів.

Щасливої вам подорожі у світ крірів.

*Світлій пам'яті
Олеся Бердника*

Кріри

Повість

Частина перша

Байдюк

Ганна їхала з ярмарку. Відчуваючи близьку домівку, коні з усіх сил тягли два напівпорожні вози по осінній розкислій дорозі. Поряд з нею на переднім возі сиділа її донька Нагалка — молода, вродлива дівчина, яка, кутаючись у велику з синіми квітами хустку, ще жила спогадами про ярмарок, перебираючи в пам'яті все почуте і побачене. А згадати було що...

Кипів, вирував ярмарок. Продавалося і купувалося все, на чому зупинялися очі: коні, вівці, вози з крамом, птицею, діжки з рибою, тканини різноманітних кольорів у великих паках. Пісні старих кобзарів перегукувалися з сопілками заїжджих музик. Все навкруги гуло, вигравало й гомоніло різними говірками. Ярмарок жив на свій повний розмах.

Ганна з дочкою ледве стали зі своїми возами в тісні ряди продавців всілякого краму. Літо було врожайним, тож було що продати і що залишити на зиму. Але покупці більше торгувались, збиваючи ціну, чим щось купували, відкладаючи те на кінець ярмарку.

Виручили Ганну запорожці, які саме купували продовольство на зиму. Хто ж із запорожців не знав Ганну Сирічко — жінку полковника Запорозької Січі, який вже мало не три роки тому дівся з рештками свого полку, вщент розбитого великою татарською навалою? Шез, наче крізь землю провалився. Як не шукали, як не підпускали споглядачів у турецькі землі — ні слуху, ні духу.

Запорожці у Ганни купили все, щедро розплатившись і підбадьоривши на прощання обіцянкою знайти полковника хоч під землею, хай буде тільки така нагода.

Саме про цих запорожців і думала Наталка, сидячи на тряскім та рипучім возі. Дивні люди, зовсім не схожі на тих реєстрових вояк, які стояли у їхньому містечку, що притулилося на високому березі річки. Мужні обличчя, ясний і чистий погляд, що проникає, здається, в саму душу. І сила, велика незбагненна сила йшла від них і відчувалася у кожному їхньому русі.

Все стихало на ярмарку, де з'являлися запорожці. Цигани, жида, москалі та польські напівкровки, що вешталися по ярмарку, намагаючись обідрати хто і де кого може, відразу смирнішали і ховали злодійкуваті очі там, де проїжджали січовики. Із запорожцями не торгувалися, брали, що дадуть, — раді були і від того, що повз них пройшла та грозова хмара.

За возами Ганни їхало три вершники — три охоронці, які ще самим Гнатом були поставлені до своєї домівки на варту. Старший з них, Іван Гармаш, був бувалим воякою. Лише через каліцтво ноги та досить похилий вік залишив козацьку службу. Важкий і кремезний, він їхав на своєму гнідому, попахуючи люлькою, весь час думаючи свою нелегку думку.

Важкі настали часи. Поляки, татари, москалі, та й свої ненажери роздмухували полум'я війни не війни, а загальної ворожнечі та кривавого безладу. І не було тому кінця і краю. Як не бився Сірко, та й він пішов з життя, так і не домігшись необхідного в країні ладу.

Прошаючись, старий дав слово Гнатові, що все буде гаразд з його домівкою і сім'єю. Але робити це зараз стає все важче й важче, бо що можуть вдіяти оці молоді, необстріляні парубки, коли буде справжнє діло?

Он скільки самозванців з'явилося у цьому безладді, невідомо де і від кого доставши собі перначі. Немов ті яструби, шугаючи околицями, вони займаються більше грабунками, ніж охороною козацьких земель. Сумно і тяжко було на те дивитись старому, але терпів, все чекав господа-

ря, гучна слава котрого уже третій рік утримувала тих пройдисвітів на значній відстані від Ганниної домівки. Та тільки не зчулися, як зросла й розквітла Наталка, і вже не один раз то польські, то свої зайди засилали сватів, а то й просто намагалися перейняти на дорозі гарну дівку. Ось і доводиться супроводжувати господиню не тільки до ярмарку, а вже й до церкви та крамниці. Боліла нестерпно нога, колись перебита мушкетною кулею. І хоча ще якось тримається у сідлі старий козак, та як то воно буде завтра?

Іван скося поглянув на Опанаса та Василя: молоді, гарячі, ще зовсім необстріляні хлопці, яких Гнат хтозна навіщо навесив на його голову. Як не просив залишити когось більш досвідченого, та він не дав, мовляв, у самого зосталося в полку того січового лицарства — на пальцях перелічити. Ось тепер і маєш думати, як то з цим усім упоратись. Маєток добре укріплено, високі дубові ворота та пара злих, як вовки, псів добра варта, але не проти збройного нападу, якого, як відчував Гармаш, вже не довго чекати. Десь забарився Гнат, пора б уже й з'явитись.

Думки про погане Гармаш гнав від себе і не хотів навіть про це думати. Але все частіше вони поверталися, і гірко ставало від того старому, бо ця сім'я вже давно стала йому рідною. А своя... своя давно загинула у вогні того пожарища, що лишили від його рідного села не знати хто — чи свої, що погрузли у безкінечних міжусобних сутичках, чи татари. Давно було це, але ще й досі щемить серце за ту лиху погибель малого Степанка та жінки.

***

Дорога закручуючись, підходила до лісу, над яким, майже чіпляючись верхівок дерев, зависла темна дошова хмара. Вдарив невидимий грім. «Блискавки немає, звідки ж грім?», — майнула думка в голові Гармаша. Валка наблизилась до лісу.

Наталка голосно зойкнула, вказуючи кудись у верболіз, який саме минали вози. Там щось біліло в кущах,

***

З важким рипом відчинилися ворота, і вози вкотилися на широке подвір'я.

Нарешті вдома. Поки Ганна клопоталася по господарству, віддаючи розпорядження, куди що подіти з придбаного на ярмарку, Наталка встигла розмістити юнака у клуні на свіжому снін і майнула з Гармашем кіньми до знахарки.

Домівка Катерини Колііха стояла в самих хащах яру, під старою похиленою вербою. І хто не знав того, міг проїхати мимо, так і не вгледівши житла старої чаклунки, як за очі називали Колііху в містечку. І хоч вона досить вправно лікувала вивихи, переломи, гоїла рани та рятувала від пропасниці, її боялися через оте загадкове нашіптування біля хворого. І хоч від того людина швидко ставала на ноги, у цьому вбачали помисли темних сил. Як не крутив головою піп, як не обминав стару в проповідях, але в душі своїй вважав все те диявольською силою, якої не відомо де набралася Катерина, років на двадцять десь зникнувши з села. Кажуть, вкрали бусурмани та й навчили тим премудростям.

Вже старою і сивою повернулася вона до рідних місць. Нікого вже з її роду не було на світі: хто помер, кого вбили або забрали у полон татари. У ті часи багато родів позникало без сліду. Тому й не дивно було зустріти одну на всім білим світі людину.

Було вже пізно. Але Наталка дуже просила, завбачливо прихопивши гарну хустку, яка так впала їй в око на ярмарку своїми великими синіми квітами, розсиланими по всьому полю.

Нарешті, таки покинувши свою вечірню роботу, Колііха згодилася. Нестерпно довго порпалася, збираючи своє причандалля. Взяла коробочку з якимсь порошком, дзеркальце та якісь дивні кісточки, нанизані на шнурок.

Дорогою Наталка розповідала і розповідала про того хлопця і все благала йти хоч трохи швидше. Нарешті дісталися двору, зайшли в клуню.

Коли запалили свічку, Колііха аж здригнулася, побачивши хлопця: десь дуже далеко гуляє його душа і дивний

він якийсь, зовсім не схожий на просту, звичайну людину, хоч зовні це був просто худорлявий парубок з глибоко запалими очима на блідому обличчі. Катерина заплющила очі, але і внутрішнім зором нічого не побачила – було порожнє місце з запаморочливою глибиною, пуста – і все. Такого їй ще не випадало. Помовчавши, попросила всіх вийти з клуні. Піднесла дзеркальце до вуст – дихає, але дихання майже завмираюче. Розв'язавши шнурка, почала перебирати кісточку за кісточкою і почула нарешті слабенький відгук тільки на передостанню кістку старого пугача. Заходилася гарячково шепотіти слова старовинної ворожби, перемежовуючи її кличем пугача. Стара Колііха свою справу знала добре і плела міцне прядиво ворожби, коло за колом, сходинка за сходинкою, повертаючи хлопця назад до життя. З далекої даліни воно простяглося над прірвою пустки до хлопця. І коли вона зв'язала останнє коло, юнак здригнувся і розплющив очі. Безодня глянула з них на Катрю. Чорні провалля без зіниць замість очей. «Ніби обіймає ними весь світ», – подумала стара. Кинула порошок трави у кухоль, дала випити. Нехай тепер спить, швидше набересться сили.

Хлопець дихав рівно і глибоко. Катря сіла біля нього і задумалася. Дуже давно вона вже бачила подібні очі. Але все те не може бути тут, у містечку, за багато-багато верств від тих країв.

Увійшла Наталка.

– Ну що, тітко Катре?

– Буде жити, – коротко відповіла стара і мовчки почала збиратись додому. – Гарну хустку ти вибрала на ярмарку, дівко, – сказала вона наостанок і, ступивши через поріг, зникла в пійтмі.

– Дивись за ним, – мовила значуще Колііха до Гармаша, що її проводжав, і попрямувала до своєї хатки під старою вербою.

За повсякденними клопотами по господарству промайнуло майже три доби. Хлопець потроху одужував. «Молодий ще, скоро і встане», — подумала Ганна, мимохідь зазирнувши у клуню.

Всі ці дні Наталка тільки й крутилася довкола клуні, допомагаючи Гармашеві доглядати за хлопцем. Чимось поїла, годувала, щось говорила — і чорна хмара поволі сходила з очей парубка. Він вже щось вислуховував, ледь всміхаючись одними вустами. Очі ж були ще неживі, все дивились десь у безодню, хтозна-якої відповіді шукаючи там.

Вже було пізно. Старий Гармаш саме закладав важку брамну палицю на ворота, як раптом вони почали розчинятись. Зігнувшись дугою, ще не до кінця вставлена палиця луснула, і п'яна, галаслива юрба вершників, розмахуючи смолоскипами, навалою вдерлася на подвір'я. Гармаш ледве встиг відскочити набік. «Щось забагато гостей, мабуть, гайдюки Яблонського», — лише майнула думка, і Іван, вихопивши шаблю, почав щосили боронитися, задкуючи до дверей господи. Подвір'я наповнилося безладним ляскотом шабел та п'яним лементом спішених вершників, які намагалися вдертися до господи. А ось і сам пан Яблонський: у розхристаній сорочці, з шаблею в руці шляхтич влетів на баскому коні на подвір'я.

«Боїться, пес, своїх посіпак пустив наперед. Ось і маємо пригоду, не та вже сила, не та, — роїлося в Гармашевій голові, — добре хоч пройдисвіти всі уцент п'яні». Саме ця обставина і врятувала старого у перші миті його нерівного бою з нападаками, бо п'яні розбишаки не стільки билися, скільки заважали одне одному. Але поволі їх навала таки затисла Гармаша з хлопцями, що вибігли на допомогу, в міцні лещата. Гарцюючи на коні за спинами своїх гайдуків, Яблонський вимагав Наталку, обіцяючи спалити всю маєтність, якщо не буде по його.

Двічі поранений Гармаш все відступав і відступав. «Таки втихомирив двох, — втішався старий, — он лежать непорушно». Нахаби лізли напролом, ніби не знали, що пе-

ред ними козак ще старого січового лицарства. Але справи кепські. Василь вже лежить, не відомо, чи живий. Іван, як і Гармаш, відбивався на всі боки, спиною притулившись до колодязя.

«Це вже кінець», – подумав старий, коли таки зачепив отой цибатий, і рука з шаблею одразу ж зважніла, поволі опускаючись униз. Став, знесилено притулившись до стіни клуні: «Що буде, те вже буде».

Раптом, неначе чорна хмара впала на подвір'я, від клуні щось біле майнуло в повітрі і скося вдарило в саму гущу нападників. Страшно закипіло, завирувало на подвір'ї. Де-кілька голів одразу полетіло додолу. А потужний вихор все кружляв дворищем, винишуючи все, що траплялося на шляху.

Рятуючись від незрозумілої шаленої загрози, що зне-нацька впала їм на голову, нападники кинулися до воріт. Сполотнілий від переляку Яблонський, що вже тягнув за собою Наталку, вмить покинув її і, скочивши на коня, стрімголов кинувся також до виходу. Це все, що встигла побачити Ганна, заплющуючи очі, щоб не дивитися на ту жахливу різанину, що чинилася на подвір'ї.

Гайдуки тікали хто куди, кидаючи під ноги смолоскипи. Яблонський від'їхати далеко не встиг – одразу за ворітьми щось метнулося навздогін, вдарило, і, переламавшись надвое, вояка вже важко падав з коня.

Мало хто встиг покинути подвір'я. Поранені ладні були втиснутись у землю, щоб не бачити того, хто стояв над ними. Похитуючись, з двома шаблями в руках, в білій розхристаній сорочці у воротах стояв хлопець, поводячи довкола своїми страшними очима.

«Давно не бачив такої вправності», – відмітив Гармаш, затискаючи на руці рану, з якої цибеніла кров. То тільки кріри, бісові діти, вміли робити отаке. Для них і сотні татар було замало, яких такий вояка сам-один розвіював, як сміття з дороги.

Тепер старий знав, хто стоїть перед ним. Нарешті він зрозумів пересторогу Коліїхи. Посеред двору стояв той, хто мав здібності хазяїна лісу – лісовика. «Характерницьке бісо-

ве плем'я... Бог дав зустрітися ще раз», – майнула остання думка у Гармаша, і він поволі став падати в страшну запаморочливу яму.

Тихо плакала Наталка, безсило опустившись на траву. Хлопець, покинувши шаблі і неначе скинувши щось із себе, поволі, заточуючись, пішов до неї. Вклякнувши у дверях своєї господи, сповненими жаху очима Ганна оглядала подвір'я. Що ж тепер буде?

Біля клуні вона побачила Гармаша, який поволі опускався по стіні додолу, і побігла до нього, мінаючи велику купу тіл, що ще мить тому були войовничими нападаниками...

* * *

Дві доби старий Гармаш боровся за життя, але таки виживав з тої чорної і страшної ями.

Новини були втішні.

Реєстрові, що приспіли на те побоїще, склали скаргу на тяжко пораненого Яблонського, що відлежувався в своєму маєтку. Скарга вже пішла до польського воєводи. Все містечко шуміло і вирувало від тієї зухвалої витівки шляхтича та його поплічників.

Навколо Ганниної господи було тихо, дехто волів обійти її іншим шляхом, аби тільки не повз те страшне подвір'я. «Тепер буде довго тихо», – всміхалися у вуса місцеві козаки, які одразу вирости в очах різноплемінного воїнства, що наповнювало містечко.

Хлопець з Наталкою пропали. «Обов'язково повернусь», – тільки і второпала тоді Ганна з гарячкового шепоту доньки.

– Куди ти?

– Пробач, мамо, я іду з ним, так треба, така моя доля...

Пропало двоє коней та стара Гнатово шабля, що висіла весь час на покуті.

Тихо було на подвір'ї, тільки осінній вітер стогнав у кроні тополі, що росла біля воріт. Та пропав отой страшний

птах з лісу, що всі дні сидів на тополі. І трохи легше стало від того на душі у Ганни: «Треба жити далі і чекати вістей — з таким козаком Наталка не пропаде».

* * *

Степан, на прізвисько Байдюк, на коні стрімко долав степові простори. Він йшов довгими перегонами і, незважаючи на обтяжливість шляху, поволі набирався сил. Кругом був степ, рідний могутній степ, що завжди давав силу козакові в дорозі. Дихаючи на повні груди, Байдюк гнав і гнав коня. Наталка ледве встигала за ним. Степан поспішав, треба було якомога швидше дістатися застави. Попереду версти і версти кінного переходу.

«Далеченько кинуло, перестарався Вир», — подумав Байдюк.

Тоді, на водній заставі, старий Вир, рятуючи його від неминучої загибелі в нерівній битві з чужинцями, кинув його через простір у важку, мовчазну темряву.

Степан прийшов до тям у клуні, з подивом дивлячись на гарну дівку, що клопоталася біля нього. Напружуючи пам'ять, він все згадував і не міг згадати, де він і що сталося з іншими.

Битва на водній заставі була страшна. Незчисленні агри лізли звідусіль, а крірів було тільки п'ятеро. Вони ледве встигали знімати ту нечисть з огорожі, що зеленою непролазною хащею оточувала заставу. Деви з далеких гір півдня знову йшли до Білого Пlesa за вічним життям.

Саме на цій клапті землі, де стояла водна заставка, й знаходився один з шляхів до того, священного для характерників, місця. Саме для його охорони кріри і збудували водну заставку, що стояла в лісі на самому березі Дніпра і не давала будь-кому близько підступити до Білого Пlesa.

Це місце було витокom цілющої сили життя, з якого одвіку брала свою силу козацька земля. Не дати розграбувати, розпорозити його силу на оту безглуздість чужинців з далеких гір на півдні, що прагнули за будь-що вічного життя на землі.

Друга, вціліла, застава стояла вище по Дніпру. Саме до неї і прямував Степан, весь час підганяючи коня. Можна було б і в інший спосіб дістатися, як це Степан робив вже не раз. Але тепер з ним була Наталка, тому скористатися тим прямим шляхом було неможливо. Добре хоч коні попалися добрі: летіли і летіли степом.

Зупинялись лише на короткий перепочинок, аби дати попастися коням та самим щось перехопити з того, що Наталка встигла взяти з дому. Минули два кінні загони татар, об'їхавши їх тінистою балкою.

«І ці лізуть, і цим щось треба на козацьких землях», — темнів очима Степан. Але не чіпав тих неборак — ніколи, треба швидше додому.

Канюк високо летів у небі, показуючи шлях.

Це ще одна дивина для Байдюка — як канюк його знайшов? Такий кидок через ніщо не залишав ніякого сліду, просто людина щезала в одному місці і з'являлася в іншому — то і все, що можна сказати за той перехід. Всі кріри володіли тим мистецтвом, підгледівши його в лісовиків, які могли зникати з очей не відомо куди, не зоставляючи жодного сліду.

Тим самим мистецтвом володіла і болотяна нежиль. Досить дивний народ — неохоче йде на спілкування, але повсякчас допомагає козакам у скруті. «Теж стережуть свою землю і знають, що козаки їм у поміч», — посміхнувся Степан.

Він пригадав той випадок, коли, не послухавши старого Вира, одержав тяжке поранення. Тоді його врятувала болотна царівна, жіночка з маленьким блідим обличчям. Лікувала болотним вогником, що миготів поміж її долонь. Там, де вона пропускала його по тілу, все наповнювалось сухим теплом, гоїлися рани, м'язи ставали пружними і дужими.

Степан зупинився. Треба дати Наталці перепочити. Канюк невдоволено закричав угорі. Вже близько, он за тим лісочком буде видно Дніпро, а там вже рукою подати до застави.

Махнув правицею, відпускаючи птаха. Хай летить, тепер і самі дістанемось. Розпашіла від довгої швидкої їзди

підлетіла Наталка. «Гарна дівчина, має добре серце і щирю душу, — думав про неї Степан, — на усім шляху не почув від неї жодної скарги — скаче на коні, закусивши губи, і ні пари з вуст». Колись, споглядаючи своє майбутнє, саме Наталчине обличчя бачив Байдюк у дзеркалі лісового озера.

Так, це вона. Тому й забрав із собою, щоб завжди бути разом. «Старий Вир навчить усьому, що потрібно, внутрішня зрілість у дівчини є і неабияка. Були в роду полковника характерники — той талан тепер у Наталки. Нічого, що жінка, що дівчина. Вир зрозуміє і не буде заперечувати», — міркував собі Степан дорогою.

Зупинились на узліссі, біля старого дуба. Пустили коней пастись, а самі сіли вечеряти. Розпалили багаття, набрали води в казанок зі струмочка, що протікав поруч. Варив Степан звичайний козацький куліш з пшона та сала, густо приправляючи все те трав'яною приправою та корінням, знайденим довкола. Наталка хотіла сама показати своє куховарське мистецтво, якому її навчила маги, але Степан з посміхом відсторонив дівчину, бо вона ще не знала, як готувати страву сили. Треба було внутрішнім зором бачити, що за чим кидати в казан і коли його знімати з вогню, щоб вийшов саме куліш сили. Поки що Наталці дозволялось лише підкидати сухе гілля у багаття, та й то під наглядом. «Треба робити це так, — вчив її Байдюк, — щоб полум'я було середнім, тоді сила вогню вся входить у страву, не руйнуючи її споживної сили під час кипіння».

Степан за весь час подорожі з Наталкою старався робити все по-людськи, щоб передчасно не шокувати Наталку здібностями кріра. Але потроху готувати її до того треба, і Степан почав те навчання з приготування страви сили.

Тоді, на подвір'ї Наталчиного дому, на роздуми не було часу, треба було рятувати сім'ю, що так по доброму поставилася до нього. І хоч сили ще не було достатньо, в голові весь час щось крутилося і паморочилося, Байдюк перейшов у бойову форму кріра. Решту зробила сила, що відразу увійшла в нього. Степан бачив жах, що був в очах Наталки під час того бою, тому за весь час їхньої подорожі стримувався, не дозволяючи собі жодного вчинку, що виходив би за межі

звичайного. Тому й пропустив татарські загони, вирішивши не тривожити дівчину, що так запала йому в душу. Усьому свій час. Наталка теж мовчала, старанно обходячи у розмові цю тему.

Але Степан розумів, що починати розказувати треба — завтра буде застава і Наталка все одно визнає те, що є найбільшою таємницею крірів. Тому і зробив цей перепочинок біля старого дуба і затіяв весь цей клопіт з вечерею та приготуванням страви сили. Як на неї зреагує Наталка? Коли все буде добре і сила прийде до неї, тоді можна буде щось їй показати.

Вечеряли. Здійнявся блідий місяць, ставши понад верхівкою дуба. «Місяць на зростанні, — то добрий знак, — подумав Байдюк, — все повинно бути гаразд».

Скуштувавши страви сили, Наталка запитливо дивилася на Степана — що це з нею? Неначе хвилі жару проходили по її тілу, вона одразу почала відчувати те, що лежало за межами відчуття звичайної людини. Чула, як гомонить звірина в лісі, вкладаючись на ніч. Як плюскотить риба в далекому Дніпрі. Душа стала вільною, і Наталка з подивом відчула, що може побачити будь-що на найвіддаленішій відстані — варто тільки виявити намір те все осягнути. Вона бачила свій дім, бродила по подвір'ю. Дивно було: вона наче справді ходила по подвір'ю, навіть відчувала під босими ногами прохолоду трави, що густо вкривала їхнє дворище. Саму її ніхто не бачив. Собаки, що так любили її, ходили подвір'ям, лише зрідка відповідаючи на далекий собачий гомін. Все спало. Мир і спокій прийшов до Наталчиної душі. Все гаразд, все так і повинно бути. Велич та безмежність світу відкрились перед нею і полонили всю її душу.

Степан запитливо дивився на Наталку. Дивовижно — вона відразу сприйняла все те, на що іншим потрібно було багато років навчання. Вона і Сила, що відразу прийняла її в свої обійми, мов рідні.

Тихо всміхнулася Наталка до Байдюка, заспокійливо поклавши руку на його тривожну долоню. «Все гаразд. Я зрозуміла», — відповіла вона стиха. Радість переповнила серце Степана — все добре, тепер він не сам. Бог дав йому пару, а разом вони тепер нездоланна сила.

Старий Вир говорив, що для великих справ потрібна пара, бо тільки у такій єдності приходиться та незбагненна сила, що здіймає людину на найвищу висоту духу. Степан мовчки встав, підійшов до дуба і неначе вихопив з його стовбура сяючу білим лезом шаблю.

«Візьми ось, — промовив тихо, — Тепер це твоя рідна мати. Пам'ятай, у житті кріра є тільки три речі, що мають значущість — твій народ, твоя земля і твоє серце. А твою батьківську шаблю сховаймо». Взяв стару полковницьку шаблю і неначе вклав у дуба, який мовчазно прийняв дарунок. «Візьмеш, коли прийде час».

Наталка тримала у руці дивну зброю, яка сяjala білим лезом у полум'ї багаття.

«Тільки ця зброя може бути супутником кріра у його мандрах через просторові виміри. Тільки ця шабля не втрачає своєї міцності у всіх змінених станах, що притаманні кріру. Вона згубна і страшна для усякої нечисті, що буде траплятися на твоєму шляху», — сказав Степан.

Наталка добре володіла цією козацькою зброєю, бо ще батько наполегливо навчав її бойовій майстерності. Сина Бог не дав Гнатові, тож до козацької справи він і долучав свою доньку, мовляв, у житті згодиться. Як у воду дивився козацький полковник.

Наталка всміхнулася і вклала подарунок у старі батьківські піхви, зашарівшись, пригорнулася до Степана. Так і стояли вони під зоряним небом, подумки розмовляючи одне з одним.

Світало. Випасені на волі коні, напившись досхочу води з струмочка, ходили біля дуба, неначе говорячи: «Пора, пора їхати — попереду ще лежить шлях, шлях у велике невідоме».

Байдюк і Наталка їхали лісом. Степан весь час розповідав Наталці про водну заставу, про Білий Плес, про старого Вира та товариство. Найбільш піклувався, що і як їй говорити, як поводитись, чого ні в якому разі не можна робити. Та, зрештою, махнув рукою — всього не розкажеш, хай буде що буде. Зупинились перед суцільною стіною диких хашів. Далі видимої дороги вже не було. Взявши Наталчиного коня за повід, Степан попросив її триматися і

махнув рукою, кинувши уперед якийсь сріблястий знак, що неначе злетів з його долоні.

Попереду все закрутилося і утворився чорний округлий отвір у хашах, крізь які пролягла стежинка, що виляса поміж стовбурами віковичного лісу, у прохолоду якого і ступили, похропуючи, коні. На галявині, куди привела ледь помітна стежинка, стояла велика будівля. Дім не дім, скоріше складена з велетенських стовбурів дерев фортеця, віцент поросла зеленим мохом. Будівлю широким колом охоплювала вода, яка вщерть наповнювала рів, через який був перекинута місточок, що вів прямо до великих дубових дверей фортеці.

Зарипіли старі ворота, Наталка із Степаном стали на широкий подвір'ї, густо порослім зеленим споришем.

Тиша і дивний спокій панували довкола. Не чути і не видно було нікого.

Степан заспокійливо підняв руку на запитливий погляд Наталки. Допоміг зійти з коня, прочинив двері, пропускаючи її уперед. За дверима, прямо від порога в далечинь тягнувся стіл. Кімнати як такої не було — був величезний простір до самого обрію. По обидва боки того довжелезного столу сиділо двоє старих сивих козаків. Над головою одного сяяло сонце, над другим висів рогачем місяць.

«Чого, дівчино, прийшла?», — почула Наталка запитання і на мить задихнулася. Дійсно, чого вона тут? «Я знайшла свою долю, хочу бути навек з нею, — сказала нарешті вона, — хочу також знайти свого батька». Трохи помовчавши, пояснила: «Мушу будь-що виконати це».

Козаки мовчали. «Добре, дівчино, — мовив старший козак-місяць, — нехай буде так». Усе зникло, перед Наталкою стала простора кімната зі звичайним столом посередині. Попід стінами пліч-о-пліч сиділи козаки і мовчки дивилися на Наталку.

— Як це ти хочеш зробити, дівчино? — почула вона.

— Оружно, — відповіла Наталка. — Маю надію на вашу поміч.

Байдюк вийшов наперед:

— Прошу прийняти до гурту, браття, буде гідною нашого товариства. Козаки мовчали.

— Хто буде готувати до іспиту? — запитав найстарший.

— Я спробую, Вире, — промовив козак з великою золотою сережкою у вусі. — Але чи готова ти до того, дівчино?

— Готова, — відповів за Наталку Байдюк. — Талант і зрілість має і неабиякі.

— А знаєш, дівчино, головне характерницьке правило?

— Знаю, пане, і йому підкоряюся, — відповіла, вклоняючись козацькій громаді, Наталка.

— Справа у нас чоловіча, чи вмієш ти тримати шаблю в руці, дівчино?

— Вмію, батько навчив.

— А хто ж твій батько?

— Полковник Січі Запорозької — Гнат Сирічко, — з погордою відповіла дівчина.

— Знаємо про такого. Тож і буде твоїм іспитом дістати його з тої халепи, у яку він потрапив. Що ж, бути по тому. Покажи, Степане, їй оселю і повертайся до гурту. Маємо нагальну справу. Вночі йдемо звільняти нашу заставу, тому, як бачиш, усі й зібралися. З усіх січових куренів прибуло товариство.

Виходячи зі світлиці, Наталка відмітила одну особливість одягу козаків: зодягнені вони були різноманітно, мали також різну зброю, але у всіх був за плечима темний плащ, підбитий з середини червоною китайкою.

— Навіщо ті плащі? — запитала вона, йдучи поряд зі Степаном.

— Невдовзі отримаєш такого ж, потім зрозумієш, — відповів Байдюк.

— Оце є твоя світлиця, житимеш поки-що тут, — сказав Степан, прочиняючи двері за рогом будівлі.

За дверима була велика вибілена кімната з лавками, що тягнулися уздовж стін. Посередині кімнати стояв стіл, далі виднілася велика піч з усім кухонним причандаллям, за якою знаходилась ще одна кімната — у ній на високих різьблених ніжках стояло дерев'яне ліжко. Килими на стіні і на підлозі,

кована скриня та велике дзеркало довершували те убранство. Невелике вікно виходило у внутрішній двір, густо порослий зеленим споришем. Виднілося декілька дерев.

— Відпочивай тут, вода в струмочку, за рогом. Все, що треба для приготування їжі, у запічнику. Вибач, мені треба до гурту на раду, — мовив Степан, поспіхом виходячи у прочинені двері вже тепер дівочого житла.

— Повернемося вранці, — почувала Наталка вже знадвору.

* * *

Над лісом висіла тиша. Зрідка десь далеко кричав пугач. Місяць, зачепившись високо в небі, висвітлював дивну споруду посеред великої галявини. Це був дім, стіни якого, складені з кремезних дубових колод, обтікала річка перед тим як впасти в Дніпро. Дім не мав даху і самої своєї середини. Була одна широка стіна, яка облягала довкола невеликий острівець. У стіні — вікна-бійниці, у яких не було видно нікого.

Жодної живої душі — такий висновок зробив би кожен мандрівник, який натрапив би на щось подібне в лісі. Одне дивувало найбільш — непролазні хащі, що оточували те місце. Ні пішому, а ні кінному туди дороги не було. Мало який звір чи птиця ризикнули б лізти у те сплетіння гострих голок та пружних гілок, що їжаком стирчали в усі боки. Козаки ледь помітними тінями струмилися лісом, широким колом охоплюючи темну споруду. Загорнуті в свої чорні плащі, вони ніби зливалися зі стовбурами дерев. Ніде нічого не тріснуло, а ні шелеснуло.

Перед самим чагарником зупинились. Лісом, по самому низу, повіяв вітерець. Він все дужчав і дужчав, доки не утворив скажену виючу стіну. Те ревіння, прорвавши чагарники, почало звужуватись у кільце, посередині якого стояв дім. Слідом за тою ревучою вітровою стіною посунули і кріри, вже тримаючи в руках виблискуючі білим сяйвом на місяці шаблі. Вітер торкнувся стін, вдерся через вікна всере-

дину будівлі, завив усередині. Завирувало, застогнало у вікнах, де швидко заметушилися якісь тіні. Пручаючись, вони воліли здолати той вітер, який весь час відкидав їх у центр ревучого кола, що утворилося у середині дому-стіни.

«До роботи, хлопці!» — почувалася команда Вира, і характерники неначе злетіли на ті високі стіни, де їх нарешті побачили на тлі неба, збиті у велику рухливу купу, агри. Страшно засичало те кубло, майнули вихоплені з піхв криві ятагани. «Пугу-пугу», — злетіло над лісом, і кріри темною важкою хмарою впали на ту безладну купу чужинців. Вітер вшух, але завирував, застугонів інший вітер — вітер козацьких шабель.

Зійшлися гідні супротивники. Очі не могли встигнути за тим вихором рухів, що шалено завертілися по всьому широкому подвір'ю. Билися дві сили, які не знали відступу. Тут, саме тут, у цій боротьбі для них закінчувалось усе — саме життя і весь білий світ.

По воді, навколо стіни побігли стрімкі яскраві вогни-ки, закручуючись у широке коло, що охоплювало всю стіну. Кільце скочило догори і утворило велику вогняну кулю, що зависла над аграми, з усіх боків притиснутими крірами один до одного. Вогняна куля, блиснувши, вибухнула, і агри зникли, як і не було нікого на тому місці, де тільки-що вирувала темна, наїжачена ятаганами маса.

Вир і Чуб з полегшенням вклали свої шаблі у піхви: все, справа зроблена. Болотяна нежить, як завжди, не залишилася осторонь, допомогла. «Маленькі невиразні істоти, а яку силу мають», — похитав головою Вир, відшукуючи Байдюка серед гомінливих з приводу перемоги крірів.

— Ну що, Байдюче, загинули твої вороженьки?

— Дарма нежилі втруtilась, самі б впорались, — відповів Степан, озируючись довкола, — стіну добре таки понівечено, немає жодного вцілілого вікна, усередині все вшент розбито і потрошено.

— Треба все відновлювати, Вире. Що накоїли, собаки.

— Потім, Степане, ходімо — всі вирушають до Білого Пlesa, поспішай.

Козаки один за одним зникали, розчиняючись у пiтьмі.

Тихо, як і годину тому, стало в лісі. Хаші знову зімкнулися у непролазну стіну. Як і не було відчайдушної запеклої боротьби двох страшних, невідомих для простої людини, сил.

Спи, земле, козаки перемогли, цього разу не бути руїні, буде квітнути козацька земля, доки стоятиме біля Дніпра та козацька застава.

* * *

На тому місці, де козаки широким колом стояли до води, Дніпро утворював широке плесо, що іскрилося білим піском під місячним сяйвом. Довкола, скільки бачило око, було пусто. Війнув вітерець і розбив непорушне дзеркало води на дрібні скалки. І рівним, глибинним світлом засвітилися води.

Характерники босоніж входили у воду і тіло їх одразу охоплювало рівне золотаве сяйво. Зникали під ним рубці ран, розгладжувалися зморшки, молодо світилися очі. Вирівнювалися спини, статура ставала пружною, молодечою, ніби й не було ваги прожитих літ.

— Спасибі тобі, Батьку Плесе, — промовив Вир, вклоняючись тій полум'яній воді разом з усіма козаками.

Кріри утворили у воді широке коло і швидко закружлявши у вихорі танцю, гукнули щосили і зникли. Тільки спінена вода, що поволі поверталася у спокійний стан, ще несла слід їхньої присутності. Та гучне відлуння ще довго гуляло поміж лісом і водою, тривожачи в очеретах сонну птицю.

* * *

Козаки з'явилися на заставі рано-вранці. Наталка зустрічала їх на широких подвір'ї. З подивом дивилася на них, — ніби й не було страшної запеклої нічної боротьби.

— Що, нічого не вдалося?

Вир заспокійливо підняв руку:

— Все гаразд, Наталко, все як слід. Збирайтеся у дорогу, запрошуємо тебе зі Степаном до нас з Чубом у гості. Поспішайте.

* * *

Відпочиваючи душею, козаки неквапливо їхали степом. Відчуваючи настрій вершників, коні сторожко ступали серед високих трав, обережно минаючи зарослі ярки та пагорби. Козаки відпочивали, споглядаючи неосяжність степу.

Їдучи за Байдюком, Наталка ще жила враженнями минулої ночі, яку провела на заставі. Диво-дивне — як тільки вона заснула, стіни будинку нібито зникли, а вона птахом шугала у неосяжному просторі. Поруч летів канюк, не така вже й страшна та грізна птиця, як здавалося раніше. Канюк показував Наталці інші світи, у яких жили люди, зовсім не схожі на земних. Їхнє тіло наче було зіткане зі світла, їхні променисті очі привітно дивилися на Наталку.

— Хто ви? — запитала їх Наталка.

— Ми ті, ким колись станете і ви, — почувла вона відповідь, — наш дім — цілий світ, де ми мандруємо споконвічно. Земля теж була колись нашою колискою, але дуже давно. Ось тобі, дівчино, дарунок на згадку від нас, — сказав один із них, надівши перстень на палець Наталці. Коли буде скрутно, він зв'яже тебе з нами.

Сяючі люди зникли, а Наталка прокинулася у своєму ліжку і вже до світла не зімкнула очей, весь час пригадуючи ту надзвичайну подорож. І чи була вона насправді? Але на пальці, невідомо звідки взявшись, тихим сяйвом полум'янів перстень.

Поглядаючи на перстень, з якого не зводила очей Наталка, Байдюк під'їхав ближче.

— Я бачу — сила з тобою і справді дружить, — весело кивнув він, вказуючи на Наталчину прикрасу.

Дівчина знітилась.

— Я не знаю, Степане, за що мені така шана, чи заслуговую я її, чи зможу зробити те, на що всі мають таку велику надію?

— Спробуємо, Наталко, разом спробуємо, — відповів Степан, беручи дівчину за руку.

Так вони і їхали поряд широким степом, осяяним вже скупим осіннім сонцем. «Їхати б отак все життя, — замріяно подумала Наталка, — навіть та кров, ненависть, оте страхітливе мучеництво, яке проходить людина за життя».

Степан, наче прочитавши її думки, раптом відповів:

— Світ не має рівноваги, бо сам розвивається. Люди від народження позбавлені поширеного знання про нього. Через життя, через нашу дорослість приходять до одних те знання, а до інших ще ні. Не прийшов ще їхній час, от і чинять вони тому всьому запеклий опір, бо не знають ще, не відають про вихід із тієї скрути. Кожен повинен дійти до того сам, переживши життєві випробування. Але не можна, щоб одна людина жила за рахунок іншої, — то є зовсім невірна постанова себе у житті. Кожен повинен їсти свій хліб. Не всім, як бачиш, це до вподоби. Тому і є ми. Будь-яке злодійство повинне нести свою кару. Знання приходять після досягнення внутрішньої зрілості. А до того — є життя упередженостей, де людина весь час воює зі своєю ж подобою, часто обманюючи себе пошуком сили чи слави у тій боротьбі. Врешті-решт, це лише велика гра. Справжнє життя тче свої килими нечутно, часто поза увагою людини.

Тож доводиться втручатися, тому і служимо на Січі, відстоюючи цю землю, бо мало хто знає її значення для всього людства. Дика сила не повинна перемогти, бо тоді буде руїна, страшна руїна, що навіки опанує цю землю. І не буде тому ніякої поради надто довгий час.

Їхали широким вибалком, в кінці якого неясно бовваніла купа кушів. Під'їхавши до них, старий Вир зник з очей, так само, як і Чуб, що їхав за ним. Минувши ту межу, Наталка побачила невелику долину. Вона дивувалася висоті папороті, повз яку саме проїжджала, — у тій папороті вона

могла сховатися разом з конем. Все довкола було велике, таке могутнє і квітуче! «Що ж тут робиться влітку, коли восени таке», — подумала із захопленням Наталка.

Під'їхали до хутора, декілька хат якого виднілося серед буйної рослинності. За ними бовванів млин, шуміла, минаючи каміння, річечка. Праворуч, під горою, стояла невеличка церква. Росли на хуторі стрункі могутні тополі, своїми гострими верхівками підпираючи небо. Особливо здивувала Наталку стайня, в якій могла вміститися мало не сотня коней — такі вона мала вражаючі розміри. Поряд стояли дві клуні. На ще зеленій траві паслися корови. На вигоні гуляли коні. Тиша і спокій панували на хуторі.

— Як таке може бути серед дикого степу? — з подивом звернулася Наталка до старого Вира, — А як же татари, вони що, сюди ще не навідувались?

Вир посміхнувся.

— Вони б хотіли, та не знайдуть, немає їм сюди ходу. Відпочивайте, діти, — сказав, рушаючи назустріч господині, що вже стояла на ганку, приязно посміхаючись.

А Наталка все озиралася довкола. Її увагу привернула церква, складена з темних дубових колод. Стіни і маківка купола з хрестом стрімко підносились вгору, ніби сперечаючись із тополями у своїм піднесенні до неба.

Усередині церкви на Наталку глянули темні лики святих у золотих витончених окладах. Пахло ладаном. У глибині церкви тьмяно блимали вогники лампадок. Тишу та спокій порушувало лише вуркотіння голубів, що вовтузились десь вгорі.

М'які промені сонця, що вже сідало за обрій, висвічували через віконця склепіння купола з великою сяючою зіркою посередині. «Ікони, як і сама церква, дуже старі», — відмітила Наталка, хрестячись. — Але, як все чудово збереглося, час ніби й не торкнувся тут ні до чого».

Попід стінами лежала всіляка зброя. Тут було безліч шабель та ятаганів, пищалей, списів, мечів, пістолів і всякого іншого суто військового скарбу.

Степан зупинився на порозі, зняв шапку і, перехрестившись, зайшов до церкви.

- Господиня кличе до столу, Наталко.
 — Степане, така стара церква, та як чудово збереглася, яка ж вона велична!
 — Так, Наталко, дуже стара, майже найстаріша в Ук-
 раїні з тих, що збереглися.
 — Степане, церкву і тополі повинно бути видно у сте-
 пу здалеку?

Степан посміхнувся.

— Таких хуторів є ще чимало, та щось жоден розбій їх, як бачиш, не торкнувся. То вже старші про це попіклували-
 ся. Не бійся, ніхто твоєї церкви не побачить — закриті,
 сховані такі місця від чужих очей. Ходімо вечеряти, он де
 Чуб вже гукає.

Зайшли у простору хату. «Все майже так, як і на зас-
 таві, — відзначила подумки Наталка, — тільки обжитіше;
 відчувається жіноча рука». Господиня прямувала, посміха-
 ючись, до Наталки.

— Нашого жіночого куреня прибуло! — мовила прияз-
 но. — Почувайся, як вдома, донько.

Вона обійняла Наталку, а та, припавши до плеча жінки,
 раптом згадала свою матір. І змокрили відразу Наталчині очі
 від того суму за рідною домівкою.

— Не журися, доню, — заспокійливо мовила господиня.
 — У тебе ще все попереду, життя довге, побачиш ще свій
 дім. Ходімо, ось я тобі щось покажу, — мовила тасмниче і
 повела Наталку на свою половину.

А козакі сідали тим часом до накритого столу. На по-
 кутті сів Чуб. Вир і Байдюк — по обидва боки від нього.

Повернулася з господинею і усміхнена Наталка.

— Сідай, сідай, дочко, — махнув рукою Чуб на правах
 господаря, — а то тобі нічого не залишиться, — хитро мовив
 він, глянувши на Степана, який, зачепивши з казана вели-
 кий шмат м'яса, саме клав його до миски.

— Їжте, їжте, діти, і будьте здорові, — лагідно мовила
 хазяйка. Всього вдосталь, їжте, люди добрі.

Перехрестивши лоби, усі повитягували з-за поясів не-

величкі торбинки і чимось, схожим на сіль, посипали свою страву.

Наталка запитливо глянула на Байдюка. Той посміхнувся і посипав і їй у миску.

— То є характерницька сіль, звикай.

Наталка покуштувала — якогось особливого смаку та характерницька сіль не додавала.

— Сіль ця дає легкість, силу та ясний розум, дівчино, — промовив Вир. — У природі взагалі існує п'ять смаків. Чотири тобі знайомі: гірке, солоне, кисле і солодке. П'ятим є смак характерницької солі. Без неї не можна займатися характерницькою справою, бо людина стає гарячковою, неспокійною і взагалі може впасти у безумство.

— Та наробити багато дурниць, — додав Чуб.

Легко і весело почувала себе Наталка у цьому привітному товаристві і гостинному домі.

На своїй половині господиня шойно показала їй дзеркало. То було ще одне диво. Наталка побачила у ньому свою домівку — Гармаша, що шкутильгав по подвір'ї, матір, що клопоталася по господарству. Все було добре у неї вдома. Те дзеркало десь дуже здалеку показало їй і батька, — з довгою бородою, худого, але живого. Де він?! На це дзеркало поки що не відповіло — відразу потьмарилось, і все зникло.

— Ще не час — потім дізнаєшся, — мовила господиня. — Головне, що він таки живий. Степан допоможе тобі його знайти і повернути додому.

Вранці почалося Наталчине навчання. Старий Вир разом з Чубом запросили її до великого столу, що стояв у садку під яблунями поряд із церквою. Наталці видавалося вельми дивним те, що хуторська долина здавалася невеличкою, але її внутрішня мірність була не такою вже й малою. За садком лежав чималий шматок луку, за яким виднівся ще якийсь лісочок. Козаки сіли на лавці навпроти Наталки, пильно і прискіпливо дивлячись на неї.

— Спочатку твої запитання, донько. Запитуй все, що хочеш.

— Гаразд, запитань багато, але головне одне: що то за

сила, звідки вона береться у людині? — спитала Наталка, згадавши той випадок зі стравою сили, яку приготував тоді Степан під старим дубом.

— Є таке, доню, старе характерницьке правило, зветься воно правилом третього суглоба, — відповів Чуб. — Правило це стосується тієї глибини проникнення людини у події, що вирують у житті навколо неї. Лунає воно так: ти можеш у житті робити що завгодно, але зробити мусиш все вірно. Ось маєш гроші, — сказав Чуб, поклавши на стіл перед Наталкою декілька срібних монет. — За них ти можеш купити всіякого краму на ярмарку. На то є твоя воля, і це є перший суглоб, перше, на що натикається твоя думка. На ярмарку, пильно придивившись до товарів, ти за власним розсудом вибереш щось із них. Перед тобою крам різних кольорів і відтінків, або отара овець, або купа всіяких прикрас. Як на тебе, то є товар якісний і вартий твоєї уваги. І ти його обираєш. Але коли грошей обмаль, — Чуб прибрав зі столу монети, залишивши тільки одну, — ти мусиш вибрати щось одне. І це є другий суглоб, другий поворот твоєї думки. На цьому більшість людей і зупиняється, роблячи вибір або за порадою кого-небудь, або вибираючи найнеобхідніше, чого вкрай не вистачає у господарстві. Так, донько? — Чуб запитливо подивившись на Наталку.

— Так, — відповіла дівчина. — Саме так ми з матір'ю і купували все на ярмарку.

— Але, можливо, — вів далі Чуб, — з усього того краму тільки одна річ і йде тобі по долі і саме її ти маєш купити.

Наталка відразу згадала ту хустину з великими синіми квітами, яку потім подарувала Коліїсі за лікування Степана. Як мати не відмовляла її купити щось інше, більш необхідне, бо ж чого-чого, а хусток у Наталки було вже вдосталь, Наталка вперто стояла на своєму, ніби відчувала, що має купити саме її.

— Вірно, донько, ти вірно зробила, це і є третій поворот справи, або ж третій суглоб характерницького правила, коли перед розмаїттям різних рішень людина починає бачити одне. То і є крок до розуміння істини, яка одна і панує у

світі. По цьому і веде своє життя кожен характерник, – шляхом істини Божої, його розпоряджень, його рішень.

– Але ж я питала про силу. Як вона з'являється в людині?

– Через такі рішення і з'являється, – відповів поволі Вир. – Степан саме за таким баченням і зварив той куліш, щоб став стравою сили. Ти увійшла в неї, відвідавши того характерницького куліша. Світ тоді показав тобі простір тієї сили. Він є справжнім і найбільш повним для людини, зрозуміла?

Чуб, витягнувши люльку з рога, вказав нею:

– Онде струмочок дзюрчить, піди набери там камінців.

Наталка встала, вклонилась старшим за науку і пішла до струмочка. Степан теж підвівся і пішов за нею.

Біля води дівчина зупинилася в роздумах.

– Збирай їх, як вибирала ту хустку на ярмарку. Слухай своє серце, і ті, що тобі треба, потраплять до твоєї руки, – сказав Степан і відійшов, залишаючи її саму на березі.

У дзеркалі води камінці вигравали усіма барвами, всі були такі гарні і просилися у руку. «Наче не одне намисто тут розсипано», – подумала Наталка і раптом знайшла свій камінець. Він лежав у глибині під розмитим берегом, біліючи своїми точеними боками у стрімкій воді.

Далі діло пішло краше і десь за півгодини дівчина набрала з півтора десятка камінців і повернулася до столу, де Вир і Чуб пахкотили своїми люльками, ведучи неспішну розмову.

– Ну що, назбирала? – запитав Чуб. – То клади сюди на стіл. Ти питала про силу, донько. Сила – то є твоє вміння знайти істину, одну можливу серед багатьох. Ось тобі завдання: склади тут на столі із цього каміння візерунк – один єдиний з усіх, які можна було б скласти. То і буде твій похід за силою, – посміхнувся Чуб, попахкуючи люлькою. – А ти, Степане, ходи з нами, є ще багато справ, не будемо їй заважати.

Наталка залишилася одна з невеличкою купкою камінців

посеред столу. Чого завгодно чекала вона від очікуваного навчання, але тільки не цього. Вона безпорадно подивилася на камінці, сонце всіма барвами грало на ще вологих, гладеньких їхніх боках. Розгорнула їх рівним шаром по столу. Різного кольору, чисті і умиті, вони ніби глянули на неї. «Один-єдиний візерунок, один-єдиний, — билася думка у неї в голові. — Що ж він може собою являти?»

Сонце вже торкнулося верхівок дерев. Безліч різних варіантів встигла перебрати Наталка, все складаючи і складаючи різні узори, але марно, бо всі вони виходили якимись непевними, зовсім звичайними. Вже стомлено дивилася вона на свій останній візерунок. То була закручена в точку спіраль. Але знову щось було не так — не було відчуття, що це саме цей візерунок, — той єдиний, що був їй потрібен. «А чи є він насправді той єдиний візерунок?», — безнадійно подумала Наталка.

Сонце, що сідало, світило Наталці прямо в очі, і дівчина стомлено прикрила повіки і схилила голову на руки. «Все, я більше не можу, — подумала вона у відчай, — ніщо вже не йде в голову». А в очах все крутилися яскраві камінці і самі склалися у різні візерунки. І раптом вона побачила свій візерунок. Яскраво-червоний, він палав у п'ятмі, зачаровуючи своєю незрозумілою красою. Наталка відчула вже знайомі хвилі жару, що пройшли по усьому її тілу. «Саме так, як із стравою сили», — радісно усвідомила вона.

Безмежжя простору знову розкрило перед нею свої обійми. «Як велично, як гарно збудований цей світ!» — Їй хотілося співати, вона змогла, вона тепер знає, як самій дістатися до тієї сили. Чарівністю і простою красою засяяв той візерунок, викладений Наталкою на столі.

— Ось вам той узор, — радісно і трохи зухвало кинула вона козакам, що саме підходили до столу.

— Добре, Наталко, перший урок ти засвоїла, — промовив Вир. — Те, що ти тут виклала на столі, то і є ключ до сили, — твій ключ. Запам'ятай його, доню. Завтра буде друге навчання. Покажеш їй, Степане, шляхи у лісі.

Другого дня, ще до сходу сонця осідлавши коней, вони вирушили до лісу.

Коли Наталчин кінь порівнявся з тими кушами у вибалку, хутір позаду неї разом з долиною одразу ж зник, як і з'явився того дня, коли вони в'їжджали до нього. Було звичайне урвище з великим болотом посередині, з якого витікав ручай. Все болото було вщент поросле диким верболозом. Ні пішій, а ні кінній людині дороги там не було.

Їдучи поряд з Наталкою, Байдюк неквапно вів розмову про те, що вона має виконати.

— Лісові шляхи показали нам, як треба жити у цьому світі, не порушуючи ладу в довколишньому. Люди прагнуть кращого майбутнього і не знають того, що всі їхні негаразди — то є вада суто людського способу життя. Насправді довколишнє життя плине за іншими законами. Ті закони можна зрозуміти, коли ходиш лісовими шляхами — так само, як у випадку з твоїми камінцями. Людина, яка вміє ходити тим шляхом, не має жодних упередженостей, сприймаючи все так, як є. Вона, як і кожна квітка чи рослина, стає поєднаною з довколишнім життям. Саме таке поєднання і залишає обабіч шляху таку людську ваду, як помилки у житті. Хто ходить шляхами сили, не помиляється, бо завжди залишається у полі можливого, а не надуманого чи уявного. Згадай те характерницьке правило, згідно якого ти можеш робити в житті все, що завгодно, але зробити все те мусиш вірно. Зараз ти сама це побачиш і відчуєш, — запевнив Степан, коли вони з Наталкою під'їхали до густого лісу.

— Спочатку спробуй проїхати в лісі по колу, діючи в увазі простої, звичайної людини. Ось тут ти в'їдеш, а он там я тебе буду чекати, — промовив наостанок Степан і чомусь усміхнувся, вказуючи на одну сосну біля лісу.

Поганяючи коня, Наталка в'їхала у ліс. Віття кушів та гілки дерев, дошкульно чіпляючись за одягу, уперто не давали дівчині дороги. Та вона потроху таки просувалась крізь гушавину, наполегливо шукаючи вільний прохід, хоча

їй доводилось час від часу злазити з коня й просто продиратись крізь суцільне сплетіння гілок напролом. Та за півгодини боротьби Наталка не стерпіла і, вихопивши шаблю, ззято почала прорубувати собі дорогу крізь ліс. Вкінці знесилена, вона таки вирвалася з того зеленого полону до одинокої сосни на узліссі.

Нетерпляче чекаючи на неї, Байдюк вже почав непокоїтися: чи, бува не сталося чого в лісі, чи не заблукала вона у тій лісовій гушавині. Він навіть під'їхав ближче до лісу, як раптом прямо на нього з тріском вискочила Наталка і сердито зупинила коня. Її одяг в декількох місцях був роздертий, а вона сама була вся в сухому поросі гілок, з подряпинами на обличчі та руках. Ледве стримуючи усмішку, Степан допоміг дівчині зійти з коня на землю.

— Ну як, сподобалося? Може, спробуєш ще раз? — весело запитав він.

Наталка стомлено хитнула головою:

— Ні, туди я більше не піду, принаймні зараз.

— От бачиш, саме у такий спосіб і проводить своє життя пересічна людина — вона пробивається крізь нього, як оце ти крізь цей густий ліс.

— Ніколи я не зможу швидко здолати цих хаців, хіба що стану вовком або лисицею, — гірко сказала дівчина.

Байдюк всміхнувся:

— Можна й так, але я тобі хочу показати інший шлях, тільки приборкай свій гнів, Наталко, і полюби цей ліс, прийми його у своє серце.

Степан ступив до лісу — і ліс ніби всмоктав його у себе. Ні тріснуло ніде, ні шелеснуло. Наталка аж здригнулася, побачивши лише швидку тінь, що майнула поміж деревами, і Степан за мить вже стояв перед нею.

— Ось так треба. Тепер спробуй ти, тільки не забудь взяти силу через свій ключ — ти вже знаєш, як це робити. І увійди у тінь лісу.

Наталка пригадала той візерунок з камінців, і вже знайомі хвилі тепла пішли по тілу. Спрямувавши коня до лісу, вона з подивом побачила в ньому безліч стежинок, що бри-

ніли світло-жовтою енергією, — одні тоненькі, ледь помітні, інші — широкі та потужні, сповнені пружної сили. Вона направила коня на одну з них і її легко і швидко понесло через ліс. Разом з тією невпинною силою прийшов до Наталки і великий спокій та розуміння великого змісту самого життя. Ліс ніби промовляв до неї: «Головне не те, що буде завтра, головне те, що є зараз. Це і є життя. Завтра буде завтра, все тече і все змінюється в ньому. Кинь журитися і весь час піклуватися про нього. Не плануй життя, як прохід у цьому лісі, бо то є мертве відображення вічноплинного життя».

Сміючись, Наталка перевела коня на меншу стежину, що вела у бік сосни, і ліс наче викинув її зі своєї хащі. Заспокоєна і радісна вона підїхала до Степана.

— Ой, Степане, яка це радість жити вільним птахом. Бідні люди, чому вони не знають про це, що заважає їм?

— Заважає, як ти тепер розумієш, упередженість та великий потяг до лише силового вирішення питань. Не гармати і фортеці є справжнім захистом людини в житті, а духовна сила, виток якої є рідна земля. Не можна людині відступати від своєї природи, бо вона, втрачаючи силу, втрачає і своє бачення, через що її життя стає життям втрачених сподівань. Не живе, не існує людина в цьому світі без правди. Тої правди, яку ти бачила в лісі, але щоб люди зрозуміли це, повинен прийти час.

— А тепер спробуємо ось що, — сказав Байдюк, і щось срібне злетіло з його простягнутої у бік лісу руки. У лісі на рівні крон дерев утворився темний тунель. Сказавши Наталці, щоб вона бігла за ним, Степан скочив у нього. Дівчина відчула, як у ній забриніла сила. Вона могла сьогодні все, все у неї виходило напрочуд легко і невимушено. Вона взяла силу, і ліс прийняв її.

Байдюк з Наталкою шодуху бігли у тому тунелі по кронах дерев, — їх вела сила. Всюди, куди б Степан не кидав свій знак, утворювався новий тунель і сила несла і несла їх через ліс. Нарешті вони зупинились, вискочивши на лісову галявину.

— Степане! — трохи віддихавшись, мовила Наталка. — Як це воно виходить, що гілки увесь час опинялися під ногою, адже я навіть і не робила спроби їх шукати — наче не я бігла, а щось щосили бігло у мені через отой ліс?

— То є ще одне характерницьке знання — йти за силою, входячи у свою власну тінь. Саме у таку мить людина і стає кріром. Цю здібність підгледіли характерники у лісовиків. Використовуючи надзвичайну вправність, яка виникає при цьому, ми і б'ємося з нашими ворогами. Ось візьми у руки шаблю.

Наталка потяглася за своєю шаблею, що висіла, високо підв'язана, за лівим плечем, — як її навчив Степан.

— Ні, не так, дай силі це зробити, роби все в силі, не виходь з неї.

Наталка спробувала, і шабля, різко свиснувши в повітрі, опинилася в її руці. «Це зробила я, — відразу майнула думка. — І водночас це хтось зробив за мене».

У руці Байдюка так само сяйнула світлом шабля і закипів на галявині бій. Незвична ясність і легкість разом з величезною швидкістю, з якою вона почала рухатись, вельми здивували Наталку, але навальний натиск Байдюка відволік від того її увагу — треба було щосили боронитися. Весь досвід батьківського навчання, все, що вона знала, згодилося тепер, і все виходило у неї напрочуд легко і точно. У цьому шаленому бою вона ніби наперед знала, що буде далі робити Степан, і її шабля завжди вчасно опинялась там, звідки нападав Байдюк.

Потроху оговтавшись, Наталка навіть перейшла від захисту до атаки, переставши відступати перед Степаном, чий чорні очі то з одного боку, то з іншого стрімко з'являлися перед нею.

— Добре, тепер добре, — зупинився Байдюк. — Я вже не один раз говорив, що сила любить тебе: ти так швидко все засвоюєш, що скоро нічому буде тебе навчати, — сказав Степан, видихнувши повітря і ховаючи шаблю у піхви за ліве плече.

— Давай тепер назад, — він, піднявши руку, ступив до лісу.

— Не треба, — зупинила його Наталка. — Он де стежина, давай по-людськи — тут же недалеко.

Вони тихо йшли стежиною, що вилася поміж велетенських стовбурів дерев. У віковому лісі було тихо і прохолодно. Ліс мовчав, але у тому мовчанні відчувалася велика могутність і спокій вічноплинного життя, що, незважаючи ні на що, невпинно несло свою ріку в майбутнє.

— Разом з нею ми здолаємо все, — тихо мовила Наталка, пригорнувшись до Степанового плеча.

Лише пізно увечері повернулися вони на хутір.

— Ми вже зачекалися, — зустрів їх Чуб, привітно посміхаючись. — Давайте до столу, бо вже час і відпочивати. За столом старий Вир пильно глянув на Наталку.

— Як навчання?

— Чудово! — замість Наталки піднесено відповів Байдюк. — Все йде як слід. Талант, і неабиякий, знайшовся в наших лавах.

— Дай, Боже, — поважно і приязно мовив Вир. — Але завтра чекають на тебе, Наталко, нові іспити. Відпочивайте, діти.

* * *

Наталку зі Степаном збудили ще вдосвіта. Вир із Чубом попереду, Степан із Наталкою позаду — так і виїхали у відкритий степ.

— Ми з тобою, Наталко, побудемо тут у вибалку, — сказав Вир, вказуючи на пологий вихід із балки, — а Чуб зі Степаном пойдуть шукати татар. Тут один їхній загін внадився, — обдирає довколишні села. Пора покінчити з їхньою катюжною справою.

Байдюк із Чубом скочили на коней і миттю майнули в різні боки, як їх і не було тільки що перед очима. Злізши з коня, Вир запросив Наталку сісти поруч.

— Он де, бачиш, орел літає, — мовив, вказуючи канчуком десь далеко у небо. Там і справді Наталка вгледіла чорну цяточку степового орла, що вільно ширяв у небі.

— Заплющ очі і подумки увійди в нього. Відчує силу птаха, помах його могутніх крил, посвист вітру в його пір'ї.

Хвилі тепла покотилися по Наталці, і вже через мить дівчина дивилася з тієї височини вниз, на землю. Вона сама вже наче була птахом, тіло і крила якого слухняно виконували щонайменші її бажання. Страх пропав. «Яка квітуча й велика наша земля!», — захоплено подумала вона, оглянувши неосяжний простір, що відкривався їй від обрію до обрію. «Шукай Степана і Чуба», — майнули у її свідомості слова Вира.

Ага, онде Чуб мчить на коні, охоплюючи широким півколом степ. Друге півколо замикав Байдюк, швидко просуваючись навперейми досить-таки великому загонові татар. Степан майнув перед загonom і чимдуж почав втікати від нього. За ним, здіймаючи куряву, понеслися татари. Наче чекаючи саме цього, Чуб стрімко зайшов їм у спину і було видно, як закипіло бойовисько у хвості їхнього загону.

Татари з жахом сипонули у степ, де Чуб вже дав собі повну волю, — його кінь великою дугою перетинав шлях утікачам і козак нещадно нищив одного за одним переляканих вояк, чії пригнуті до кінських грив спини деінде маячили серед степу. Зверху, згори цей маневр Чуба був схожий на величезне колесо, що котилося степом і перемелювало все, що траплялося на його шляху.

Втікаючи від переслідувачів, Байдюк круто звернув ліворуч, сховавшись за високим пагорбом. Обігнувши його, він вискочив у тил загону, і там знову закипіло, завирувало — неначе вихор заходив у його лавах: летіли і летіли вершники з коней додолу. Передні почали завертати назад, збивши загін у безладну купу.

І в цей час високо у небі голосно закричав птах. «Молодець, доню», — відчула Наталка думку Вира, який, зненацька вискочивши з вибалка, зльоту ударив у спину приголомшеним татарам. І закипів, застугонів новий вихор серед степу. Перемелюючи, немов у жорнах, розгублену ворожу кінноту, три вихори то сходились, то розходились у просторі степу, широкими колами охоплюючи нажаханих татарських вершників, що чимдуж тікали.

За півгодини все скінчилося. Лише одинокий вершник, сховавшись за вилогом балки, щодуху гнав коня, тікаючи від неминучої погибелі. У вишині голосно закричав орел і каменем полетів униз.

Вклавши шаблю у піхви, Байдюк полегшено зітхнув і байдуже глянув услід втікачеві:

— То вже твоя здобич, Наталко.

Припавши до коня, переляканий Мурза мчав берегом балки. «Все, вирвався. Скоріше додому, чимдалі від цього страхіття! Розповісти усім, що трапилося з нами в степу. Загинули всі, всі до одного загинули», — лихоманливо билася в його голові панічна думка. Та раптом якась незбагненна пружна сила вдарила його згори. Кінь наполохано хропнув і різко рвонув убік, скинувши вершника на землю.

Перевернувшись через голову, Мурза стрімко встав на ноги, вихопивши ятагана. Перед ним стояла, вбрана в чоловічий одяг, гарна дівчина з довгим розкуйовдженим волоссям. «Гяурка!» — крикнув Мурза і кинувся на неї, замахнувшись ятаганом. У повітрі щось свиснуло, і біла, сяюча у променях сонця шабля з'явилася у дівочій руці. Останнє, що встиг второпати Мурза, замахуючись на дівчину, це блискуче широке коло, яке утворилося довкола неї. Щось зненацька вдарило в руку, сіпнуло і його ятаган дзеньк-нувши одлетів далеко вбік. А дівчина вже стояла навпроти, тримаючи його підборіддя на кінчику своєї страшної шаблі.

— Будеш жити, — мовила вона поволі, — коли роби-тимеш те, що тобі скажуть.

Сидячи на конях, козаки чекали Наталку.

— Он де вона, — вказав Байдюк на вибалок, — тримаю-чи за повід Наталчиного коня.

Там, ведучи поперед себе татарина, з'явилася Наталка.

— Навіщо він тобі? — спитав Чуб.

— Хочу розпитати про свого батька, — пояснила дівчи-на. — Скаже щось цінне, буде живий і вільний — так я вирішила, — рішуче сказала вона, тріпнувши своїм чорним волоссям, почавши його підбирати та заплітати у косу.

— Так то й так, — погодився Вир, злізши з коня, і присівши на землю. — А ми, панове, перепочинемо, поки ця дівчина буде розмовляти з татариним.

Наталка в розпачі розвела руками:

— Але ж я не знаю їхньої мови.

— Огож бо, — прогудів Чуб. — Треба про те дбати наперед. Нічого, спробуємо, — заспокоїв він Наталку.

Розмова тягнулася довго. Нарешті швидка і панічна говірка Мурзи стала більш повільною і він, зрозумівши, чого від нього хочуть, почав до ладу відповідати.

Так, такий запорозький полковник був у них у полоні, але недовго. Його перекупили люди з далеких гір, що називають себе аграми.

— Он де твій батько, — спохмурів Вир. — То буде непроста штука, вихопити його звідти. А що, Чубе, давно, дуже давно навідувались ми до них. Може, дійсно настав час?

— Про те треба спитати товариство, зовсім непроста ця справа, — відповів Чуб.

Настрахавши як слід та відпустивши татарина, поволі їхали степом. Вир з Чубом запитливо поглядали на Наталку.

— То що ти, дівчино, бачила сьогодні? — запитав на-решті Чуб.

— О, це було щось незвичайне — з висоти такий відкривається обшир! — захоплено відповіла Наталка. — Ви тих татар наче розірвали на частки і знищили по одній. Вони навіть оговтатись не встигли.

— То і є характерницький маневр, дівчино. Козаки Запорозької Січі саме так і полюють на самовпевнених татар. То є знаменитий козацький трилисник. З першим бойовим хрещенням тебе, Наталко, вийде з тебе справжній вояка, — хитро мружачи очі, підбадьорив її Чуб.

— Але як же я опинилася перед тим татариним — я ж була птахом і літала високо в небі? — схаменулася Наталка.

Вир з Чубом засміялися:

— То і є ще одне характерницьке навчання, яке вийшло у тебе саме собою. Ніколи було думати та вагатись, правда, доню? — запитав, посміхаючись Вир. — Чуб тобі все пояснить удома.

Повернулися додому, на гостинний і затишний хутір. Господиня, що клопоталася біля столу, привітно запросила

вечеряти товариство, що повернулося ніби з зовсім звичної, буденної роботи.

— Чи ще не набридла тобі, Наталко, оця похмура чоловіча ватага? — жартівливо мовила вона і пригорнула до себе дівчину. — Я тут приготувала дарунки твоїм рідним, — вказала хазяйка на вузлик, що лежав на покутті. — Гадаю, прийшов час і додому навідатись. Та й з'ясувати дещо, — сказала, хитро глянувши на Степана. — А то змарнів хлопець — ще втратить, не дай, Боже, свою силу.

Наталка знітилась.

— Ми вже давно хотіли вам про це сказати, та все було ніколи.

— От і добре, діти, сідайте вже їсти, бо все прохолоне.

Після вечері Чуб знову запросив Наталку в садочок до знайомого вже їй столу.

— Те, що я тобі зараз розповім, Наталко, є одне дуже велике диво цього світу, який має здатність творити. Він весь час відтворює все те, що ми вважаємо затверділим і незмінним. І що найдивовижніше — у це безперервне відтворення може втрутитись і людина. Це відбувається тоді, коли людина, входячи в щось інше, робить свою форму нетривкою. У таку мить чаші вагів можуть схилитися в будь-який бік, все залежить від твого наміру. Запам'ятай одне — за великим рахунком, все це, — він широко повів рукою, — лише потік сили, яка утримує з оточуючим світом свій договір бути тим чи іншим. Насправді, у жорсткому, постійному вигляді всього цього немає, а є лише велика ілюзія. Так само і людина — ми не ті, за кого самі себе вважаємо. Ставши птахом, а потім знову людиною, але вже в іншому місці, ти на хвилину розірвала той договір, ставши нічим — вільним від будь-яких зобов'язань потоком сили. Таке поєднання зі світом і зробило те диво відповідно твоєму наміру бути в певному місці і в певному вигляді. Допомогла тобі в цьому сила, з якою ти, як видно, одразу ж порозумілася.

— Ви постійно говорите із Степаном, — мовила Наталка, — про цю силу, дядьку Чубе. Чому вона допомагає вам, а тепер і мені?

Чуб посміхнувся.

— Та сила не є якоюсь надзвичайною. Просто, коли у людині зникають упередження і вона йде в світ, стаючи його невід'ємною часткою, до неї приходять сила. Це та природна сила, що утримує все довколишнє, і людина, що змогла відповідно себе змінити, просто стає провідником тієї сили на землі. Тобто сама стає тією силою. Зрозуміло? Ось, ходімо, — Чуб повів Наталку до ручаю, що виблискував своєю дзеркальною поверхнею у тихій заводі. — Зазирни у воду. Бачиш свою тінь у ній?

Наталка побачила чітко окреслену свою тінь у воді проти ще світлого надвечірнього неба.

— Бачу, дядьку Чубе.

— Ти віддзеркалюєшся у воді, вода віддзеркалюється у тобі. Все це — договір. — Чуб повів гілочкою верби по воді. Здійняті хвильки миттєво розбили Наталчину тінь на скалки. — Ось ми порушили з тобою той договір. Тепер у воді немає договору з тобою, а у тебе немає договору з нею, як і з усім оточуючим світом, що теж тебе віддзеркалює. Тобі треба лише змінитись, як ця вода.

— Як змінитися, дядьку Чубе? Що то є той договір?

— Треба стати чимось іншим, — посміхнувшись, відповів Чуб. — А договір — кожна людина складає новий договір, навіть переступаючи через поріг своєї хати, коли виходить або повертається до неї знадвору. Тільки ми не усвідомлюємо цього. Увійди в свою тінь і ти все зрозумієш.

Те, що зробила Наталка, було чимось подібним, як вона ступила в тінь лісу. Щось тріснуло у ній — і тіло її розлетілося на тисячі скелець. Вона знову летіла високо у небі. Додому, додому, розказати все матері, порадитись, поділитись із нею своєю радістю.

Розлетівся на скельця птах, і Наталка раптом відчула, що вона стоїть посеред рідного подвір'я.

Увійшла, тихо прочинивши двері, до господи і стала на порозі. Мати з Гармашем сиділи біля столу, вечеряли. Ганна підняла голову і побачила у дверях Наталку.

— Донечко, — голосно зойкнула мати і кинулася до дверей, обіймаючи і палко цілуючи Наталку. Відтак відсто-

ронилася, глянула на доньку. — Ходімо, ходімо до столу, до світла, я хоч на тебе гляну, донечко. Де ж ти так надовго поділася? Ми все з Гармашем чекаємо і чекаємо. Ти одна?

— Одна, мамо.

Наталка сіла до столу, мружачи очі на вогонь свічки.

Ганна уважно придивилася до доньки. — Ти якась, Наталко, стала не така. І що це сталося з твоїми очима — вони у тебе, як два вікна глибокої ночі.

Наталка всміхнулася на запитливий погляд старого Гармаша.

— Так, дядьку Іване, я стала однією з них — така вже моя доля. Мамо, я знайшла місце неволі нашого батька. Ми з Степаном зробимо все, щоб його визволити.

— А де ж той Степан, чому його немає?

— Він буде вранці, я його покличу. Благословіть нас мамо, — вимовила по хвилі.

Ганна не могла відірвати очей від Наталки: «Вона — одна з них. Вона знайшла батька», — ці дві думки ніби зависли у свідомості.

— З ким благословити? — запитала вона, ще переживаючи ці дві вісті.

— Зі Степаном, мамо, — тихо відповіла Наталка.

— Як? — Ганна різко повернулася до доньки.

Гармаш заспокійливо торкнувся Ганниної руки.

— Заспокойся, Ганно. Такі зараз часи. Діти відповідають на виклик часу, стаючи грізною його подобою. То вірне рішення, Ганно, разом вони будуть незборимою силою, — заспокоюючи матір, Гармаш пильно глянув на її доньку. — Наталко, то найбільша мрія кожного козака — стати тим, ким ти є зараз. Ти про це знаєш?

— Здогадуюсь, дядьку Іване, але то є завжди вибір сили, а не тільки самої людини, — вимовила вона трохи винуваго.

— Знаю, — старий козак сумно похилив голову.

— Не журіться, дядьку Іване, — підбадьорливо посміхнулася Наталка. — Ваше життя теж не було простим і безхмарним, але ж ви вистояли, хоча було зовсім непросто.

Наталці дуже схотілося чимось допомогти цій мужній, скаліченій життям людині. Раптом щось майнуло в її голові, щось привиділося.

— Як звалося те село, у якому загинули ваші жінка та син? — запитала вона, напружено дивлячись на Гармаша.

— Лозовиха, — розгублено відповів Гармаш, відчувши зростаючу в грудях тривогу.

— Як, кажете, звали вашого сина?

— Степаном, — тихо відповів Гармаш, наче боячись злякати свою пам'ять, яка може піти назавжди, так і не розкривши йому якоїсь своєї таємниці.

— Тоді, дядьку Іване, готуйтеся завтра побачити того, кого ви втратили більше двадцяти літ тому, — ще не досить певно відповіла Наталка. — Той молодий козак, якого ми тоді підбрали край шляху, то і є ваш син.

Закругилося в голові у старого Гармаша: «Син, його син живий! Він і є той страшний у своїй силі кріп. І завтра він буде тут».

— Як він це взнає, Наталко? — спантеличено, наче боячись втратити надію, що ледь затеплілась в його грудях, запитав Іван.

— Взнає, дядьку Іване, це вже мій клопіт, — відповіла Наталка, хитро посміхаючись.

Ганна дивилася і не впізнавала свою доньку, бо стала вона якоюсь зовсім іншою — чорні, пронизливі очі і якась нетривка, мов тінь, і водночас холодом, грізним холодом віяло від неї.

— Не хвилюйтесь, мамо, — заспокоїла її Наталка, відчувши материн погляд. — Я стала тим, чим є кожна людина насправді. Я дуже і дуже щаслива, мамо, я стала тим, чим бажала бути усе своє життя. Не журіться, мамо.

Наталці захотілося негайно зробити щось добре і радісне для матері. Але вона не знала що.

Дуже вже став віддаленим від неї весь оцей людський клопіт. «Я стала дійсно іншою, мене все це вже не переймає», — подумала, холодніючи від усвідомлення цього. Але то була тільки мить.

— Погляньте, мамо, які я вам принесла подарунки.

Вона майнула за поріг і невдовзі повернулася звідти з чималеньким клунком.

— Ось вам ікона Божої Матері, — промовила, простягаючи старовинну, в дорогому золотому окладі, ікону. — Ось синій жупан на свято, ось хустка взамін тієї, що дісталася старій Колісії.

— А вам, дядьку Іване, особистий дарунок — ось у цьому глечичку бальзам із трав, розтирати хвору ногу на ніч. Ви швидко видужаєте.

А старий Гармаш все допитувався, як то може бути — Наталка вдома, а у дворі ні коня, ні воза, і що то за шабля у неї стирчить за лівим плечем?

— Шляхи і дії крірів незвідані простій людині, — відповідала Наталка. — Про це важко розповідати, дядьку Іване, це не моя таємниця...

Довго-довго, до пізньої ночі, світилося вікно в садибі козацького полковника Гната Сирічка.

А рано-вранці, глянувши на доньчине ліжко, Ганна не побачила Наталки. Щось виспівуючи, та вже клопоталася на кухні.

— Чекаємо на гостей, мамо, то мусимо щось смачне подати до столу.

Як не намагалася Ганна допомогти доньці, та до печі її не допустила.

— Я сама, мамо, відпочиньте сьогодні.

Ганна запитливо глянула на Гармаша, що саме вносив дрова.

— Вимагає тільки грушевого та яблуневого дерева, — відповів він на мовчазне її запитання.

«А припадати на поранену ногу він став значно менше», — відмітила Ганна, виходячи на ганок. У розчинені ворота, незважаючи на собачий лемент, повагом в'їжджали багато вбрані козаки: двоє старих і поважних — попереду і один молодий позаду.

— Доброго ранку, господине. Сонце встало — гості на порозі. Приймаєте чи завертати назад? — мовив більш кремезний, з пишним чубом козак.

Наталка миттю вискочила з-за матеріної спини:

— Мамо, це вони!

Разом з матір'ю вони уклінно прийняли гостей, за-
прошуючи до господи.

Старий Вир і Чуб, а за ними й Степан, поважно злізли
з коней, віддавши повіді Опанасу та Василю, які підбігли
їм на зустріч.

Схвильований старий Гармаш стояв у дверях, приязно
запрошуючи гостей до господи, пильно і тривожно пригля-
даючись до молодого козака: «Так, це той козак, якого вони
тоді знайшли на узліссі».

Козаки чинно сіли до столу. Вира, як найстаршого,
було посаджено на почесному місці. Він відразу ж встав і,
перехрестившись на ікони, урочисто мовив:

— Просимо, Ганно, віддати вашу доньку за нашого
побратима-безбатьківщину Степана на прізвище Байдюк. Не
відмовте, шановна пані, нам у цьому сватовстві.

— Ваше прохання нам до серця. Але чому ж безбать-
ківщини? Степане, ти справді з того села, з Лозовихи, там
тебе підбрали козаки? — мовила Ганна.

— Так, — відказав за нього Вир. — Козака Гармаша то
була сім'я.

— Я той козак Гармаш, — відповів хрипким від хвилю-
вання голосом Іван, пильно дивлячись на Степана. — А от
навпроти сидить, напевне, мій син Степан?

Широко відкритими очима Байдюк здивовано ди-
вився на старого Гармаша.

— Батьку, тату, — вирвалось нарешті у нього. — Це ви?

— Я, синку, я. Довго ж ти блукав по світі. Он яким
став, а я все чекав і чекав, та й чекати перестав, — мабуть,
вперше за все життя заплакав старий козарлюга, кріпко обій-
нявши сина, притулившись своєю сивою головою до його
широких грудей.

— Невидимі шляхи сили, — прошепотів старий Вир,
змахнувши непрохану сльозу зі щоки. — Несповідимі шля-
хи Божі. Ну що ж, — голосно мовив. — Коли є вже батько,
то я складаю свої повноваження, передаючи їх тобі, Гарма-

ше. То вже ти тепер проси господиню віддати Наталку за Степана.

Іван розгубився – просити руки доньки полковника йому, простому козакові?

– Не журися, Іване, – відповіла Ганна, побачивши вагання Гармаша. – Ти ж нам, як рідний, то й твій син стане нашою родиною. Вкупі ми – сила, ти ж сам говорив. Дасть Бог – і Гната відшукаємо. Тоді вже і зовсім ми будемо щасливі, правда донько?

– Правда, матінко...

– Благословляю вас, діти, – сказала Ганна, взявши в руку старовинну, подаровану Наталкою, ікону. – Живіть у злагоді і зганяйте нечисть з нашої землі, щоб жодна ворожа нога не ступала на неї. Щоб жахалися нашого роду і на думці не мали грабувати наші землі...

Довго гомоніли козаки у затишній і гостинній оселі Ганни про справи минулі і нинішні.

Нарешті Вир піднявся.

– Ну що ж, хазяйко, дякуємо за хліб-сіль і за тепле слово, та вже пора нам у дорогу. Справи чекають.

Попрощалися і заручені з батьками, обіцяли якомога частіше навідуватись. Вийшли на ганок, сіли на коней та й поїхали з двору.

Старий Гармаш взявся проваджати. Заїхали далеко, аж за околицю міста.

– Прощайте і будьте здорові, батьку, – промовив Степан трохи непевним голосом. Будемо навідуватись, не журіться.

І четверо вершників щосили погнали коней у степ. За хвилю зникли, немов розтанули, в імлі обрію – як і не було їх тут ще мить тому.

Старий Гармаш їхав додому і не знав, чи радіти йому несподіваній зустрічі, чи печалитись по тому швидкому прощанні із сином. Це зовсім не той маленький Степанко, це вже доросла і мужня людина. Але вони неодмінно звикнуть одне до одного. «Це мій син, це мій вже дорослий син, і я можу перед усім Військом Запорозьким пишатися ним», – думав Гармаш, вертаючи вулицями містечка додому, гордовито вітаючись із зустрічними козаками.

Частина друга

Січ

«Ой, леле-леле, скільки люду», – думала Наталка, в'їжджаючи у високі ворота, що замикали високу огорожу навкруги велетенського табору-міста Запорозької Січі. Байдук з Наталкою, одягненою у чоловіче вбрання, потроху просувалися крізь гамірливий натовп кремезного та спритного чоловічого люду.

Їм давали дорогу, ледь вгледівши оте своєрідне характерницьке вбрання – чорного плаща, підбитого зсередини червоною китайкою, та шаблю, що витиналася у кріра високо над лівим плечем.

Йшли приготування до великого походу, тож на Січі ніде було яблуку впасти.

Напівпорожні взимку курені зараз, по весні, ледве вмщували те різноманітне воїнство, яке кувало залізо, шило одяг з червоної китайки та синього канівцю, смажило, розминалося у вправах на шаблях, засвоювало команди пішого та кінного маневру.

Кипіла й вирувала Січ. Любе то було діло – йти на бусурмана. По-молодечому світилися очі у старих та поважних козаків, захватом та нестриманим молодечим завзяттям – у молодих.

«Кошовий покликав характерників, он вони, тепер діло буде», – чулося звідусіль.

Поява крірів будь-коли була подією на Січі. Завжди, коли виникала важлива справа, кошовий кликав їх на раду і розподіляв потім, після прийнятого плану дій, по куренях

та сотнях. Поряд із кожним сотником чи полковником мав бути у бою й характерник. Він першим шов у бій, щоб створити перевагу на його початку, яку потім січовики розвивали далі, до повної своєї перемоги. Саме через це козацький характерник на Січі був вельми шанованою особою. Завдяки своєму незвичайному воїнському мистецтву, здатності завжди надати бажану допомогу в скрутну годину, кріри користувалися беззаперечною повагою у війську. Їх слухали, їхні команди та вказівки миттєво виконувалися. Але їх і побоювалися, бо не можливо було перед ними хитрувати або щось приховувати. Кожну людину вони бачили наскрізь, знаючи наперед її думки та сподівання.

Тому там, де їхали Байдюк з Наталкою, гомін відразу стихав, і обличчя козаків поверталися до крірів — повз них їхала жива легенда і мрія усякого козака на Запорозькій Січі. Стати характерником — то був найвищий ступінь воїнської доблесті.

— Здоров, Байдюк! Здоров, Байдюче! — лунало звідусіль. — Хто то іде поряд з тобою? — неможливо було приховати жіночу стать від пильних козацьких очей. — Хто вона, звідки?

— Вашого полковника Сирічка донька, — спокійно відповідав Байдюк.

— І що, вона тепер із вами, вона крір, Степане?

Хтось підкинув над Наталкою довжелезну палицю. Свиснуло у повітрі біле лезо, і на землю впав тільки рівно подрібнений щеп від того дрючка. Далі запитань не було — справді крір, але дівка. Що скаже на це кошовий?

А кошовий вже стояв на порозі, відчувши той гомін, що поволі наближався до його січового обійстя.

— Здоров, козаче, здоров був, Степане. А де ж інші?

— Скоро будуть, батьку отамане, — сказав Степан, скочивши з коня і низько схиливши голову перед кошовим Запорозької Січі.

— А це хто з тобою?

— То донька полковника Сирічка, — тепер наш товариш. Мистецтвом ведення бою володіє. Вона крір.

— Дівку на Січ? І не думай, Степане. Правила Січі

непорушні, вони одні для всіх. Жінок на Січі не повинно бути — ти це добре знаєш. Тому про її перебування тут, а тим більше про участь у битві, не може бути й мови. Не вистачало ще нам дівок у лавах, — під загальний регіт козаків, що оточили їх живим кільцем, мовив кошовий.

— А вона й не буде в лавах, — спокійно відповів Степан. Її діло — розвідка та спостереження.

Наталка, що стояла перед кошовим з низько схиленою головою, відразу ж десь поділась, — тільки пил здійнявся вихором на тому місці, де ще мить тому стояла вона. А високо в небі, наповнюючи своїм скиглінням простір, закружляв чорний птах.

— Тепер вона вже не дівка, пане кошовий, тепер вона — птах, а це, здається, не порушує козацьких правил, вірно?

Братчики відразу ж притихли, проводжаючи очима птаха, що незнамо звідки з'явився у небі. Що вільмак, що крір, — все єдино. Такі штуки утнути — і тому, й іншому що раз плюнути.

Покрутили головами козаки, погомоніли і поволі стали розходитись під сердитим поглядом кошового.

— Добре, Байдюче, — сказав він поволі. — Будемо вважати, що те правило на неї у даному випадку, — кошовий пальцем вказав на птаха, що високо кружляв у небі, — не розповсюджується. Ходім до мене, Степане, є справа. І якось поклич і її, — кошовий кинув погляд у небо і пішов, недовірливо покручуючи головою.

За мить Наталка вже сиділа за столом кошового, сором'язливо червоніючи під його пильним поглядом.

— Великим мистецтвом володієш, доню. Служи своїй землі, як служать вони, — кивнув у бік Байдюка кошовий, — і слава та пошана тебе не обминуть. Тепер до діла. Нас чекає великий похід, похід через море у турецьку землю. Треба пошарпати бусурмана і визволити наших, хто був захоплений у полон минулої осені. Тоді ми припустилися великої помилки, впустивши їх так далеко у нашу землю. Розпоростили сили, спорядивши відразу декілька походів у різні сторони, чим і скористалися бусурмани. Отож багато

наших потрапило тоді у полон. Тепер треба їх визволяти. Ваша справа ось у чім...

Аж під вечір вийшли Наталка з Байдюком від кошового. До них відразу ж почало підходити козацтво.

— Ну що там? Куди, як, коли? — залунало з усіх боків.

— Скоро, — відповів Байдюк, — дуже скоро. Непросте діло задумав отаман. Треба дуже старанно готуватися. Готуйте, хлопці, свої чайки — це все, що я можу вам зараз сказати.

— Приходить до нас на юшку, Байдюче, але риби ще немає, — під загальний регіт запросив хтось Степана.

— Що ж, риба вам буде, ходімо до Дніпра.

То була велика втіха для козаків — ота характерницька риболовля. Завжди, коли хтось із крірів з'являвся серед козацтва, їх неодмінно намагалися залучити до цієї справи.

Байдюк з Наталкою, оточені все зростаючим натовпом, пішли до берега. Привітавшись із майстрами, що відразу покинули лагодити чайки, побачивши крірів, Степан по-важно зняв чоботи і, високо підкотивши шаровари, ступив у човен, що стояв під берегом.

— Давайте, хлопці, он до того порога. Дайте списа і не забудьте прихопити ось це, — вказав він на купу плетених з лози кошелів, приготовлених для всякого провіанту.

Човен з козаками, що взялися допомагати Байдюкові, рушив у бік ревучого порога, а великий гамірливий натовп спостерігав за тим усім з берега. З човна, що став на якір поблизу порога у затоці, Степан спритно скочив на камінь, який визирав із води у піні та бризках швидкої течії. Балансуючи на його слизькій поверхні, він на мить завмер, вдивляючись у потік, що вирував під його ногами. І раптом стрімко ударивши списом у воду, витягнув велику рибину, що билася на його гострому кінці. Степан перекинув списом свою першу здобич до човна, і пішла робота.

На березі вельми втішалися з цього видовища.

— Дивіться, дивіться, як Байдюк скиртує, — регочучи, козаки у захваті били себе по колінах. — Оце рибалка, диво господне, та й годі.

Невдовзі у човні ніде було ногою ступити, — всі кошелі були завалені рибою, що відчайдушно біла хвостами, ледь не вистрибуючи за борти човна, що помітно осів у воді під її вагою.

— Досить Байдюче, досить, то вже на цілий курінь вистачить.

Інші, навпаки, захочували Степана:

— Давай, давай, Степане, щоб вже і в похід було що взяти.

Риба йшла повз камінь майже суцільним потоком, і Степанові було зовсім не складно поцілити у якусь із них. Головне його мистецтво полягало в тому, щоб втриматись посеред того ревучого потоку, на слизькому камінні та ще й з рибиною, що билася на кінці списа. Коли риби було вже дійсно вдосталь, Степан, було, вже рушив до човна, але раптом побачив велику тінь, що причаїлася в глибині передпорогової запруді, миттєво встромив списа у воду і наліг на нього всім тілом, вганяючи його крізь рибину у дно. Закипіла, завирувала вода у запруді, але Степан міцно тримав списа.

«Тільки б не зламався», — лише одна думка хвилювала його у ту мить. Коли поранена рибина трохи вгамувалася у глибині, Байдюк дав команду козакам приготувати міцного мотузка і, як тільки він підняв голову рибини над водою, його відразу ж накинули на спис, що стримів з обох боків тої голови. Такого сома давно вже не ловили у Дніпрі.

— Добрий то знак. Будемо з рибою і в поході, — схвально гуділи старші козаки.

Надовго запам'ятається на Січі та риболовля. Кріри часто демонстрували козакам ту вправність, якої могла досягти звичайна людина. Це підіймало бойовий дух січового воїнства, всі хотіли досягти такої вправності, всі хотіли наслідувати тому.

Того дня в хутірській церкві відбулося вінчання Степана з Наталкою. Вінчав молодих вдягнений у пишні шати січовий священник Химка. Присутні були лише Вир із Чубом та господиня хутора.

— Стаєте тепер єдиною силою, — мовив до молодого подружжя Вир після вінчання, — то рідкісна для характерника вдача - знайти собі пару. Пам'ятайте про це.

Господиня піднесла Наталці в дарунок посуд. — Бери, доню, він з чистого срібла, тож служитиме вам довго, щоб і життя ваше було довгим і нерозлучним.

А на Січі ввечері мало не весь табір куштував юшку з риби, наловленої Байдюком. При цьому бували січовики довго розповідали братчикам про доблесть та винахідливість козацьку — чого-чого, а цього трапляється чимало серед запорожців. Що, коли і як було, та які були тоді часи і славні лицарі — і так допізна, аж доки зірки на небі починали вже потроху бліднути.

Наступного дня влаштували лови — треба було заготовити вдосталь м'яса для походу, яке потім солилось, в'ялилось і складалося до запасників у чайках. Ловили звірину в плавнях: зайців, оленів та кабанів. Ловили досить дивним і на сьогодні забутим способом.

На в'яленому шкіряному паску на відстані ліктя прив'язувалися дві ваги. Ваги могли бути залізними чи з обточеного водою каміння. Розкручували те знаряддя над головою, підкравшись до звіра, і кидали в його бік. Каміння заплутувало та збивало звіра з ніг, якого добивали вже списом. Цьому способові полювання січовики часто віддавали перевагу через його безшумність, бо часто добувати собі їжу доводилось під самим носом у ворога.

Взявши паска та кілька списів, Байдюк з Наталкою рано вранці вирушили на полювання у плавні. З ними на човні пливли ще декілька козаків, які повинні були збирати забиту звірину. І таких човнів вийшло у плавні чимало. Тому козаки влаштували змагання — хто якого звіра здобуде і в кого тієї здобичі буде більше.

Запливли у плавні вже досить далеко, але ніякої поживи, окрім птиці, так і не побачили. Звісно, січовики здавна займаються тут мисливством, тому наполохана звірина пішла собі далі по течії Дніпра. «Потрібна розвідка», — вирішив Байдюк.

За хвилину Наталка була вже високо в небі, описуючи в повітрі великі кола і зміщуючись поволі у бік протилежного, порослого очеретом берега. І козаки з усіх сил налягали на весла, щоб встигнути за нею. Птах вів і вів їх

все далі по течії. І вже на віддаленні, біля іншого берега, вони нарешті почули крик птаха у небі.

Сторожко просуваючись крізь плавні, козаки раптом побачили диких свиней, що, прийшовши на водопій, так і залишилися пововтузитись у багнюці. Приготували списи, бо здобич не бігла і не стояла, а лежала, блаженно похроплюючи в багнюці. Взявши всі списи, які були, в руки, Байдюк наказав зупинити човна і міцно тримати його на плаву, для чого козаки позлазили у воду, тримаючи його за борти. Влаштувавшись, як слід, у човні, Байдюк дав команду що-сили штовхнути його уперед.

Стрілою вилетів човен на вільну від очерету воду перед берегом. Степан ще на повному ходу послав один за одним всі списи у ще неполоханих тварин. Зробив це так швидко, що складалося враження, нібито всі списи одночасно вилетіли з якоїсь катапульти. Свині кинулися врзнобіч, але п'ятеро з них лишилися лежати на березі нерухожими.

— Оце так влучність, — відмітили козаки, спостерігаючи за тією чудасією з очерету. — Кожен кинутий спис поцілив у здобич.

А Байдюк тим часом, розкрутивши над головою паска з вагами, шпурнув його у напрямку берега. Пружно ріжучи повітря, кинуте каміння наздогнало на березі здоровенного сікача і збило його з ніг, заплутавши задні ноги. Байдюк метнувся до берега, і за мить сікач вже був мисливською здобиччю козаків.

Здобич була великою і вельми втішною. Мало не черпаючи бортами воду, переповнений човен плів до протилежного берега. Наталці у ньому вже місця не було. «Добереться своїм ходом», — сміялися, задоволені ловами козаки.

Повернулися з полювання й інші мисливські загони, але такої здобичі, як у Байдюка, не було ні в кого. «Зрозуміло! - жартували запорожці, — така підтримка», — кивали вони у бік зняквовілої Наталки. Їх обох наперербій всі запрошували до своїх куренів, знаючи, що там, де вони будуть — буде успіх і у військовій справі.

Козаки варили юшку з учорашньої риби, на всі лади переказуючи побачене на ловах.

— Ото було полювання, шановне панство! — сплескував у долоні старий козак. — Скільки не бачу оті характерницькі дива, а призвичаїться ніяк не можу. Страхіття та й годі, тримаю того човна, стоячи по горло у воді, і думаю: зараз почнетесь, і тікати нікуди. Приголомшлива ота ваша сила для простої людини і захват, і жах відчуваєш одночасно. Пригадуєш, Степане, оту нашу засідку проти турок на березі моря? Вслідкували нас, прокляті бусурмани, і так затисли і з моря, і з суші, — що вже ніде було подітися. Аж тут Байдюк, як наче з неба звалився. І така завертілася січа, я вам скажу, що ми, щоб не заважати Степанові, просто попадали додолу, аби він у розпалі не зачепив когось із своїх. Тікали ті яничари, не розбираючи дороги, кидаючись просто в море. Жах то великий, коли ота сила стугонить над головою. Ледве зупинили Байдюка, бо він ладен був бігти по воді, аби тільки наздогнати тих лайдаків.

Сьорбаючи юшку, Степан посміхнувся.

— Аби ви, пане Сич, не втримали мене тоді за штани, то жоден би не втік. А без штанів навіть характерник не козак.

Козацтво, що заюрмилось довкола казана з юшкою, голосно зареготало.

— Посилай вам Бог ту силу, — мовив далі вже більш серйозно Сич, — але пам'ятай, Степане, — вас у нас не так вже й багато, берегтися і вам треба — все не вічне під цим небом.

А козаки, не вгамовуючись, все сипали запитаннями: «А як же по воді, Степане, невже й справді зміг би тоді?».

— Та ні, це вже занадто, — відповідали інші. — Цього навіть кріри не в змозі зробити.

Наталка, посміхнувшись, пильно подивилася на Байдюка і, відійшовши від багаття, почала роззуватися.

— Чи всі списи тобою зібрані з того берега, чоловіче? Не слід розкидати січове майно.

Братчики притихли. А вона махнула рукою до води, наче зерна кидаючи у воду, і, стрімко ступивши на пружний вихор здійнятих хвиль, хутко зникла у виду другого берега. Простір неначе всмоктав її, утворивши вихровий коридор

все далі по течії. І вже на віддаленні, біля іншого берега, вони нарешті почули крик птаха у небі.

Сторожко просуваючись крізь плавні, козаки раптом побачили диких свиней, що, прийшовши на водопій, так і залишилися пововтузитись у багнюці. Приготували списи, бо здобич не бігла і не стояла, а лежала, блаженно похропуєючи в багнюці. Взявши всі списи, які були, в руки, Байдюк наказав зупинити човна і міцно тримати його на плаву, для чого козаки позлазили у воду, тримаючи його за борти. Влаштувавшись, як слід, у човні, Байдюк дав команду що-сили штовхнути його уперед.

Стрілою вилетів човен на вільну від очерету воду перед берегом. Степан ще на повному ходу послав один за одним всі списи у ще неполоханих тварин. Зробив це так швидко, що складалося враження, нібито всі списи одночасно вилетіли з якоїсь катапульти. Свині кинулися врзнібіч, але п'ятеро з них лишилися лежати на березі нерухожими.

— Оце так влучність, — відмітили козаки, спостерігаючи за тією чудасією з очерету. — Кожен кинутий спис поцілив у здобич.

А Байдюк тим часом, розкрутивши над головою паска з вагами, шпурнув його у напрямку берега. Пружно ріжучи повітря, кинуте каміння наздогнало на березі здоровенного сікача і збило його з ніг, заплутавши задні ноги. Байдюк метнувся до берега, і за мить сікач вже був мисливською здобиччю козаків.

Здобич була великою і вельми втішною. Мало не черпаючи бортами воду, переповнений човен плив до протилежного берега. Наталці у ньому вже місця не було. «Добереться своїм ходом», — сміялися, задоволені ловами козаки.

Повернулися з полювання й інші мисливські загони, але такої здобичі, як у Байдюка, не було ні в кого. «Зрозуміло! - жартували запорожці, — така підтримка», — кивали вони у бік зніяковілої Наталки. Їх обох наперебій всі запрошували до своїх куренів, знаючи, що там, де вони будуть — буде успіх і у військовій справі.

Козаки варили юшку з учорашньої риби, на всі лади переказуючи побачене на ловах.

— Ото було поцовання, шановне панство! — сплескував у долоні старий козак. — Скільки не бачу оті характерницькі дива, а при звичаїтись ніяк не можу. Страхіття та й годі, тримаю того човна, стоячи по горло у воді, і думаю: зараз почнеться, і тікати нікуди. Приголомшлива ота ваша сила для простої людини і захват, і жах відчуваєш одночасно. Пригадуєш, Степане, оту нашу засідку проти турок на березі моря? Вслідкували нас, прокляті бусурмани, і так затисли і з моря, і з суші, — що вже ніде було подітися. Аж тут Байдюк, як наче з неба звалився. І така завертілася січа, я вам скажу, що ми, щоб не заважати Степанові, просто попадали додолу, аби він у розпалі не зачепив когось із своїх. Тікали ті яничари, не розбираючи дороги, кидаючись просто в море. Жах то великий, коли ота сила стугонить над головою. Ледве зупинили Байдюка, бо він ладен був бігти по воді, аби тільки наздогнати тих лайдаків.

Сьорбаючи юшку, Степан посміхнувся.

— Аби ви, пане Сич, не втримали мене тоді за штани, то жоден би не втік. А без штанів навіть характерник не козак.

Козацтво, що заюрмилось довкола казана з юшкою, голосно зареготало.

— Посилай вам Бог ту силу, — мовив далі вже більш серйозно Сич, — але пам'ятай, Степане, — вас у нас не так вже й багато, берегтися і вам треба - все не вічне під цим небом.

А козаки, не вгамовуючись, все сипали запитаннями: «А як же по воді, Степане, невже й справді зміг би тоді?».

— Та ні, це вже занадто, — відповідали інші. — Цього навіть кріри не в змозі зробити.

Наталка, посміхнувшись, пильно подивилася на Байдюка і, відійшовши від багаття, почала роззуватися.

— Чи всі списи тобою зібрані з того берега, чоловіче? Не слід розкидати січове майно.

Братчики притихли. А вона махнула рукою до води, наче зерна кидаючи у воду, і, стрімко ступивши на пружний вихор здійснених хвиль, хутко зникла у виду другого берега. Простір неначе всмоктав її, утворивши вихровий коридор

поміж обома берегами. «Добре засвоїла лісову науку», – схвально відзначив про себе Степан негідану Наталчину вправність.

«Диво-дивне, неначе через міст перебігла», – хвилювалися козаки, хрестячись.

У повітрі з посвистом майнув спис, встромившись у купу інших списів неподалік від багаття. За мить Наталка вже була на цьому березі. Посміхаючись до козаків, вона знов присіла до вогнища на своє місце. Братчики мовчки хитали головами та хрестились. «Що болотний цар, що кріп – одна кумпанія».

З високого берега донеслися схвальні вигуки – хтось, високо підстрибуючи, щосили лупив у маленького бубна, підвішеного до руки.

«От лиха година! – лаялися козаки. – Зараз заберуть до себе Наталку з Байдюком».

Так воно і вийшло. Вир і Чуб махали руками згори, запрошуючи обох до себе. Серед них у захваті вистрибував якийсь чоловік у дивному одязі з високо підв'язаним кінською гривовою волоссям на голові.

«Знову чорти могола принесли, – бурчали козаки. У бою вони нічого – вперті і безстрашні, а так – безтолкові і весь час сиплють запитаннями. А чого питати, хіба і так не видно – що і до чого? Один клопіт, – вчитись всьому вони хочуть і весь час крутяться біля характерників – що та як не сходять з язика».

Наталка зі Степаном поволі вже сходили нагору до своїх старших товаришів. Старий Вир зустрів Наталку пильним поглядом.

– Входиш у силу, дівчино. Тій силі треба давати розумну раду – то вже не жарти. Не всім те можна показувати – може хворіти людина від того видовища. Не кожен може утримати свій погляд на тім чи іншій незвичайній явищі. Обережнішою треба бути, доню. – Вир поклав свою долоню на плече прийшлого чоловіка.

– Ось, знайомтеся – наш гість з далекого Китаю. Примандрував набратися військового досвіду, за нашим характерницьким ремеслом прийшов.

Китаець у захваті дивився на Наталку.

— Архат, архат, — мовив, низько вклоняючись їй. — Лінь-Цзи треба вчитись, треба вчитись, — говорив він швидко, б'ючи себе в груди. — Лінь-Цзи вміє, Лінь-Цзи знає, — китаець вихопив меч і почав показувати бойові пози та напади на невидимого супротивника. Оточивши тісним колом, козаки спостерігали те видовисько.

Дивна шабля була у китайця — дворучна, і вправність воїна неабияка. Вже не один козак ставав у коло супроти нього, і щоразу козацька шабля з брязкотом летіла на бік.

— Робить все швидко і вправно, але на межі — у змінені стани не входить, — говорив стиха Степан Наталці.

Китаець рушив до Наталки, прикладаючи руку до грудей і запрошуючи її в коло. Дівчина вийшла, пильно приглядаючись до чужоземця. Добре знаючи, що зараз очікується, козаки відринули назад, розширивши коло.

Високо над головою здійнявши свого меча, Лінь-Цзи готувався до нападу, м'яко ступаючи в обхід нерухомої Наталки.

За мить у повітрі різко свиснуло, вдарило і китаець, як стояв з високо піднятою рукою, так і закляк на місці, а його меч, описавши широку дугу, увіткнувся в землю посеред того токовища. А Наталка вже стояла з іншого боку кола, тримаючи білу сліпучу шаблю в руці.

Козаки схвально загули: «Знай наших».

— Як, як у тебе це вийшло? — китаець у захваті дивився на Наталку. — Навчіть Лінь-Цзи, навчіть Лінь-Цзи, — швидко говорив китаець, розв'язуючи тремтячими руками вузлика, звідки витяг жменю сяючих на сонці камінців. — Візьміть за навчання Лінь-Цзи, — мовив, простягаючи все те Наталці.

— Поведеш його до лісу і поселиш у ньому тишу. Та нехай забере своє каміння — за нашу науку плата не береться, — звернувся Вир до Байдюка, торкнувшись його плеча.

Байдюк кивнув головою.

Вже надвечір він знайшов китайця серед гомінливого запорозького воїнства і велів йти за собою. Лінь-Цзи слухняно йшов за молодим козаком, який швидко і легко сту-

пав перед ним до недалекого лісу. Він таки здолав ту небачену відстань і прийшов на Січ. І він побачив те, за чим прийшов. Він вперто буде вчитись, він зможе і покаже імператору Піднебесної те мистецтво, чутки про котре вже давно йдуть по всьому світі. Тільки тут, на цій світочій землі, приходить знання, до якого в інших краях треба доходити десятками років. Дивна земля і дивні люди. Великою силою володіють, а тримають себе, як звичайні люди, не цураються і не відмовляють чужоземній людині в її проханні.

Та Лінь-Цзи знає звичаї своєї батьківщини — за таке мистецтво треба платити тяжкою службою, багато років прислуговуючи майстрові, що володіє секретом бойового мистецтва. Він також послужить їм в їхній боротьбі. Три великі битви він стоятиме поруч із ними. Їхні вороги будуть його ворогами. Лінь-Цзи знає, як можна відплатити за навчання.

Байдюк мовчки підвів китаєця до невеличкого озерця, що відсвічувало темною дзеркальною водою у сутінках густого лісу. Тихо і глухо було довкола лісового озера. Степан зачерпнув води і показав Лінь-Цзи, як вона великими краплинами почала падати з руки в озеро. Озерне дзеркало розбилося на скалки, де у десятках відбитків засяяв блідий серп місяця.

— Дивись на воду, Лінь-Цзи, дуже уважно дивись на ці мерехтливі місяці у ній.

Присівши на камені, китаєць уважно стежив за дивовижним мерехтливим сяйвом. І раптом щось ніби урвалось у нього всередині. Довго і застигло розтягнувся час, краплі неначе застигли в польоті до води. Настала тиша у ньому самому і на такі ж скельця став розпадатися світ. Лінь-Цзи побачив свою дорогу, якою прийшов на Січ, якусь велику битву, в якій він невдовзі, мабуть, братиме участь. У ньому ледь чутно запульсувала сила — здавалося, ворухни він плечима — і весь світ розлетиться на скалки.

З того стану його вивів Степан, ледве торкнувшись рукою плеча.

— Тепер сам.

Лінь-Цзи зачерпнув долонею води, що вже заспокоїлась в озері, і ломка глибина знову понесла його в широкий світ, знову ледь чутно стала зростати сила в його плечах.

лум'я летіло до Лінь-Цзи. Він ледве встигав боронитися від нього своїми палаючими палями. Нестерпно пашіло жаром багаття, яке чомусь весь час опинялось позаду Лінь-Цзи. Піт заливав очі. Поступово його рухи стали млявими і він вже навмання відбивав атаки Чуба, входячи в якийсь дивний, напівсонний стан. Простір довкола нього став в'язким і непевним, ніби розтягувався за тією протяжною піснею, що співали козаки.

Увійшовши у той білий простір, Лінь-Цзи відчув опік смолоскипом на правому плечі. Свідомість його прояснилася — вони з Чубом стояли одні в пустому просторі, де не було нічого, навіть земля під ногами була якась непевна.

— Звідси ти можеш піти будь-куди за своїм бажанням, з цього простору куди завгодно пролягає дорога, на велику і малу відстань — немає різниці, — почув він якийсь дивний, лунаючий з усіх боків, голос Чуба. — Запам'ятай це місце — воно лежить між землею і небом, саме через нього пролягатиме тепер твій шлях.

Лінь-Цзи прокинувся вранці у купі сіна, дбайливо вкритий кожухом. По пробудженні його напоїли білим рідким питвом, після котрого він знову поринув у глибокий сон.

Проснувся він аж пізнього вечора. Козаки гомоніли біля багаття, поряд паслися коні. Високо в небі стояв тонкий місяць. «На сході, — подумав Лінь-Цзи. — Це добре. Що ж зі мною сталося?»

І він згадав той простір, в якому опинився з Чубом. Тепер той простір був у нього всередині. Потрібно було лише найменшого бажання, щоб він знову прийняв його в свої обійми. Лінь-Цзи став іншим — легким і мінливим, як вітер з гір. Він зрозумів настанови Чуба — знання і сила приходять одного разу, коли учень вже готовий. Тепер він знає, тепер він може. Радість і вдячність наповнили йому душу. Він полюбив цю землю, це небо і цей відважний народ.

Чуб наблизився до Лінь-Цзи, пильно дивлячись йому в очі.

— Вставай, козаче. Йди до товариства, будемо приймати тебе в своє коло.

Лінь-Цзи вийшов у світле коло багаття, тримаючи в руці свого меча.

– Тепер, козаче, він тобі в такому вигляді не згодиться. Криця не витримає переходу через простори у бою. Наші ковалі покрийть його спеціальною амальгамою. А поки що бери ось цю шаблю, – Чуб простягнув Лінь-Цзи лезо, сяюче білим сяйвом у полум’ї багаття.

Байдюк вийшов з кола і повільно витяг свою шаблю.

– Тепер, пане, спробуємо знову твою майстерність.

Навальний напад Байдюка примусив Лінь-Цзи відчайдушно оборонятися. За спиною у нього знову було багаття, жар якого перевів його у вже знайомий стан. Все довкола уповільнилося і стало розтягнутим і непевним. Рухи ж його, навпаки, стали надшвидкими, від його порухів здавалося кипіло повітря довкола. Зір став чітким і вихоплював всяку билинку в степовій траві під ногами. Перед ним швидко рухався Степан, не даючи думати і виходити з того стану. Лінь-Цзи поволі оговтався і потроху почав навіть тіснити Байдюка до багаття.

Він зрозумів і прийняв характерницьке мистецтво. Тепер він один з них. Мрія його життя, яку він так плакав протягом своєї далекої мандрівки, здійснилася, доля не відвернулася від нього. Тепер він знає і понесе те знання на батьківщину, де, як і тут, негасно палає пекло воен. Цьому треба покласти край, тепер він зможе це, тепер він знає, як.

Байдюк зупинився.

– Годі, добре. Він зрозумів, Вире, тепер він – як ми. Вир піднявся від багаття.

– Пам’ятай, козаче, одне. Відтепер ти рівний всім і кожному окремо, але по духу немає тобі рівного на землі. Будь гідним цього знання, що тепер б’ється у тобі разом із серцем у грудях. Не показуй знання своє забави ради. Роби завжди так, щоб тебе поважали інші. Будь там, де тебе чекають. Роби те, чому прийшов час. Завжди захищай свій народ і свою землю, і сила ніколи не зрадить тебе. Ходімо до багаття, нумо, козаки, чарку новому нашому побратимові!

Довгої ночі на кургані палало багаття та стиха гомоніло козацтво. Той гомін силою та впевненістю у завтрашнім

дні віддавався у далеких землях. Могутня сторожа не спала, сторожа стояла на варті своєї землі.

Раннього ранку, вклоняючись сонцю, що здіймалося на далекім обрії, вставала Січ. Цього дня починаються генеральні навчання, де свою спритність та вправність у бою будуть демонструвати молоді козаки. Сам Вир братиме на іспит козаків, шукаючи серед молоді придатних до характерницької справи.

Хто з козаків Запорозької Січі не хотів стати характерником? Хотіло і жадало цього усе військо від наймолодшого козака до сивовусого, бувалого січовика. Тому всі старанно готувалися: вичищали зброю, доглядали коней, ладнали одяг. До всього міг причепитися пильний погляд характерника. Багато хто бив поклони у церкві та отримував благословення від лукавого попа Хімки, який, як подейкували у війську, теж мав причетність до характерництва, але через свій сан не міг того виявляти у житті. Але саме через це його благословення у війську вважалося мало не головною пугівкою у характерництво.

Нарешті поблизу Січі на рівнині сотні були вишикувані, і військо почало виконувати складні маневри з перебудови бойових порядків та військового вишколу. Пускали стріли, йдучи строем, у шаленому алюрі метали списами у снопи очерету, низько і високо над землею рубали поодинокую або зібрану в пучки лозу. Навчалися входити в хитрі закрути, коли загін, використовуючи переваги місцевості, зникав раптом з очей супротивника, щоб за хвилину опинитися ззаду і вдарити, розкроюючи лаву ворога навпіл.

Вчилися довго і старанно. Навчання тривало весь день і майже всю ніч. Спали дуже мало — десь дві-три години перед ранком. Їли тільки бринзу та хліб, випечений з двох сортів борошна: з пшениці та жита, густо додаючи у заміс ще висівки. Пили особливий напій з житнього хліба, хмелю та буряка, куди після виброду щедро додавали меду.

Метою такого навчання було одне — максимально розкрити в людині її здібності, коли вона діє вільно і розкуто. Енергії задля цього у великому гурті людей було вдосталь, тому і на сон достатньо було двох-трьох годин.

Вчилися також ухилитися від стріли — спочатку при світлі дня, а потім вже й вночі. Скочували з високого пагорба великі стовбури дерев, через котрі треба було перескакувати в пішому та кінному строї. Спочатку з відкритим зором, а потім вже і з зав'язаними очима.

Набували також вправності у кінному вишколі: на скоку ховатись за коня, звисившись набік, проходити під конем. На ходу перестрибувати з одного коня на іншого.

Особливим було навчання кидати каміння з праці чи просто рукою. Кожен мав поцілити в перенісся умовного, далеко стоячого ворога, щоб збити його з ніг, лишаючи свідомості.

А ще навчалися зберігати тишу — безшумно рухатись вночі у пішому чи кінному строю, без плескоту долати водні перепони.

Демонструючи своє вміння переходити в змінені стани свідомості, характерники навчали молодь не боятися зміненого простору, що утворювався при цьому, — призвичаювали молодь та їхніх коней, багато разів пропускаючи через темну хмару, яку утворювали в долині.

Молодь швидко вчилася, запам'ятовуючи характерницькі настанови. Навіть рухи крірів, манеру говорити та діяти молоді козаки брали на озброєння. Великим захватом світилися їх очі, бо перед ними була жива легенда — майстри, які вміли, як про це ширилися чутки, навіть ганяти хмари на небі. Тому за крірами ладні були йти у вогонь і воду.

Пізньої ночі втомлених коней пускали на випас. Повечерявши, січовики вкладалися на короткий відпочинок. Гули натомлені руки і ноги. Але ранком усі швидко прокидалися і з захватом знову бралися за навчання.

Ніхто не ремствував, бо того за плечима не носити — все згодиться в бою.

Настав сьомий день військових змагань молоді. На Січ почала потроху прибувати з зимівників стара січова гвардія. Сиві, досвідчені вояки пильним поглядом оглядали озброєння молоді, споглядали їх військову вправність, часто пропонуючи тому чи іншому змагання на шаблях.

Стікаючись на Січ з усіх боків, бувалі вояки, шаноб-

ливо вклонялись отаманам і займали своє місце в куренях. Підходили до характерницького куреня, віталися. Старі бійці знали ціну кріра в бою, тому пильно і прискіпливо приглядалися – чи всі тут, чи була не загинув хто. Старанно розпитували про це всіх прибулих характерників. Привітавшись з кошовим, курінні також питали, хто тепер у нього буде з крірів. Просили дати тих, кого вже знали в бою, до кого вже пристосувалися. Кошовий махав руками і просив відчепитися – то все буде вирішено потім, після навчань молоді. Та й старим січовикам навчання не зашкодить, кості і м'язи треба таки розім'яти.

Так минув сьомий день і настала ніч. Січ, натрудившись за день, вже спала.

Характерники з Виром на чолі широким півколом нерухомо сиділи біля багаття.

– Що, браття, – мовив нарешті Вир, – що несе нам вітер з півдня – всі бачили?

– Так, батьку, бачили, – була одностайна відповідь.

– То твій Мурза, Наталко, є причиною того, що ти бачиш – когось з дуже високих татарських беїв забили ми в тому бою. Що будемо робити, панове? Чимале військо зібрали мурзи за такий короткий час. А у нас майже одна молодь – старих, досвідчених воїнів ще замало.

– Будемо зустрічати, треба попередити кошового, – залунало з усіх боків.

– Доведеться потрудитися, шановні панове, на благо землі своєї. Треба дати відсіч тому нахабству – підло і вночі йти на сплячу Січ.

***

Ніде не блиснуло й не брязкнуло. Січ у цілковитій темряві пробудилася. Хто ловив коней, хто швидко вдягався, прилаштувавши свою зброю. Швидко і точно виконувалися вказівки курінних отаманів. Як пробуджений звір, скрадаючись у темряві і вигинаючи спину перед стрибком, Січ замерла – схоже, здобич сама йшла йому в пазурі.

— Буде вам, хлопці, сьогодні справжнє тренування, — пошелки говорили старші. — Характерники підуть першими. Всім чекати сигналу.

Сотня за сотнею козаки стрімко покидали Січ, займаючи свої місця довкола рівнини, простір якої ще вчора був полем їх навчання. Січовики шикувалися широкою підковою, охоплюючи долину, ховаючись в чагарниках та очеретах на дніпровому березі.

Тихо і глухо було у вранішнім тумані, що оповивав широке поле своїм сивим покривом. Велике татарське військо стояло на пагорбах, сторожко вдивляючись в сплячу долину, за котрою стояла Січ. Знищити це гніздо опору і жорстоко помститися за загибель свого сина послав їх сераскир-султан. «Знищити, щоб вже ніколи не було тої загрози на шляху татарських вторгнень у руську землю, таку багату на здобич», — так міркував сераскир.

Та доля має свій розум і свої, невидимі простій людині, наміри.

Тихо, густою масою посунуло татарське військо з пагорбів у долину. Світало, блідий ранок вставав на обрії. Туман покривав вологою дороге вбрання та озброєння татарських мурз. Щось зовсім тихо — ні лементу, ні гуку від тієї маси воїнства, що зараз повинно бути на Січі.

Мурзи зупинили і вишикували військо. Уперед були послані дозорні загони. Всі вони, пірнувши у густий туман, назад не повернулися. Ні голосу, ні зойку, мов потонули у оповитих непроглядною імлою очеретах.

А туман, гнаний вітром, що раптом здійнявся, великим клоччям вже відходив у бік Дніпра, і враженням татарам відкрилося вишикуване широкою підковою, що охоплювала долину, наїжачене списками, козацьке військо. Перед нападниками у цілковитій тиші моторошно і страшно стояла невимовна сила русинів. Де кінчалися списи, а де починався очерет, не було видно. Ввижалася, страшна у своїй численності, маса війська, що тяглася і гинула далеко в густім тумані.

Стислось і тривожно забилося татарське серце. Зойкнула, хапаючись за серце, десь далеко мати, відчуваючи не-

добре для свого сина. І настало пізнє каяття: «Навіщо ті войовничі походи, нащо ті грабунки, які майже нічого не дають простій людині? Жити треба своєю працею, а не за рахунок обдирання своїх сусідів». Але вже було пізно. Вже сталося.

Навальний, раптовий напад на сплячу Січ не вдався, отже, бій треба було приймати у цій долині. Вдарили барабани, заграли сурми татарського війська. Шалено рвонули лави застоюної за довгу ніч кінноти.

— Алла, Алла, — понеслося вранішнім степом.

Мовчки, непорушно, мов привид, стояло козацьке військо. І тут неначе чорна грозова хмара впала на долину. Дико заіржали, стаючи на диби, татарські коні, нажахані незнаною силою, і з козацьких лав вилетіли в цю мить шалені пружні вихори.

— Пугу-пугу-у, — пронеслося над степом. Закипіло, завирувало там, де вихори торкалися живого тіла татарського війська. Жах і паніка мов полум'я охоплювали нападників.

— Шайтан! Шайтан! — залунало з усіх боків.

Низьким звуком залунав козацький ріг. Зламалася стрімка лінія козацьких полків, і здригнулася земля від набираючої швидкості козацької лави. Січовики пішли уперед, вдаючись у ті широкі проходи, які утворили в татарському війську характерники.

Здригнулось, вигнувшись, немов у судомі, вражене тіло татарського війська. Все сталося не так, як гадалося, — не за планом. Передні вже завертали своїх коней, тоді як задні ще стояли, чекаючи команди розгубленої верхівки війська.

Рівним широким алюром кінь Лінь-Цзи йшов в атаку за Байдюком. Китаець пильно слідкував за Степаном, намагаючись все робити так, як він. Ось Байдюк широко повів шаблею повздовж обрїю, неначе розкривши його на дві чітко видні сфери — землю і небо, поміж котрими утворився пустий простір. Те саме старанно повторив і Лінь-Цзи. Останнє, що він утямив, входячи у той простір, це те, як Байдюк шалено завертів шаблею над головою і зник з очей, обернувшись у суцільний ревучий вихор. Те саме зробив і

Лінь-Цзи. Як і у вправах зі смолоскипами, час став раптом довгим, тягучим, а зір звузився до розмірів віконця, де було видно лише ближній план бою. Татари, що набігали на нього, немов завмерли у бігу, поволі рухаючись йому назустріч.

Лінь-Цзи рубав направо й наліво, легко минаючи вояк з перекошеними від жаху обличчями. І рубав, рубав і знову рубав. Тіло його почало нагріватись. Кожен вимах руки з шаблею ніби ішов крізь гаряче, розпечене повітря. Піт рясно заливав його обличчя. Вже затесавшись з Байдюком далеко у лаву татар, відчув, як здригнулася земля позаду нього. То пішла в атаку кіннота січовиків. Хтось, вхопивши його за руку, щосили потягнув на бік, і він разом з Байдюком вмить опинився десь у чистому полі, далеко від бойовиська.

Переводячи дух і стримуючи коня, Байдюк глянув на свого підопічного.

— Що, тепло, козаче? З бойовим хрещенням тебе.

Лінь-Цзи з лицем, вкритим рясним потом, лише хапав ротом повітря.

— То без звички, брате. Не треба прикладати стільки зусиль, все треба робити легше і відсторонено. Онде, бачиш, — Байдюк вказав на стояче посеред поля опудало з руками-віниками і дір'явим цебром замість голови. Оце той стан безсторонності, у якому весь час треба знаходитись під час бою, — тоді буде все гаразд.

Військо татар гинуло, не встигнувши як слід розгорнутися. Одне — напад зненацька на сплячих людей, зовсім інше — бій з розгорнутим, готовим до бою військом. Татарські загони почали завертати своїх коней, шукаючи спасіння у широкім степу, вже цілком покладаючись тільки на своїх прудких коней. Величезна маса війська була збита у велику, некеровану купу, яку несамовито рубала запальна січова молодь. Вели козаків характерники-кріри, передаючи їм свою силу та свою зненависть до одвічного ворога своєї землі.

До пізнього вечора переслідували козаки розпорошене татарське військо, наздоганяючи і нещадно знищуючи тих, хто шукав кривавої поживи на землі своїх сусідів, зневажаючи право кожного народу на своє вільне життя.

Перемога січовиків була повна.
 — Таки відплатили бусурманам за осінню поразку, — мовив кошовий, утираючи рукавом рясний піт з чола. — Досить, нехай курінні завертають назад молодь, а то вони до моря гнатимуть тих мурз.

Рано вранці, зібравши характерників та молодих козаків, Вир повів їх до Дніпра на омовіння. Необхідно було скинути настрої смерті, що відбилися на них під час бою, коли світ кріра звужувався до однієї площини — поля бою і битви на ньому. Повернути поширене світосприйняття, змити настрої залежності від зовнішнього і було метою того омовіння. Характерники, разом з іншою молоддю, входили по пояс у води Дніпра і зустрічали вранішнє сонце, котре своїм промінням знімало з них печать смерті, що наклалася під час бою. Тут кріри відкривали себе знову.

— А де Наталка? — запитав Байдюк у Чуба. — Де вона поділася після бою?

— Вона весь час була поряд з Виром.

— Де він?

— Он там, попереду.

Степан поспішив водою до старшого.

— Пане Вире, де поділася Наталка, ви не бачили?

Старий Вир, неквапно розвернувшись у воді, спокійно глянув на Степана.

— А чия вона жінка? Хто повинен був приглядати за нею? Пішла за татарами. Хоче знайти шляхи, якими вони йдуть на Україну. Тим розвіданим шляхом підемо і ми, але вже за море, у турецьку землю, звільняти своїх товаришів. Не хвилюйся, надвечір буде твоя Наталка.

***

Наталка птахом летіла високо над землею. Вцілілі татарські воїни, шмагаючи знесилених коней, здіймали куряву в напрямку моря. Ось і великий табір, куди влітали загін за загоном. Спішилися, давши волю знесиленим коням. Зойк і плач розлігся по тому таборі, який одразу ошетинився

цілком випадково набрали на нього. Просто поранений списом сікач зник — як крізь землю провалився. Характерництво дуже старалося і таки віднайшли ту щілину в кругій стіні лісової балки, яка і вивела їх у долинку, де стоїть той хутір. Ви в нас сім'я молода, тож поселяйтесь і живіть. І нам зручно — за всяку годину матимемо нагоду завітати до вас у гості. Ось тільки Наталка повернеться, так і вирушимо. Згода?

— Згода, чого ж. Спасибі, батьку, — відповів Степан. — Мати своє гніздо — то є для нас на сьогодні головне. Незручно тримати Наталку коло Січі, проти правила це, хоч вона і крір. Не схвалюють це старі козаки.

— От і добре, — відповів Вир.

Довго гомоніли козаки, сидячи у холодочку під баштою. Перед ними у мирі і спокої лежала Січ. Хтозна, чи ще буде така нагода — споглядати той мир та спокій. Що відміряє доля завтра? Хтозна. Поки що була перемога і було свято тієї перемоги. Характерники потрудилися на славу, тож могли дозволити собі перепочинок.

Нарешті тінь дійшла до встановленої Виром межі, і він гукнув молодим козакам, що ходили туди й сюди серед великих куп військової амуніції:

— Годі вже, вертайтеся, несіть, що вже знайшли!

Нарешті молоді козаки стали перед Виром та Байдюком.

— Показуйте, що ви там вибрали. — Вир суворо глянув козакам у очі. — Яку ж річ ви вважаєте у козацькій житті найважливішою?

Перший тримав у руці коштовно оздобленого ятагана.

— Перше, що необхідно козакові — це добра шабля. Я взяв цього ятагана. Він легкий і зручний у бою. Все можна здобути у бою, була б тільки у козака шабля.

Другий тримав у руках вуздечку, також гарно оздоблену срібними бляхами.

— Найперше для козака — це кінь, без коня немає козака, я так вважаю, батьку.

Третій тримав у руках кресало і люльку.

— А ти, Чубе, бери, як того сам схотів, ось цього, на прізвисько Шапка, або хай буде Кучмою, що по-нашому теж означає шапка. Вам же хлопці, — кинув він двом останнім, що стояли переминаючись, з шаблею і вуздечкою, — починати з оволодіння мистецтвом ведення бою з шаблею на коні. Там побачимо, яке прізвище пристане до вас і що з вас вийде далі. Поки що відпочивайте, до вечора.

Хлопці радісно зірвалися з місця: «Взяли, нас взяли!» — тут і там лунали їх збуджені голоси серед молодих козаків. Старші січовики, зачувши той лемент, ледь помітно посміхалися у вуса. Багато хто знав, що то є іспит у характерників — то є те, що запам'ятовується потім на все життя. Звичайно, у того, хто все те витримував. А то он ходить по Січі пара довбурів, які тільки й гідні, що для дрібної господарської роботи. Самі взялися за ту характерницьку науку, а самотужки он що вийшло — запало щось в голові і ніяк не одпустить вже багато літ.

* * *

Під вечір повернулася Наталка.

— Великий табір татар знявся і пішов у бік Азова — подалі від козацьких доріг. Тож вихід до моря вільний, не дарма пролилася козацька кров. Таки наполохали татар, надовго це буде їм тепер наукою.

Вислухавши Наталку, кошовий схвально кивнув головою. — Тепер можна готуватися і до походу за море.

На Дніпрі знову заходилися будувати чайки. Застукотіли сокири, запрацювали майстерні руки, старанно підганяючи брус до бруса. Чайка в морі — то єдина надія козакові, його земля, його Січ, його мати. Витримає чайка — все буде зроблене як слід. За себе не вболівали, знали, що витримають. Витримало б залізо та дерево, з яких робилися ті судна.

Під вечір Вир з Чубом та іншим товариством запросили Байдюка з Наталкою оглянути знайдений ними хутір. Наталка і раділа, і журилась одночасно. Січ вже встигла

полонити її душу отим невловимим настроєм однодумців та тією великою силою, що обіймала їх усіх. Треба було бути на Січі, щоб те відчуття знати – відчуття єдиної, одностайно підтримуючої одне одного, родини. Відчайдушною, суворою і водночас доброю та лагідною видалась Січ Наталці. Великі справи тут, як ніде, згуртовують людей. І не страшні їм ніякі битви, навіть нагла смерть, тільки б бути серед товариства, за яке кожен ладен був іти на смерть, у вогонь і пекло. Аби разом, аби гуртом.

* * *

Вершники розтягнулися вервечкою по стежині, що вела до лісової балки. Вечоріло. Тихо і пишно було довкола. Велетенські дуби, мов могутні охоронці того спокою, стояли велично, торкаючись шатром своїх віт високого неба. І, здавалося, не було такої сили, що могла б порушити ту велич і тишу.

За струмочком, що ледь чутно дзюрчав десь у високій траві, нарешті відкрився широкий вибалок, одна стіна якого була суцільним скелястим урвищем. І десь високо вгорі за ним знову починався ліс. Крізь крони дерев там ще світило сонце, там був ще день.

Козаки спішилися з коней і повели їх на повіді повз кам'яну стіну. Раптом перший з них зник разом з конем, впевнено звернувши до стіни. За ним зникли й інші. За мить – як не було козацької ватаги. Знову стало тихо і пусто в лісі. Тільки самотньо шелестів листям дерев вітер та дзюркотів ручай, висвічуючи синь високого неба у своїх водах.

– Ой, матінко моя, яка краса! – вихопилося в Наталки, коли коні козаків пройшли довгою вузькою ущелиною.

Перед ними лежала долина, що тягнулася далеко на захід сонця. Тому тут його було напрочуд багато. Як яскравий спалах, горіло воно над далеким лісом та долиною, висвічуючи хату з журавлем, церкву з покошеною на бік банею, невеличке озерце та садочок, вщент порослий верболозом та лісовою травою.

— Гарне місце, приймайте люди добрі, — Вир широко повів рукою. — Лад ми тут допоможемо навести. Будете хазяйнувати.

Характерники з'юрмилися довкола церкви, такої старої, що колоди, з яких вона була збудована, позеленіли і поросли яскраво-зеленим мохом.

— Видно давно ніхто не відвідував це місце. Та дарма. До роботи, хлопці. Церква повинна стояти рівно, це поперше. Потім вже візьмемося і за домівку.

Степан з Наталкою пішли до господи. Наталка обережно прочинила перекошені незамкнені двері, і на них дихнуло прохолодою та запахами давно покинутої людської оселі. Лише з покуття крізь павутиння на них похмуро глянула старовинна темна ікона Спаса. Велика піч, дубовий стіл з лавками повздовж стін. За піччю — ще дві світлиці з великими дерев'яними ліжками, з іконами Божої Матері в головах та відчиненими навстіж вікнами, через які вільно гуляв вітер, ганяючи суху траву по підлозі.

— Хто тут жив, Степане, і що тут скоїлося?

Степан мовчки стояв біля старого комода, похмуро дивлячись у старе, потріскане дзеркало.

— Багато тут жило люду. Останніх дістали агри. Але й у них, видно, не лишилося й згадки про це житло. Мешканці їм цього не подарували — вони загинули разом з ними. Тому й не знав ніхто про цей хутір, оскільки свідків не залишилося. Зажди, — Степан зняв з верхівки дзеркала пересохлий віночок з квітів і подав Наталці. — Та дівчина, що жила колись тут, залишила це тобі на згадку. Отже, вона передає свою домівку у такий спосіб тобі. Вона знала, що колись сюди прибудемо ми. Це дзеркало, воно також підтверджує — все це, — він повів рукою довкола, — тобі, Наталко, у спадок. Тож приймай у повне володіння, годі журитися. Роботи тут не початий край, — сказав він, заклопотано поглядаючи на провалену в кількох місцях стелю і рушив надвір.

Наталка лишилась у світлиці одна. Вона дивилася в дзеркало, і дім поволі оживав перед нею. Чулися голоси, сміх. Схоже, справді дружне подружжя жило тут. Поволі

приходила дивна пам'ять: там за церквою є старий склеп, де лежать моші волхвів з дуже стародавніх часів. У ньому є скринька, у якій лежать дивні речі стародавніх людей. Там є книга, яка показує зоряне небо і шляхи на ньому. А тут під підлогою є хід, що веде он до того озера.

— Боже, я забула, там за рогом, там — моя дитина! — Наталка з зойком вискочила на подвір'я і припала до невеличкого горбочка за рогом дому. — Моя дитина, серце моє!

Степан миттю опинився поруч.

— Що з тобою, Наталко, яка дитина?

— Ой, Степане, ой, Степаночку, ти не знаєш, хто тут жив. Не знаєш, — мовила ридаючи Наталка. — Тут раніш жили ми з тобою, — і вона зайшлася плачем на грудях у Степана.

Байдук стояв мовчки. Мовчки стояли Вир з товариством, оточивши їх тісним колом.

— Заспокойся, доню. Все в руках Господа нашого — вимовив Вир поволі. Це, друге життя, буде для вас щасливішим, ми вже про це подбаємо. Бог дав вам ще одне життя і ще одну зустріч, сила воліє до вас. Ви повинні бути дуже щасливими людьми. Не журіться, діти. Всі ми багато разів ходимо вже по цій землі, але це вперше — що так зійшлося все до купи, такого ще не було. То є знак для цієї багатостраждальної землі. Певно, їй кінець кінцем, після багатьох століть спустошення, дасть Господь таки відбутись. Ніщо не пропадає, ніщо не зникає навіки. Все вертається на свої кола, щоб продовжити свій життєвий шлях. Не журися, Наталко, це нове життя буде щасливішим від того, ось побачиш, адже маєте тепер силу та вправність з двох джерел, з двох життєвих шляхів.

***

На хуторі кипіла робота. Наталку відправили додому, до матері. Нехай прийде до тям після пережитого струсу. Степан сам керував будівництвом, надаючи хутору його первинного вигляду. Дитячу могилку перенесли за церкву —

подали від Наталчиних очей. За кілька діб все було так, як і колись, у тому далекому минулому. Стояв дім, і стояла церква, і зеленів садочок. Тихо плюскотів водою ставок, порослий комишем.

Степан весь час думав про те своє давніше життя. Так, він визнавав, що пам'ять про нього збереглася, але все одно те життя і він в ньому були інші, щось невлучиво змінилося. Він став дорослішим, вправнішим. Багато з того, що було зроблено тоді, він сьогодні зробив би інакше. І Наталка стала іншою — мудрішою і більш спокійною, впевненою у своїй силі. Її вправність у дії з силою — то набуття ще того її пройдешнього життя, тепер це зрозуміло.

Що ж, спробуємо ще раз, коли так розпорядилася доля. Спасибі їй, що знову таки звела його з Наталкою, бо це його одвічна пара, з якою він ладен був іти хоч на край світу.

Кошовий розпорядився частину військової скарбниці та здобутої на полі бою зброї перенести до хутірського склепу, що був за церквою. Не зобидяться пращури, не відмовляться прислужити своїй землі ще раз, на цей раз вже у вигляді охорони. За озером, під лісом, велів збудувати велику стайню та будинок на багато кімнат. Такий хутір під боком у Січі був неабиякою знахідкою — характерники матимуть тут свій перепочинок і завжди будуть під рукою. Та й скарбниця буде в надійному місці на час походу.

Пізнього вечора, сидючи біля багаття, на якому варилася юшка з риби, козаки вели неспішну бесіду.

Говорив літній сивий козак.

— Від свого далекого родича, старого пасічника Вереса, який вже давно помер, царство йому небесне, ще молодим козаком чув я давню козацьку легенду, що ніби була колись така дівка на прізвисько Стріла. Мала неабиякі характерницькі здібності. Дуже ненавиділа татар, які розорили її рідний хутір і знищили весь її рід. Вона завжди набирала на Січі найбільш відчайдушних козаків, з якими нищпорила по степах у пошуках татарських загонів і нищила бусурманів нещадно. Страшна була в своїй силі та зненависті дівка.

Розповідали, що якось вона одна вийшла назустріч татарам і щось таке зробила з ними, що вони, мов малі діти, весь час слухали тільки її, не чуючи більше нікого. І вона повела їх у бій з їхніми ж співплемінниками. Жах охопив здивованих татар, коли на них з диким галасом і божевільно виряченими очима, з ятаганамі наголо раптом наскочили їхні ж співвітчизники. Кажуть, побоїще було страх яке. Багато так погубила вона татарви. Неспинна і люта була – не приведи Господи. А Стрілою її прозвали ось через що. Мала таку майстерність у стрільбі з лука, що могла пустити стрілу крізь ліс і на іншому його боці вбити татарина.

– Ну це вже занадто, Пилипе! – засміялись козаки. – Такого ми ще не чули і, скільки не воюємо, не бачили. Це вже занадто.

Старий почав божитися, що саме таке він чув від старого козака-пасічника.

– Та вона могла вцілити в бусурмана навіть тоді, коли він стояв десь за пагорбом чи деревом. А робила це, якось пускаючи стрілу через гору.

– Таке бачили, але коли ціль була на виду. А щоб її не було видно і влучити – то вже занадто. Закрутив тоді тобі старий Верес, а ти й повірив.

Як знавця у цій справі, гукнули Байдюка. Вислухавши, Степан попросив покласти на дерев'яного бруса, що залишився після ремонту церкви, якесь кільце чи перстень, а сам, взявши лук, пішов за церкву. По хвилі десь високо згори щось свиснуло і, на велике здивування січовиків, стріла, впавши десь з височини, влучила точно у кільце.

– От вам і байка! – переможно пролунав голос старого козака посеред повного мовчання.

– Годі вже, ще ніч попереду, – повів плечима інший козак. – Давайте братися за юшку. Та гукніть Байдюка.

– Все неможливе у світі стає можливим, коли хтось ходить поряд з кимось, – мовив пошепки старий з довгими вусами козак, боязко озираючись довкола та дмухаючи на юшку, зачерпнуту великою дерев'яною ложкою прямо з канана.

* * *

Сідало сонце і в його промінні свіжо виблискував нещодавно встановлений над церквою хрест.

Байдюк сидів у хаті за столом один і вечеряв. Товариство вже відбуло на Січ, а йому дали можливість ще трохи обжитися на своєму хуторі, призвичаїтись. Щось грюкнуло в сінях, і на порозі з'явилася Наталка з великим кошиком у руці.

Стала, прихилившись до одвірка.

— Здоров був, чоловіче, гостинців не чекаєш? — привіталась вона, лагідно посміхнувшись до Степана.

— Здорова була, жіночко. Сідай, що Бог послав, — Байдюк розвів руками уздовж столу, на якому стояла одинока миска і глечик з молоком та лежав окраєць хліба. — Десь, однак, забарилася ти, Наталочко.

— Знаю, Степане. Багато справ було у матері. Уклін тобі від усіх, а особливо від батька, та ще ось гостинці, — вона стала викладати на стіл усе, що було у кошику.

— Ну, тепер голодна смерть нам не загрожує, — Степан обійняв Наталку. — Як ти?

— Все добре, Степаночку. Будемо жити далі, вірніше, знову. Пам'ятаєш, як тоді напали агри? Того вдруде допустити не можна.

— Знаю, ходімо — щось покажу. Вони чомусь страшенно бояться води, тому ми зробили озеро набагато більшим і глибшим, а ручай, що з нього витікає, обтікає тепер довкола увесь хутір. Та й дзеркало у світлиці обновили, воно тепер знову може показувати, що діється далеко за межами хутора. Ось, ходімо, я тобі покажу, як гарно стало довкола.

Вийшли надвір. Наталка озирнулася навкруги.

— Гарна і квітуча наша земля, Степанчику. Треба тільки руки прикласти, і вона відразу відповість оцим пишним цвітом, — Наталка вказала на кущ шипшини, що несподівано розквітнув посеред двору, піддавшись оманливому осінньому теплу.

— То, Наталко, ще одна охорона хутора. Ось дивись — бачиш метелика над кушем? Придивись до нього уважніше.

Наталка зосередила погляд на дивному метеликові, що, невпинно махаючи крильцями, майорів над ніжними біло-рожевими квітами шипшини. Раптом все зникло: зник куш, зник і хутір. Перед нею був старовинний з велетенськими деревами ліс. Ледь помітна стежинка вела десь далеко у його прохолодну глибину. Наталка ступила на неї і, роздивляючись, пішла углиб на далеке, видиме лише по відсвітах на деревах, багаття, що палало десь в глибині лісу.

Стежка вивела на галявину, де довкола багаття, що палало білим сліпучим полум'ям, сиділи жінки у білому довгому одязі з розпущеним по плечах білим волоссям.

Наталці поступилися місцем, і вона приєдналася до гурту.

Обличчя жінок, весь час змінювалися і здавалися ніби якимись плинними, водночас показувалися напрочуд гарними, а очі — світилися дивним світлом. Старша з жінок підійшла до Наталки і стала розплігати їй косу. Тихо, наче здалеку, забринів чарівний спів. Великим дерев'яним гребенем жінка почала вичісувати Наталчине волосся. Потім їй піднесли глечик з якимось відваром.

— Пий, доню, — сказала лагідно старша, — це твоє здоров'я.

Її роздягли і викупали в купелі з всіляких трав.

А потім був швидкий летючий танець навколо багаття. Все життя промайнуло перед Наталчиними очима, спала туга і печаль, стало радісно і легко на серці.

— Покинь журбу, доню, — почувла вона від старшої, — тепер ти одна з нас, беремо тебе під свою опіку. Завжди приходи за порадою, ми будемо тобі раді. Иди далі он тією стежкою, там тебе зустрінуть.

Стежина вивела Наталку до великої печери, з якої лилося біле світло. Старий дід з довгою білою бородою і ціпком у руці зустрів її на вході. Він прискіпливо подивився на Наталку, мовчки ворущачи губами, а потім сказав:

— Ходи за мною, дівчино. Всі скарби землі нашої знаходяться тут у цій печері. Дати їм належне місце на землі,

щоб втілилися вони у щастя і добробут — це є велика справа. Ось ходімо, я тобі покажу.

У печері попід стінами стояли високі прозорі посудини, в котрих пульсувала голуба енергія. Старий кивнув головою в їх бік.

— Це якості людські, до яких вам ще треба дорости. Тут є все, чим володієте і ви, характерники. Але є й те, чого вам бракує, — старий вказав на яскраво пульсуючу амфору, — це ваша сила. А ось це у свій час ви отримаєте, — вказав на іншу сяючу жовтим світлом посудину. — Наша земля наповнена скарбами духу, зумійте їх тільки взяти. Ось тобі, дочко, оце намисто, — старий протяг Наталці сяюче білими перлинами намисто. — Воно має дію порадника і вказівника доріг. Є невіршувана проблема — перебери намистини і ти знайдеш вихід. Це намисто буде до пари тому персня, що в тебе на руці.

Складні завдання будуть стояти перед вами у житті. Але здолати їх треба. Знай одне — якості людські приходять до людини протягом усього життя. Вони скрізь у зовнішньому світі — там їх і слід шукати, як і істину, розуміння котрої приходить у злитті з тією правдою, що розлита у довкіллі. Саме тоді приходять відповідне розуміння та сила, якою ти вже володієш. На тім прощай, — старий вдарив ціпком у землю, і Наталка знову опинилася посеред двору, біля квітучого куша шипшини.

— Нарешті. Довгенько ти там гуляла, — всміхнувся Степан, — я вже зачекався. І що, знову обнова? — він вказав на Наталчине намисто.

— Дивись, Степанчику, яке воно гарне! Один дідусь там мені його подарував. Скільки всього є на білім світі. Я, здається, познайомилась з тими силами, які лежать у основі нашої землі. То великі сили, не все так просто відбувається на білім світі. Хто ті жінки біля багаття, Степане?

— То лісовички, наші берегині. Вони можуть бути порадниками, але більш за все вони знахарки, здатні лікувати всілякі рани, в тому числі і душевні. Пішли, Наталко, вечеряти, а то так і ляжемо, не повечерявши. Я там бачив у кошику теж багато вартих уваги речей.

Сміючись, рушили до своєї домівки.

Мир і спокій запанували на хуторі. У вікні блимав вогник, хазяї вечеряли. До глибокої ночі не замовкали довкола оселі цвіркуни — одвічна сторожа української ночі.

* * *

На Січі тривала підготовка до походу, та проводилися навчання, перервані нападом татар.

Рано-вранці Байдюка зустріли його підопічні.

— Коли ж буде наше навчання, пане вчителю?

Степан запитливо глянув на молодих козаків, про яких він зовсім забув, заклопотаний своїми господарськими справами. Це ж його учні, і їх сяючі очі видавали неабияку жагу до навчання. Відмовити тому не було ніякої сили. Та й доручення, яке дав йому Вир, треба виконувати.

— Гаразд, хлопці. Отже прізвища ваші Палій та Чумак. Вірно? Я нічого не наплутав?

— Все вірно, пане Байдюк, — дружньо відповіли вони.

— Ну що ж, тоді почнемо ось з чого. Візьміть вісь від воза і встановіть її так, щоб вона вертілася разом з колесами довкола своєї середини. Замість одного з коліс встановіть сідало — так щоб той, хто там сидітиме, обертаючись разом з віссю, бачив поперед себе друге колесо. Зрозуміло? Як змайструєте це все он на тій галявині, покличете мене.

Вельми здивовані такою чудернацькою настановою вчителя, хлопці переглянулись, однак мовчки пішли виконувати доручення Байдюка. Було зрозуміло, що ніякої очікуваної стрілянини чи то рубання шаблею на шаленому алюрі не передбачалося. Очікувалося посміховисько з катанням на вісі брички посеред галявини, хоч і далекої від табору, однак добре видної з нього.

Поки хлопці вовтузилися на галявині, Байдюк з Чубом ставили на заболоченому березі Дніпра неподалік від лісу двометрові стовпи. Вісім стовпів утворювали коло. Відстань між протилежними стовпами у колі була в п'ятнадцять кроків.

Зробивши свою справу, характерники пішли глянути, що там змайстрували Палій та Чумак. Хлопці були кмітливі. Щоб не знімати вісь з воза і не встановлювати її хтосна на чому, вони просто перекинули його посеред галявини, знявши лише колеса, а передню поворотну вісь наростили брусом, продовживши її на обидва кінці десь на два сажні. На одному кінці вони вже приладнали над брусом колесо і тепер чіпляли на другому його кінці — сідало.

— Де бруса взяли? — запитав Байдюк, підходячи до хлопців.

— Позичили у майстрів корабельних, потім повернемо, — відповів заклопотаний Чумак, не піднімаючи голову від дорученої справи.

— Ну що ж, хвалю за винахідливість. Почепите ще каміння на вісь під колесом, щоб була рівновага між людиною на сідалі і колесом. Та знайдіть ще два люстерка. Їх треба закріпити на протилежних кінцях ободу колеса, та як слід змажте вісь і колесо, щоб вертілися довго й легко.

Під вечір було зроблено все, як велів Байдюк.

— Ну що ж, хлопці, будемо починати. Але перед тим слухайте першу казку про невимовне. Його присутність у житті звичайної людини прихована, і це зробив не хтось, це зробила сама людина, яка живе цілком заклопотаною зовнішнім світом. Вся її увага, всі її прагнення звернуті до нього. Саме у полі зовнішнього і триває її запекла боротьба за своє життя. Можна сказати, що людина знаходиться у полоні тієї картини світу, яку спостерігає довкола себе. Вирватись з такого полону можливо тільки в один спосіб — треба цю уявну непорушність світу розбити. А це, — Байдюк вказав на пристрій, збудований хлопцями, — та гармата, що розіб'є ваше теперішнє уявлення вщент, вирвавши вас із полону ілюзії. Але є тут вам, хлопці, невеличке попередження. Те, що з вами відбудеться, не є кінець світу, все повернеться знову, коли вісь і колесо зупиняться. Тож міцно тримайтеся в сідлі і нічого не бійтеся. Перша зустріч з невимовним вражаюча, але ніякої загрози для вас вона не несе, хоч і буде дуже лячно. Почнемо. Сідай, Чумаче. Тобі, як написано, першому спостерігати Чумацький Шлях.

Молодий козак поліз на сідало, міркуючи про сказане вчителем. «Чудні речі говорив вчитель. Як така проста річ може розбити цілий світ? І як можна побачити Чумацький Шлях удень? То тільки вночі те можливо».

— Зараз побачиш свою ніч, — усміхнувся Байдюк, ніби прочитавши думки хлопця. — Бачиш ті люстерка на ободі колеса? Не відводь від них свого погляду, весь час дивись тільки на них, зрозумів? Тоді поїхали.

Крутнувши колесо, козаки шосили розігнали вісь, на одному кінці якої, сяючи люстерками, вертілося колесо, а на протилежному сидів хлопець, міцно вчепившись руками у сідало, щоб було не впасти з нього під загальний регіт братчиків, що саме зацікавлено підходили до тієї дивини. Чумацьк напружено вдивлявся в те сяння на протилежному кінці вісі, що шалено вертілося. Він хоч би й хотів не міг би відірвати від нього погляду, бо, як тільки він звертав його убік, невпинна сила починала викидати його з сідала.

Поступово сяння люстерок, на якому хлопець фіксував свій погляд, почало зростати і, зростаючи, воно ніби наближалося до нього. Довколишне при цьому почало глухнути й зникати. Сяння ставало дедалі чіткішим і нарешті поглинуло і його самого. Там, де він опинився, не було нічого — довкола була лише чорна пуста, у котрій яскраво, з якимось дивним сяйвом, світилися зорі. Простір став текучим і щільним. Картина була вражаюча і захоплююча. Хвилі незнаного тепла пішли по усьому його тілі — воно пробуджувалося, стаючи напрочуд легким і міцним, як сухе дерево. Картини вже пережитого життя виникли перед юнаком. Він згадав: так, таке вже було з ним, коли одного разу на риболовлі він довго був змушений спостерігати сонячні зайчики на воді. Тоді теж він мало не випав із човна, коли раптово все зникло перед ним. Але то була лише коротка мить, а зараз він міг скільки завгодно спостерігати те диво.

Неначе здалеку Чумацьк почув голос Байдюка: «Заплющ очі, заплющ очі», — і хлопець поволі втомлено стулив повіки, виконуючи команду вчителя.

Він прийшов до тям, лежачи на якійсь простеленій попоні, на землі, котра ще невпинно пливла під ним, здійма-

ючи його вгору і вбік. Його вирвало. Хтось дав напитись, і стало значно легше. Останнє, що побачив Чумак, швидко засинаючи, як на сідало поліз Палій. Він лише усміхнувся одними куточками вуст: «Гармата стріляє, ще й як стріляє – зараз Палій розіб'є свою самовпевненість, скоріше він там її загубить серед безкрайнього простору, де сяють зорі серед білого дня.»

Аж під вечір прийшли хлопці до тям після того катання. Сиділи в холодочку під тином у німому мовчанні. Щось сталося із ними, до них одразу прийшла дорослість, вони побачили світ і мовчки переживали його вражаючу велич і силу. Про це неможливо було говорити, це треба було тільки побачити і пережити на власному досвіді.

– Ну що, хлопці, – постав перед ними їх учитель, – як воно справи? Сподобалося?

Чумак спробував звестися на ноги.

– Сиди, сиди, хлопче. До заходу сонця сидіть, не вставайте. У вас пречудово все вийшло. Наступний іспит буде цієї ночі – поки ви ще відчуваєте отой дотик до невимовного. Як, витримаєте?

– Та хоч зараз, – нарешті вимовив своє перше слово Палій, пробуючи встати, спираючись на землю обома руками.

Байдюк з Чубом, що щойно підійшов до гурту, засміялися.

– Хлопці хоч куди, побачимо, як пройде наступний іспит, тоді все і вирішимо, – мовив посміхаючись Чуб до Степана.

Пізнього вечора козаків нагодували, дали по шматку бринзи та окрайцю хліба, досхочу напоївши п'янким солодкуватим напоєм, схожим на квас.

– Тобі, Чумаче, ставати до печі – будеш пекти хліб. Робитимеш це доти, доки в тебе не вийде хліб сили. На цьому твій другий іспит і буде завершено.

Байдюк відвів Чумака до печі, що стояла у хижі край Січі. Показав, де лежить все необхідне.

– Намагайся утримувати жар в печі десь на середині, – порадив він, виходячи в двері. – А що таке хліб сили, ти

зрозумієш, коли його отримаєш, — вже знадвору долинув до Чумака голос учителя.

Як випікати хліб, Чумак знав добре. Знав як робити і заміс, тому, довго не роздумуючи, взявся за ту справу, яка здалася йому надто простою і легкою.

Палія ж пізнього вечора відвели до округлої огорожі із стовпів біля болота, яку ще вдень змайстрували Чуб з Байдюком. З високої і віддаленої від болота сторони кола розпалили велике багаття — якраз поміж верхніми стовпами.

Байдюк дав у руки Палієві палицю.

— Міцно тримай її перед собою, коли ходитимеш довкола цієї огорожі. Це буде твоя громова палиця. У певний час вона прийде тобі на допомогу. За стовпи в середину кола тобі заходити зась. Зайдеш — іспит буде провалено. Починай.

Байдюк разом з Чубом зникли з очей Палія десь у темряві ночі.

Палій повертів палицю в руці: «Звичайна собі палиця, довжиною у два лікті. Хм... Громова палиця!» — подумав він з посміхом, взявши її обома руками поперед себе і пішов довкола стовпів. «Іспит?! З парубками у селі вони утинали вечорами і більш складні штуки».

Було тихо і спокійно. Палій пройшов низом і почав сходити нагору. Раптом позаду голосно й натужно щось чавкнуло, наче хтось видавав здоровенну ногу з багнюки. Холодом війнуло по спині — якесь чудовисько засопіло, задихало мало не над самим вухом Палія. Спина у хлопця одразу ж змокла і задерев'яніла. Стримуючи крик, що рвався з горла, Палій на здерев'янілих ногах чимдуж ушкварив нагору — до вогнища, що пашіло теплом і жаром.

Шукаючи спасіння біля багаття, яке вмить засліпило його широко відкриті від переляку очі, хлопець знову мусив іти у пільму, жахаючись вже навіть довгих тіней від стовпів, які, здавалося, почали ворухитися і навіть шипіти, коли він наступав на них ногами.

Попереду знову було болото. Тільки-но Палій відірвав очі від землі, як одразу ж знову задерев'яніли ноги, холодом війнуло в спину — над болотом, мало не за останнім стов-

пом з'явилося величезне потворне рило з дикими палаючими очима і здоровою пашею, що саме розкривала свою страхітливу пельку. Чимдуж, доки та паша ще не розкрилася повністю, Палій проскочив повз нижнього стовпа. Позаду щось голосно плямкнуло і ображено засопіло. Потім знову долинуло натужне чавкання, ніби потвора знову нетерпляче переступила своїми величезними лапами в багнюці.

Цього разу полум'я засліпило Палія так, що попереду майже нічого не було видно. Чув тільки, як знову сичали тіні під ногами і поволі, нескінченно довго, наближалось жахливе болото з потворою, до якого, хочеш не хочеш, а треба було йти. Як не відводив Палій свій погляд, як не намагався дивитися тільки під ноги, очі самі піднялися вгору. Над потворою, що зловісно посміхалася, виросла іще одна — височенна, з широко розставленими великими довгими лапами, якими вона, зігнувшись в три погібелі до самої землі, збиралася його ловити.

Палієві забило дух. Шалено, ніби великим молотом, гупало в грудях серце. Обливаючись рясним потом, він ішов до останнього стовпа, з великою натугою переборюючи бажання втекти в середину кола. Ось цей останній стовп і ось ці лапи-пазурі, які мало не зникаються у нього на горлі.

Зі страшним криком розтулився у нього рот. Ледве не тріснула намертво затиснута в руках палиця, Палій з подивом відчув, як від того зусилля щось луснуло у нього в хребті й він почав зростати. Так, він став велетнем нарівні з тими чудовиськами, у яких при цьому значно зменшилася впевненість.

Хлопець знову підходив до полум'я, яке вже не засліплювало йому очі. Велика сила і спокій огорнули його. Він спокійно йшов знову назустріч тим потворам, які враз стали примарним витвором туману, що здіймався з болота в якому з чавканням і пирханням лопалися великі пухляки, випускаючи болотний дух.

До самого ранку ходив Палій довкола тих стовпів, стискаючи в руках громову палицю. Все одно було тепер йому — чи бути біля багаття, чи біля болота з нечистю, яка поволі десь зникла. Сила і впевненість прийшли до нього. Зникло

хвилювання та непевність, картина довколишнього була чіткою та напрочуд ясною.

З першим променем сонця на горі біля багаття, що вже горіло синім згасаючим полум'ям, Палія чекали Байдюк з Чубом.

— Ну як, хлопче, громова палиця допомогла?

— Так, вчителю, — з повагою відповів хлопець, — вона була єдиним мовчазним другом зі мною цієї ночі. Вона весь час була тверда і не гнулася, попри всі пригоди. Я зрозумів, вчителю, і дякую від широкого серця за науку. Тепер я знаю, чому звуть вас характерниками — то є велике знання і сила. Я вдячний вам, що надали змогу доторкнутися до них.

— От і добре. Ходімо, козаче, провідаємо твого товариша. Що там у нього вийшло з хлібом?

Біля хижі сидів скуйовджений, з перемазаним сажею обличчям Чумак. Підперши обличчя руками, з яких звисали обпалені рукави сорочки, він невідривно дивився на одну з паляничку, що лежала перед ним на стільці. З прочинених дверей хижі несло димом і гаром.

— Ну, як справи, Чумаче? — весело запитав Байдюк, підходячи з Чубом та Палієм до хлопця.

Чумак підняв стомлені, але сяючі очі на Байдюка.

— В мене вийшло, пане учителю! Не знаю як, але вийшло. То було диво. Я багато разів на ніч ставив хліб, робив більший і менший жар, готував все новий і новий заміс. Он скільки добра перевів, — винувато кинув у двері хижі, — а все не виходило. А потім сів, кинувши все, і просто дивився на полум'я. І до мене прийшло оте сяйво, знову розкрився простір, і я побачив, як все те слід робити. Я й зараз бачу, пане вчителю. Дивлюсь на цю паляничку і бачу, яким треба тримати жар, що за чим треба класти у заміс, як довго випікати. Знаєте, борошно, яке одне і було придатне для хліба сили, я знайшов у торбинці, схованій у дальньому кутку за піччю. Я її там ледве знайшов.

— Чому ж не пробуєш свій витвір? — запитав Чуб, беручи паляничку до рук і нюхаючи хліб.

— Боюся, пане Чубе. А що, коли все це існує тільки в моїй уяві?

— Так скуштуй і визнаєш, — Чуб розломив паляницю на чотири частини, даючи кожному чималий кусень. — Пробуйте, сирівець он у діжці за порогом.

Байдюк ступив у хижу, яка в середині скидалася на поле бою, і зачерпнув кухлем солодкого квасу.

— Зараз покуштуємо.

Сидячи на призьбі, козаки їли хліб, запиваючи сирівцем. Спочатку їм забило дух пахощами хліба й квасу, а потім до всіх прийшла незбагненна легкість і радісна піднесеність. Відчувши в собі ту здіймаючу силу, хлопці зірвалися з ніг і почали гасати по подвір'ю, то високо стрибаючи вгору, то перекочуючись колесом по траві.

— У нас вийшло! Хвала Господу, в нас вийшло! Ми витримали іспит і сила прийняла нас! Ми будемо тепер характерниками!

— Так, хлопці, тепер будете, — полегшено зітхнув Байдюк. — Нашого табору прибуло. І хоч багато ще навчання попереду, головне зроблено — ви ступили на шлях знання.

— А як справи у твого новобранця? — запитав Байдюк у Чуба, спостерігаючи той лемент і біганину навколо хижі.

— Третю ніч сидить у лісовому озері. Спочатку таки добре налякався, коли голого занурив я його по саму шию у темну воду і залишив там одного посеред ночі. Попрохав лісовиків, і вони такий шарварок утворили навколо озера, що, здавалось, саме пекло ходило і стогнало довкола. Та наступного дня, одіспавшись, хлопець знову попросився у озеро. І сидів тихо у воді аж до півночі, спостерігаючи все те. А потім щось сталося — все раптом стихло, і він повів з лісовиками бесіду — до самого ранку про щось із ними домовлявся. Третьої ночі попросився знову туди, але в озеро вже не поліз, а одразу ж десь зник у лісі.

Байдюк заклопотано глянув на Чуба.

— Не вийшло б чого поганого.

Чуб заспокоїливо махнув рукою.

— Я дивився — всю ніч про щось розмовляв з володарем лісу, і лісовики, вражі діти, у всьому його слухаються, ходять за ним мало не по п'ятах. Я казав тобі, Байдюче, з

цього хлопця вийде щось непередбачуване. А ось і він, — Чуб вказав на узлісся, звідки з невеличким клуночком в руці, жмурячи очі на вранішнє сонце, з'явився його учень.

Палій з Чумаком кинулися до свого товариша й зі сміхом почали вовтузитись, мало не підкидаючи його вгору.

Притримуючи на голові свою високу шапку, хлопець з посміхом ухилився від дружніх штурханів, однак вперто прямуючи до хижі, де на призьбі сиділи Байдюк з Чубом.

Привітно вклонившись їм, хлопець поклав на землю вузлика і став його розв'язувати.

— Тут, пане Чубе, місцевий володар лісу передав ось це. — Хлопець вийняв з вузлика глечика, вкритого чудернацькими візерунками. — Це бальзам, що швидко гоїть рани. Може повернути людину ледве не з того світу. Рецепт знаю. І ще лісовики мають таємницю. У них є вхід у простір, через який вони можуть досягати найвіддаленіших куточків землі, залишаючись, однак, невидимими на місцевості.

— Дуже добре, все те ти нам покажеш з часом. Як я розумію, цей глечик вказує на твій подальший фах? Лікар, хранитель знання — це особливе мистецтво, яке вдосконалювати тобі доведеться вже десь в іншому місці. Чи не пора; Байдюче, познайомити хлопців з хутором та його хазяйкою?

— Добре, бути по тому.

— Усім митися, чиститися, зодягатися — на вас чекає, хлопці, невеличка подорож.

— А що ж із тими двома учнями? — Байдюк запитливо глянув на Чуба.

— З них, Степане, вийдуть вправні вояки, але й тільки. До нашої справи їм ще треба почекати, не готові вони ще.

Перевдягнувшись у святковий одяг та осідлавши коней, хлопці поважно їхали лісом за Байдюком. Їхали деякий час мовчки, потім Кучма, не втерпівши, наздогнав Байдюка.

— Пане вчителю, як я розумію, характерництво має своє уявлення про довколишній світ, яке відрізняється від звичайного. Який же світ насправді?

Байдюк посміхнувся.

— Дуже великої різниці немає, хлопці, між цими двома поглядами. Все відбувається за старою говіркою, яка стверджує: «Побачити — означає повірити». Але є й більш давнє прислів'я, яке говорить: «Повірити — означає побачити». Саме в цьому і лежить, хлопці, різниця. Звичайна людина так само, як і ми, все те бачить, але не вірить і тому не бачить того, що існує навколо неї.

Наше мистецтво просте, як і життя довкола нас, треба лише вглядіться у нього — і ви це побачите. Все просто, напрочуд просто, хлопці. Головні таємниці життя лежать поряд, вони завжди перед вами — треба тільки простягти руку. Буденний клопіт та невіра у свою силу вводять людину в оману, і вона перестає бачити очевидне, не переймаючись ним. Це все схоже на сон, сон людської душі, яка, врешті-решт, прокинеться, але для цього повинен прийти час.

Наші ж уявлення про світ надзвичайно прості і йдуть з дуже далекої давнини. Земля — це наша маги, Небо — наш батько, а ми їхні діти. Є ще духи степу, лісу, води, вітру. З деякими ти, Кучмо, вже мав справу. То наші помічники і друзі. Ми багато в чому подібні їм. Майстерність, що набувається у змінених станах свідомості, була підказана характерникам саме ними. Але є й різниця між нами. Опорою кріра є його внутрішній Дух, або Срібна Зірка, яка стає видимою для людини, коли зняти з неї її покрови. Питомим джерелом сили нашого духу є Білий Плес — таке місце у нас на Дніпрі. Звідти візьмете і ви відповідну силу, коли прийде час. То є виток цілющої енергії Землі, який іде з самої її глибини. Навіть биття людського серця також пов'язане з тією земною глибиною.

Розкриття людського Духу, — вів далі Байдюк, — починається з вірних і доцільних вчинків. Ви можете робити у своєму житті що завгодно, але все те ви повинні зробити вірно, бо то є головна умова розкриття вашого духу. Ви вже куштували хліб, що випік Чумака. То був витвір сили, він став таким завдяки дуже вірним і точним діям Чумака. Я сказав би: за тих обставин — єдино вірних і точних. Саме це

відкриває у людині той прихований її зв'язок з довколишнім світом, який ми звемо Духом або духовною силою. Бездоганність у цій справі веде до оволодіння людиною дуже великою силою, тією силою, що панує у довколишнім світі. Як тільки ви здобудете у повній мірі ту бездоганність, і відбудеться ваша зустріч з Білим Плесом.

Треба, хлопці, позбавитися надмірної і показної стурбованості цим життям, за якою ховається звичайне людське боягузтво перед ним. Таке навчання у вас попереду передбачене. Тільки тоді ви у повній мірі матимете відчуття дотику Духу і будете діяти з ним заодно. Це дасть вам можливість бути будь-ким і будь-де за вашим бажанням. То є велике вхідження у світ. Моє завдання, як вашого вчителя, довести вас саме до цієї межі. Потім вже інша сила буде опікуватися вами. Серед людей вам з часом буде важко жити, вони все робитимуть не так, як ви вже в змозі те будете бачити, вони не завжди розумітимуть ваші поради, і ви можете стати для них тиранами, які закликають їх діяти бозна-яким способом, котрий зовсім не витікає з логіки тих подій, що, на їх розсуд, точаться довкола. Тому й існували весь час отакі хутори, сховані від людських очей, для того, щоб не заважати одне одному спокійно жити.

Ну ось, хлопці, ми здається і приїхали, — сказав Байдюк, повертаючи коня в ущелину кам'яної стіни балки.

Хутір зустрів тишею і мовчанням. Хлопці зацікавлено вертіли головами на всі боки. Дивина та й годі: такий маленький прохід у кам'яній стіні балки і такий великий, схований за нею, простір.

До чогось сторожко прислухаючись, Байдюк заклопотано пішов до хати.

— Розглядайтесь тут, хлопці, я зараз.

Хлопці вгледівши високого хреста на церкві, хутко познімали шапки і перехрестилися. Ще одна дивина — серед лісу церква і неабияка. Пішли оглянути.

Байдюк зайшов у дім. Там його знову зустріла тиша. Підійшов до дзеркала. Десь в глибині простору смутно з'явилось обличчя Наталки — вона махнула привітно до чоловіка: «Обід у печі, все гаразд, скоро буду».

Степан відійшов від дзеркала.

— Все гаразд, якщо блукання у тому мороці і так далеко можна вважати гараздом, — але зітхнув полегшено. Вийшов на ганок. Голоси хлопців вже лунали десь по той бік озера у новому будинку. «Швидко знайшли своє місце. Їй-Богу, з них щось достойне таки вийде», — відзначив про себе Байдюк і пішов кликати хлопців на обід.

Прогулянка лісом та ще й на порожній шлунок додала козакам апетиту. Тож зі столу все зникало миттєво, хоча Байдюк, як гостинний господар, частував щедро — коли їм ще таке випаде, попереду непросте життя крірів, повне запеклої боротьби та суворих випробувань. З силою, що тільки відкривається у них, іграшки погані. Тільки повне і беззастережне злиття з нею гарантує людині необхідну безпеку. Вічність у невимовному стане їх головним керманичем. Саме від неї залежить, як складеться подальша доля кріра.

Але до того характерники вже підібрали один золотий ключик. Є одне навчання, яке відкриває дорогу до легкої вдачі та щасливої долі навіть у таких суворих умовах. Саме такому мистецтву і збирався навчати молодих козаків Байдюк.

У світлиці, якраз навпроти відчинених дверей, де сидів Степан, щось майнуло. За хвилину в дверях постала усмінена Наталка, вбрана в східний одяг.

— Привіт характерницькому воїнству. Східні солодощі, — вона вказала на кошик позаду себе, — якраз до столу.

Хлопці, як сиділи за столом, так і вклякли. Писана красуня, що стояла перед ними, певне, і була, Наталкою, про яку вони вже багато чули. Але звідки вона з'явилася? Хвилину тому, оглядаючи домівку, вони її ніде не бачили.

Встаючи з-за столу, Байдюк за спокійливо підняв руку:
— Все гаразд.

Підійшовши до Наталки, він обійняв дружину.

— Господиня дому, шановне товариство, пані Наталка. А це, Наталко, наші новобранці, що успішно пройшли відбір. Хлопці, хоч куди. Знайомлю з новим місцем помешкання. Сідай з нами до столу, тут дещо ще лишилося.

— Але чому вони такі лихі до нашої землі, та й до вас — кріпів? — встряв у розмову Палій, кладучи ложку на стіл і витираючи рукою рота.

— То є вада їхнього шляху сходження до Знання, — відповів Байдюк, виходячи з-за столу і прямуючи до виходу надвір, сторожко до чогось прислухаючись. — Ми беремо силу в поєднанні з оточуючим простором, бо ж живемо на святій землі Світочі. Агри ж беруть силу з гірських розломів та й зі всіляких місць, де тільки є її виток. Вони просто одержимі отриманням сили за будь-що. І через те, що весь час взаємодіють з неживою природою у низьких станах свідомості, вони втратили вірне розуміння людського шляху в житті.

Ось із цього й витікає їх агресивність до всього іншого, не такого, як вони. Для них ти або стоїш на їхньому шляху, тоді вони борються з тобою, або ти ніхто, і тому теж підлягаєш, на їх думку, знищенню. Тому кожен з них живе сам по собі. Вони збиваються до гурту тільки тоді, коли хочуть завоювати щось. Як, наприклад, місце, де знаходиться наш Білий Плес, священне для характерників місце.

— Чому вони йдуть до Білого Пlesa, що їм потрібно від нього? — запитав Кучма, боячись відстати від компанії, яка саме виходила на подвір'я. Тому він, ще досорбуючи з миски, так і вийшов на подвір'я, боячись пропустити хоч слово.

— Є в них одна вада, — відповів Степан, сторожко поглядаючи на обрій, — їм не стає сили переходити різні рівні цього світу, як це робимо ми. Аграм її вистачає лише на один, рідко на два переходи, а потім вони можуть загинути. Бо джерелом їхньої енергії є тільки гори, де вони розвивають свою майстерність у стрибках з гори на гору. Поза горами вони недовго можуть втриматись, тому і шукають місця витоку більш великої сили — такі, як Білий Плес, щоб панувати в світі, щоб мати безсмертя.

Похід людини за силою, — продовжував далі Байдюк, сідаючи на призбу під стіною хати, — завжди повинен проходити спочатку через поширення її свідомості, а потім

вже потрібно брати силу. Не кожна людина, як ви вже це знаєте, готова до цього – їй ще потрібна внутрішня зрілість. Ніколи не вчи того, хто ще не знає – такий є у нас старий заповіт. Агри ж нехтують цим правилом і потрапляють у залежність від природних сил, які й роблять з ними те, ким вони зараз є.

Все, хлопці, – Байдюк заперечливо підняв руку, утримуючи учнів від наступних запитань. – Відпочивайте, завтра рано вставати. Потроху дізнаєтесь про все вже на власному досвіді. У характерницькому знанні слова – це лише слова й нічого більше. Так що відпочивайте, хлопці, вам ще добиратись до своєї оселі за озером. На добраніч...

* * *

Наступного ранку перед Чумаком, Палієм та Кучмою було поставлено завдання: перед тим, як одержати характерницьку шаблю, потрібно пройти іспит – знайти місце й викопати колодязь з цілющою водою.

Байдюк відвів їх на найвище місце в лісі і запевнив, що десь там, в землі, на глибині трьох-чотирьох метрів має бути та животворна вода. І додав повчально:

– Кожен чоловік в Україні за життя, як ви знаєте, мусить посадити сад, збудувати будинок, виростити сина, як спадкоємця всього здобутого, і викопати колодязь. Тільки тоді його присутність у цьому світі стає виправданою, а завдання на життя – виконаним. Перед вами і стоїть зараз одне з цих чотирьох завдань – викопати колодязь. Ось лопати і гострі списи, бо земля тут кам'яниста, одразу її не візьмеш. Бажаю успіху, – на цьому вчитель покинув молодих козаків.

Роздягнувшись до пояса, хлопці жваво взялися за роботу, але одразу ж зрозуміли, що ті три метри будуть для них зовсім не простим ділом: ґрунт був твердим, густо пересипаним камінням. Кучма одразу ж виказав припущення, що тут була колись вежа і саме у її фундаменті вони й мусять зараз копати той колодязь.

— Треба у когось спитати, — озирнувся він довкола, але у лісі ніби все вимерло — а ні лісовиків, а ні володаря лісу. Десь усе одразу поділося.

До пізнього вечора прокопали козаки ледве два метри, але ні води, ні навіть вологої землі не побачили. Покликали Байдюка.

Той глянув у земляну вирву, викопану молодими козаками, запропонував її розширити і копати далі — може, десь на трьому-четвертому сажні вода обов'язково з'явиться — був же тут, за старими переказами, колись колодязь. Треба постаратись.

Наступного дня було пройдено і чотири, і п'ять метрів. Байдюк тільки розводив руками і говорив про кількість століть, які пройшли з того часу, тож багато чого могло змінитися. Треба копати далі. Однак минув третій, четвертий день — досягли глибини й у шість метрів, а жаданої води не було й близько.

Настрій у козаків змінився від азарту і захвату до повної зневіри та відчаю від такої важкої та безрезультатної роботи.

Копачі весь час мінялись поміж собою, двоє копали у глибокій чорній дірці, де було холодно і темно, а третій витягав цебром на довгій мотузці землю і висипав її неподалік за пагорбом.

Вибравшись на світло, коли приходила його зміна, козак кожного разу немов народжувався на білий світ, повний світла, тепла і зелені. І, врешті-решт, саме це стало їхньою єдиною жаданою ціллю у цій безкінечній роботі, яку вони виконували, вже не маючи ніяких сподівань щодо її завершення. Потроху ціль, якої так намагались досягти козаки, змінилася просто щоденною працею, у якій чорна і темна діра у колодязі змінювалася теплом, світлом і зеленню, коли вони вибиралися нагору.

Але ж воду треба знайти будь-що, таке було поставлене завдання. Тому, після досягнення значної глибини, коли вже важко було не те що злазити в ту глибочезну яму та вилазити з неї, а навіть тягати цебра з добутою землею, місце копання перенесли трохи в бік, де знову почалася та

нескінченна робота. Хлопці там їли, спали і копали, копали вже протягом тижня. Потроху до них прийшла відстороненість до того безкінечного дійства. І коли вже з третьої, зовсім неглибоко викопаної ями, місце для якої копачі знайшли самі, нарешті таки вдарила на диво свіжа й прохолодна вода, вони лише зачаровано дивилися на струмок, що дзюрчав із невеличкої вирви. Диво відбулося, коли його вже не чекали.

На завершення цієї надзвичайно виснажливої справи хлопці спорудили над віднайденою криницею капличку з лубочком посередині, з якого веселим струмочком лилася свіжа джерельна вода.

Після козацької колодязної науки у них з'явилася дивна якість — надмірне захоплення будь-якою ціллю в житті змінилося поміркованістю і дивним передбачливим спокоєм. Наче щось швидке і неспокійне зупинилося у них всередині, і натомість з'явилося відчуття плину самого життя.

Палій стверджував, що то подіяла на них цілюща вода, якої вони напилися тоді досхочу. Гаряче підтримував його у цьому Чумак. Кучма ж заперечував, — що, мовляв, те зробила не вода, а чорна і холодна дірка у землі, з якої весь час хотілося вибратись на тепло та світло.

Слухаючи їхні суперечки, Байдюк лише посміхався.

— Кожної миті тчеться килим людської долі, і ті колодязі лише зосередили вашу увагу саме на цьому, а вода надала сили та насаги. З цієї науки вийде тепер ваша легка вдача, адже кожної миті ви тепер відчуватимете плин життя, знаючи для чого в ньому вже прийшов час, а для чого ще ні.

Саме через це в Україні у всі часи існував культ праці, яка давала не тільки добробут, а й щасливу людську долю, принаймні, коли люди не заважали один одному в цьому. Ця наука є способом кріра йти шляхом своєї власної долі попри всі життєві негаразди. Коли свідомість людини не затьмарює зовнішня ціль, до неї приходиться радість та неповненість життя, а разом із нею і легка вдача.

Саме таке поєднання робить життя людини квітучим, бо у такому стані її дух виходить вперед, починає вести

людину в житті. А він неперевершений керманіч у ньому, адже знає і може контролювати події, які точаться за межами уваги звичайної людини. У такий спосіб людина починає жити, тут і зараз, у цім часі, полишаючи клопіт за завтрашній день самій долі. Коротко кажучи, у своєму житті ви вже ніколи не будете копати чорних дірок, будете чекати, коли на те вам вкаже сама доля. Приймати те чи ні, то буде вже ваше особисте рішення. Зрозуміло?

Кучма захвилювався.

— Пане вчителю, а як бачить життя людина з таким світосприйняттям, як вона його контролює?

— Прозорими очима, Кучмо, — Байдюк застережливо підняв руку, зупиняючи наступні питання. — Зараз ви зрозумієте, як відкриваються у людини прозорі очі духу.

Байдюк звелів учням високо прив'язати до двох беріз довгу мотузку, щоб вона звисала великою петлею десь на три лікті від землі.

— Ось вам, хлопці, гойдалка, кладіть на неї дошку і гойдайтесь по черзі. Вашим завданням буде спостерігати за оцією шаблею, — Байдюк поклав свою блискучу шаблю під гойдалкою. — Як би високо ви не злітали вперед на гойдалці, повинні весь час бачити оцю шаблю. Гойдайтесь до тих пір, доки не будете виразно бачити її навіть у темряві або де б вона не була.

Блискуче лезо шаблі різало очі, досить чітко виділяючись у зеленій траві, і тому учні Байдюка, катаючись на гойдалці, без особливих труднощів засвоїли нову науку і вже могли бачити ту шаблю навіть із заплющеними очима.

Через певний час, підійшовши до своїх учнів, Байдюк схвально відгукнувся про їхні успіхи і замінив блискучу шаблю звичайним чоботом, який не так упадав в очі.

— Тепер спробуйте ось із цим, — сказав він і пішов знову десь у своїх справах.

В учнів з чоботом виникла морока. Справа в тім, що вже вечоріло, і утримувати бачення того предмета під час гойдання було важко. Знайшов вихід Палій.

— Простіше, хлопці, бачити чобіт із заплющеними очима, коли траву замінити білим піском або й зовсім зробити землю прозорою у своїй уяві.

Діло пішло значно краще і вже пізнього вечора хлопці з подивом з'ясували, що можуть у такий спосіб бачити будь-який предмет чи людину і на будь-якій відстані. Та й сама відстань не мала тут особливого значення — треба було лише настроїтись на ту чи іншу річ або краєвид і він одразу ж виникав перед очима.

Рано-вранці за сніданком Чумак не утримався від запитання.

— Пане вчителю, а як дух усвідомлює події довкола, що він може керуватися ними?

— Це можна робити по-різному, хлопці. Те бачення, що відкрилося вам під час катання на осі воза, теж було знанням, яке відкрив вам дух. Он за церквою лежать старі колоди. Переверніть їх і виберіть ту, яка має ложе, видовбане по вашому зросту.

За церквою у густій траві під стіною учні Байдюка й справді знайшли купу складених дубових колод, які із зворотного боку мали старанно видовбане ложе, що повторювало вигини людського тіла зі спини.

Знайшовши саме ті колоди, що відповідали їхній статурі, хлопці понесли їх за вказівкою Байдюка на галявину.

— Покладіть колоди так, щоб ви могли спостерігати схід і захід сонця з того місця, де ви будете знаходитись, не змінюючи положення тіла, — звелів учитель. — Вкладайтесь у них і спостерігайте сонце на небі спочатку звичайним поглядом, а потім тим, якому навчилися на гойдалці.

Учні так і зробили, поклавши колоди з півночі на південь, бо тільки так вони могли очима спостерігати сонце від сходу до заходу у незмінному положенні свого тіла.

Палій, Чумак та Кучма, зробивши все як треба під наглядом Байдюка, нарешті повклались у колоди. Поступово їхні тіла, здавалось, почали втрачати свою вагу, бо ж лежа, повторюючи вигини їх тіл, прибирали і відчуття якогось значного тиску тіла на колоду, так точно і старанно вони були зроблені.

— Щасливих подорожей у човнах духу, — всміхнувся Байдюк, — до зустрічі ввечері.

Хлопці лежали у колодах, слухняно спостерігаючи за сонцем, що сходило. Було тихо, лише легенький вітерець

гуляв у кронах дерев. Через деякий час вони з подивом помітили, що вага їхнього тіла ніби зникла і легенький вітерець наче здійняв їх у повітря.

Вонипливли у великому просторі, де було небо і сонце, і велика, безкрайня Земля. Велич і безкрайність світу полонили їх, все дріб'язкове, вся суєтність світу відійшли від них, а натомість прийшли дивна сила і розуміння головного, що є у людському житті, сховане за повсякденним клопотом.

До вечора, доки не сіло сонце, плавали учні у просторі, звикаючи до інших вимірів й іншого масштабу життя. Коли стемніло, підійшов до них Байдюк.

— Ну як вам човни духу, хлопці?

Учні мовчали. Потім Палій відповів тихим голосом:

— Це є не те, про що можна говорити, пане вчителю.

Це знання, за яким стоять всі старі і всі нові світи, які ще будуть квітнути на цій землі. Це знання, яке не має меж.

Байдюк схвально подивився на хлопців.

— От і добре, тепер можна вже й за шаблі братися. Ідіть до церкви — там на вас вже чекають.

Перевдягнувшись у чистий святковий одяг, молоді козаки пішли разом з Байдюком до церкви. Прочинивши двері, вони побачили запорожців, що поважно сиділи повздовж стін на лавах і мовчки у цілковитій тиші дивилися на них. Вклякнвши на порозі, учні ледве видавили з горла хрипке привітання, таке шокуєче враження справляла та тиша і непорушність характерників, які одночасно мовчки хитнули головами, відповідаючи їм.

Наперед вийшов Вир.

— Ви добре потрудилися, хлопці. Криниця ваша довго поїтме козацтво джерельною водою. За це вам пошана та велика вдячність від усього товариства.

Усі козаки знову мовчки схвально хитнули головами, і те мовчазне схвалення відбувалося у такій тиші, що, примруживши очі, молоді козаки навіть не відчували їхньої присутності у храмі. Було порожньо і тихо у ньому. Але варто було розплющити очі, вони знову бачили січовиків, що, мов тіні, сиділи попід стінами. Та тиша утворювала нез-

багненну єдину силу, що розкривала величний простір, у якому опинявся кожен, хто ставав на порозі церкви. Ніколи ще молоді козаки не відчували такої легкості і піднесення, що опанували ними у присутності усього товариства. Їх прийняли до гурту, тут вони стали своїми, зливаючись із тією незбагненною силою, що панувала у храмі.

Відчуття єдності захопило молодих козаків. Хотілося плакати, і сміятися, і йти на будь-який подвиг — нехай тільки покличуть.

Характерники схвально спостерігали за зміною настрою у їхніх молодих побратимів, що постали перед ними на порозі.

— Життя характерника — непроста справа. Він відповідає не тільки сам за себе, а й за все товариство, за всю свою землю, за весь свій народ. Приймаєте це, хлопці? — запитав Вир.

— Так, батьку, — відповіли одностайно козаки, — приймаємо.

Тоді Вир відступив убік, вказуючи на шеренгу блискучих шабел, викладених в ряд попід олтарем церкви.

— Ви повинні вибрати свою шаблю серед тих багатьох, що бачите. Починайте.

Першим пішов до шабел Чумак. Він пройшов повз них кілька разів, засліплений їхнім сяйвом, і нічого не вибрав. Зупинившись, він оглянув увесь ряд, і йому згадалося сяйво люстерок на колесі під час катання на галявині. І сяйво шабел одразу ж почало зростати, знову світ розлетівся на скельця перед ним. У тому безкінечному просторі він чітко побачив шаблю, що світилася теплим, жовтуватим світлом.

— Ось моя, — мовив він, ступаючи вперед, і взяв у руку ту єдину, що впала йому в очі.

— Вірно, синку, — відповів Вир, — бери її. Вона тепер твоя.

Одночасно з Чумаком побачив єдину свою шаблю і Палій. Він рішуче підійшов до неї і легко здійняв догори.

— Добре, дуже добре, хлопці.

Настала черга Кучми обирати свою бойову подругу. Зупинившись на певній відстані від пломеніючих і, здавалося, зовсім однакових шабель, він поволі дістав з кишені срібну монету з дивним карбуванням і кинув її на підлогу. Дзвінко вдарила монета об кам'яну підлогу церкви і водночас тим же дзвоном задзвеніла одна із шабель. Кучма підійшов і взяв її в руки.

— Оце моя, пане Вире.

Вир схвально кивнув головою.

— Добре, дуже добре хлопче. Тільки запам'ятай одне: щоб вправно володіти нею, треба використовувати свою силу, козаче. Одного лише розуму та спритності тут замало.

— Буду пам'ятати, пане Вчителю, — відповів Кучма, шанобливо вклонившись, — але ж сили, що довкола нас, теж можуть прислужитися козакові.

— То свята твоя правда, але ось тобі завдання: знайди серед товариства, — Вир широко повів рукою, — Наталку.

Кучма оглянув характерників, що сиділи попід стінами церкви, але Наталки серед них не було. Як не нашіптував він собі щось під ніс, як не обертався довкола себе, нічого не виходило.

— Бачиш, як діють твої сили, коли їм є протидія? — запитав Вир. — Тільки у невимовнім твоя сила стає безмежною.

Кучма опинився у великому всеосяжному просторі, пронизаному з усіх боків дивним сяйвом. І в тому просторі йому посміхалася Наталка, стоячи зовсім одна-однісінька серед тієї пустки.

— Правда, Кучмо, не помітити неможливо? — мовила вона сміючись.

— Ваша правда, — відповів ніяково хлопець. — Спасибі за науку, вік буду пам'ятати.

— От і добре, — мовив Вир, вже стоячи посеред церкви. — Тож, іспит ви пройшли, хлопці. Попереду вас чекає навчання, а за ним і характерницьке посвячення. Час посвячення визначить Байдюк, як ваш вчитель. Він же буде навчати вас володінню зброєю, яку ви тапер маєте. Ну що,

панове, пора обідня, — звернувся він до всього товариства, — хазяї кличуть до столу.

У садку вже стояли столи, до яких господиня хутора приязно запрошувала всіх козаків, що поволі підходили з церкви.

— Це будуть також і наші з Наталкою входи́ни, — став поряд з дружиною Байдюк, — адже це ви своїми руками відновили хутір. За вашу працю хочемо пригостити вас тепер.

Біля столів поралися Наталчина мати та Гармаш, який весь час тривожно й запитливо вдивлявся в обличчя козаків, що підходили обідати. І ось побачив одного мало не з найстарших і пішов назустріч, розкриваючи свої обійми.

— Цима, здоров був, друже.

Козаки обнялися і, довго плескаючи долонями по спині, схвально гули один до одного, радіючи зустрічі.

— Мабуть, тільки ми і зосталися зі старого лицарства. Як ти, що ти?

І пішла розмова про далекі часи юності, про битви, про козачу славу, здобуту в них.

Чумак, Палій та Кучма не могли надивуватись тому щедрому на людей та гостинності столу, що тягнувся мало не через увесь садок. Скільки міцного козацького люду поважно сиділо довкола нього і скільки різного їства було виставлено на ньому.

— Вміють і у битві стояти, вміють і гуляти, — вимовив Чумак. — Приєднуємось, хлопці, тепер це наша родина.

Довго, довго гомоніло козацтво на хуторі у Байдюка та Наталки. Рідкісний то був час відпочинку, коли з найвіддаленіших куточків зійшлося майже все характерництво козацьке. Бажали щастя господарям, згадували полковника Гната, люб'язно розмовляли з його жінкою, яка вперше за останній час повеселішала, помолодшала, наче скинувши свої роки. Серед козацтва бачила старих друзів чоловіка, які не раз відвідували і її подвір'я у містечку.

Гомоніли до пізнього вечора, доки не зійшов блідий місяць і свої обійми не розкрила у небі зоряна ніч.

Частина третя

Похід

Похід. Нарешті довго очікуваний похід на бусурмана. Відплатити цьому одвічному ворогові за всі кривди та поневіряння, визволити своїх товаришів із страшного ярма — яка мета може бути більш великою?

Готувалися старанно, смолили та конопатили чайки. З собою брали тільки найнеобхідніше: провіант і зброю. В похід ішли тільки молоді козаки. Зі старших брали тільки тих, хто добре знав море та шлях до турецького берега. Їхня порада у поході була найбільш цінною і сприймалася беззастережно.

Тихими тінями уночі линули водою козацькі чайки, одна за одною прослизаючи до Дніпрового гирла. Там, у плавнях, накопичувалась головна армада човнів. Скрадаючись уночі, проходили туди поодинці, щоб не побачили татарські лазутчики та не попередили турків, як це вже бувало не один раз: тільки козацькі чайки з гирла, а їм на зустріч турецькі кораблі. Доводилося вступати у нерівний бій ще на початку походу, який, ясна річ, терпів невдачу.

На головній чайці кошового мали відпливати Байдюк з Наталкою, праворуч і ліворуч стояли чайки Вира та Чуба, всі інші шикувалися за ними, утворюючи ліве та праве крило лебединого кута. У такому порядку збиралася козацька флотилія іти до турецького берега.

— Що ж, братове, — кошовий на головній чайці високо здійняв булаву, — визволяти своїх — то святе діло. Нажене-

мо страху бусурманам – менше будуть шарпати нашу землю. З Богом.

Піп Химка освятив і благословив усі довкола чайки, махнувши в їх бік кропилом, змоченим прямо біля борту морською водою.

– Хай береже вас Господь, з Богом, панове козаки. Нехай за вами буде перемога.

Перехрестившись, козаки глибоко понатягували шапки на голови. Вітер дужчав, зриваючи піну з верхівок хвиль.

Вирушивши широким клином з гирла Дніпра, на виході в море чайки розійшлися широким в'ялом. Перехопити турецькі фелюги та галери, яких застигла на морі буря. Вкрай треба було дізнатися, що робиться у Туреччині, де зараз базуються головні сили їхнього флоту.

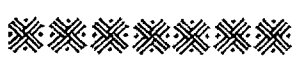
При попутному вітрі чайки стрімко летіли морем, вітер все дужчав. На головній чайці підняли на шоглі знак – триматися купи. Кошовий тривожно вдивлявся у все зростаючі вали, що неслися їм навздогін:

– Незабаром треба буде міняти курс у бік турецького берега, але хвилі цього не дозволять – покладуть на борт усі чайки.

Напружено працюючи веслами, Чумак, Палій та Кучма запитливо поглядали на Байдюка з Наталкою – треба щось робити.

Налетів шалений шквал, високо здійнявши чайку догори, а потім жбурнув її між водяними горами у прірву. Байдюк став на кормі і, здійнявши руки догори, раптом заспівав протяжну пісню, що майже зливалася з шумом бурі. Хлопці побачили, як у тому місці, де стояв учитель, відкрився вже знайомий їм простір, перетнутий тепер з краю в край білими сліпучими жмутами енергій. Один з них, найбільш яскравий, проходить якраз через Степана, якого ледве було видно у тому сліпучому сядві.

Байдюк співав протяжно і голосно. І в тон його пісні співав вітер, гуло море. Поволі він стишував свій спів і стихав вітер, стихало й море. До кінця співу вітер зовсім вщух, і лише широкі вали стихаючого шторму ще гойдали чайки на своїх могутніх спинах.

Знявши шапку, кошовий перехрестився, скося поглядаючи на усміхненого Байдюка.

— Дай Боже тобі сили та довгих літ, Степане. З великої халепи ти витяг все товариство — за це тобі земний уклін. — Він глянув праворуч і ліворуч. На кормі кожної чайки нерухомо стояли характерники, тримаючи в руках зняті шапки. Чайки знову шикувалися у клин, вирівнюючи його крила. Слава Богу, всі цілі.

Кошовий глянув на Наталку.

— З таким воїнством, Наталко, не пропадемо. Нумо, хлопці, пісню — нехай море нас почує, а ворог з жаху захолоне. Пісню, хлопці, пісню!

Над морем злетіла і полинула пісня, піною взялися весла. Зробивши розворот по курсу, чайки летіли стрілою до турецького берега.

Наталку послали у розвідку. Стрімко злетівши вгору, вона побачила безліч козацьких чайок, що гойдалися на хвилях праворуч і ліворуч від головної. Ніби все море вкрили, і це було, дійсно, схоже на великого птаха, що широко розкинув свої крила. До самого обрію море було порожнє. Жодного судна: шторм позаганяв турецькі галери та фелюги у бухти.

Ще не час, треба зачекати. Чайки уповільнили ходу, поставили вітрила. Хтось вкладався відпочивати просто там, де сидів на лаві, хто лагодив одяг, хто оглядав зброю. Запалили вогонь, щоб поїсти чогось гарячого.

Палій, Чумак та Кучма присунулися ближче до Байдюка.

— Як то було, що то за мистецтво таке, пане вчителю? Так швидко стихла буря, хіба те можливо?

— Це, хлопці, є мистецтво так звачої «Білої церкви». Все виконується так, як побажає людина, коли стане заодно із сліпучо-білою лінією, що йде понад землею. Білі церкви саме там і ставили, де ті лінії виходили із землі. Але з цим треба поводитись надто обережно: не все, чого прагне людина, відповідає істині. Можна, попри всі благі наміри, зробити ситуацію ще гіршою, аніж була. То є дуже відповідальне діло. Тому на виході тих ліній і ставили у давнину

церкви, де люди у своїх проханнях зверталися до Бога, цілком покладаючись на його волю і рішення. І тільки у такій скрутній ситуації можливе те пряме втручання, яке ви бачили. Виходу, як ви знаєте, у нас не було.

Голосно заскиглив птах угорі, описуючи широке коло.

— А от і Наталка подає сигнал, — зазначив Степан, глянувши в небо, — там, десь ліворуч, куди вона відлітає, турецькі кораблі. Судячи з крику птаха, їх чотири і вони військові.

— Багато народу можемо втратити, — замислився кошовий.

— Дозвольте нашим методом, пане отамане, — відгукнувся Вир із сусідньої чайки.

— Давайте, хлопці, вже як вперше, то і вдруге, — погодився кошовий.

Одна з козацьких чайок хутко пішла на веслах назустріч турецьким кораблям, інші ж широкими півколами повернули ліворуч і праворуч.

Піднявся легенький низовий вітерець, і все довкола затягло туманом, який невідомо звідки взявся. Незабаром імла, що широко розійшлася морем, поглинула козацькі чайки.

Чотири турецькі галери у повному бойовому спорядженні прямували саме до гирла Дніпра, звідки, за даними розвідки, січовики мали виступати у похід. Затримав галери шторм, який довелось перечекати у першій же бухті, що трапилася на шляху. Дозорні на шоглах суден зірко вдивлялися у обрій.

— Клята імла, застилає все довкола, — говорив капудан-паші вартовий, — але чверть години тому море було порожнє — ніде нікого і нічого.

Доки капудан-паша розмірковував про обставини, що склалися, з першого судна прийшов сигнал: «Бачу ворога!». Дійсно, серед крутих хвиль вихопилась на мить козацька чайка і знову сховалась серед валів. Йшла вона якраз наперізі курсу турецьких військових кораблів.

Зламавши стрій, турки зійшли з прямої лінії, повернули на паралельний курс і погналися за одинокою чайкою.

— Неодмінно спіймати живими! Треба взнати, що готується на Січі, — розпорядився капудан-паша. Одне йому в цій справі не подобалося — туман, якийсь дивний і невідомо звідки взявся, а ще ота одинока скопа у небі, що висить прямо над галерами і постійно оголошує простір своїм скигленням. Звідки вона взялася так далеко від берега?

Капудан-паша наказав кращим лучникам стріляти у неї, але це було не таким простим ділом, як він сподівався — птах вгорі легко ухилилася від стріл, ще голосніше скиглячи.

— Шайтан, а не птах! — вилаявся невдоволений капудан-паша.

Але одиноку чайку таки вдалося наздогнати. Як не старалися її гребці, але галери рухались швидше.

Раптом утікаюча чайка зупинилася, гребці на ній пересіли і вона пішла несподівано назад — прямо між галерними бортами вже близьких турецьких кораблів. Стріляти з гармат було неможливо, — могли поцілити у своїх. Кулі не досягали мети, бо ціль весь час гоїдалася на хвилях і вести прицільний вогонь було непросто. Гребці на галерах з усіх сил гребли на зворот, їхні спини вкрилися слідами від безперервних ударів канчука.

— Швидше, швидше, клятї гяури, чий ви хліб їсте! — горлалі наглядачі.

Прибрали вітрила, і судна лягли у дрейф. З галер, збитих тепер у купу, спішно спускали човни у погоню за клятою чайкою, яка, відпливши на чималу відстань, також зупинилась, ніби вагаючись.

Капудан-паша запідозрив щось неладне. На щогли були послані дозорні, на галери терміново подали сигнал: «Розійтись, відновити стрій!». Але дозорні не встигли долізти і до середини шогл, як звідти, та й просто з борту, вже стало добре видно, як незчисленні чайки, виринаючи з туману, стрімко наближалися до галер.

Турки наполохано вели хаотичний вогонь з мушкетів, але складалося враження, що то була стрілянина холостими набоями. Яничари, налякані тою халепою, в котру вони так безглуздо потрапили, стріляли куди завгодно, але тільки не в ціль.

Полетіли абордажні крюччя, і козаки, швидко піднімаючись по канатах, мов по повітрю, вдиралися на галери. Готуючи халепу запорожцям, турки, здається, самі в неї потрапили. І їхньою розгубленістю повною мірою скористалися січовики. Летіли і летіли яничари за борт у неспокійне море. За годину усі чотири галери були в руках у запорожців. Значних пошкоджень суден майже не було, адже гармати ні тій ні іншій стороні прилучити до діла так і не довелося.

Страшенно блідий стояв капудан-паша перед кошовим.

— Військової честі полоненим! Військової честі полоненим! — белькотіли зі страху його губи.

— Твою, паша, честь оці веслярі, прикуті до лави, самі вирішать. Любите рабство — так і майте від нього, кожна палиця має два кінці. Розкути гребців, — наказав кошовий.

— Це ж були полонені, так, паша?

Козаки звільнили галерних рабів від ланцюгів, і ті швидко прив'язали капудан-пашу та всіх інших яничар до гармат.

— У вашу честь, панове яничари, цей гарматний залп. Вогонь!

Гучно гримнули залпи на галерах. Козаки щедро платили за рабство та поневіряння своїх побратимів.

Того ж вечора на морі можна було спостерігати таку картину. Чотири галери у повному озброєнні поверталися назад, тягнучи на причепі захоплені чайки. Тільки надто пильне око могло помітити, що яничар на кораблях стало набагато більше та нечутно було свисту канчуків наглядачів, хоч галери, завдяки очевидному старанню веслярів, швидко йшли до турецького берега. Коли на горизонті з'явився турецький берег, галери стихили хід, піднявши на щоглах сигнал «Перемога».

Повернення військового конвою з такою великою здобиччю мали зустрічати вельми пишшно. В гавані був вишуканий почесний ескорт суден. Загримів залп салюту на вхідному сторожовому бастіоні, солдати якого повилазили на стіни, шалено махаючи головними уборами в повітрі.

— Перемога! Знову перемога над гяурами! Буде більше добра, буде більше рабів! Хвала Аллаху!

Та великий подив і переполох зчинилися серед турецької берегової охорони за мить по тому. Проходячи поміж кораблями та охоронним бастионом, галери гримнули з обох бортів у відповідь на урочистий салют. Тільки, як стало видно потім по розбитих стінах бастиону, звідки як вітром здуло його вояків, та несамовитих зойках на потрошених суднах, постріли були далеко не холостими. Галери конвою впритул розстрілювали ескорт.

Залп за залпом розривали повітря, навіваючи жах своїм невблаганним смертоносним вогнем. Каноніри на новоприбулих галерах показували чудеса скорострільності, вочевидь, не жаліючи гарматних стволів. Дим від пострілів затягнув усю бухту, і козацькі чайки, відчепившись від галер, під захистом димової завіси швидко приставали до берега. І на пристань, де на урочисту зустріч переможців зібралася пишно зодягнена турецька знать та велика кількість мешканців міста, вдерлися запорожці. Такого ніхто не те що не чекав, а навіть не міг побачити у жахливому сні. Усі берегові укріплення були розраховані на надійний захист від ворога лише з моря і аж ніяк не стримувати напад у самому місті — ніхто до цього не готувався, бо такого ще не було тут ніколи. Тому паніка була великою і страшною. Нажаханий багатотисячний натовп рвонув вгору, до міста, подалі від моря і тієї страшної кривавої січі, яку утворили козаки на березі. Те неймовірне стовпотворіння переляканих до смерті мешканців, які будь-що намагалися втиснутись у вузькі вулиці міста, зносило й затоптувало вояків, що бігли до порту на допомогу.

А козаки в цьому кривавому місиві вперто пробивалися до тюремних казематів.

Охорона розбіглася, тому визволителям, що дісталися похмурих тюремних стін, тільки й доводилося, що збивати кайдани з невільників, які плакали від радощів і тут же хапали зброю і ставали до бою. І не було нікому пощади від тих, хто тільки що звільнився з рабства.

Велика заграда поглинула місто, у якому козаки справляли свою криваву тризну в оселі споконвічного ворога своєї землі. Нехай затямлять супостати — не можна чіпати чужо-

Наталка слухняно, як і належить княжні, сиділа у паланкіні на кормі. Поміж козаками, що сиділи на веслах, походжав з нагайкою Кучма, зрідка погрозливо помахуючи нею у бік того чи іншого весляра.

Підказку, як обдурити агрів, дало саме море після шторму, що приніс високу воду на берег. У воді плавало чимало всілякого добра, у тому числі і великі купи сіна. Тим сіном і замаскували козаки свою чайку, звернувши у найближчу бухту. Далі треба було рухатись вже по землі.

На чужий погляд з берега, у бухті розгойдувалась на воді велика купа сіна, надійно поставлена однак на якір. Двох козаків залишили стерегти козацьке майно. Всі інші пішли пішки. Хто ніс паланкін з княжною, хто старанно охороняв його, поклавши оголеного яничарського меча на праве плече.

Діставшись до передмістя, у першому ж поштовому дворі купили коней. Купувала княжна, прискіпливо вибираючи та передаючи коней мовчазним охоронцям. Хазяїн був радий до нестями — купили майже всіх коней, не вельми торгуючись, та ще разом зі збурею. Тому, не дуже й придивляючись до покупців, все крутився біля княжни, намагаючись продати вже з перебраного живого товару ще коней для перевезення вантажу. Княжна вибрала ще двох разом з критим поштовим візком, куди козаки одразу ж натовкли до верху сіна, під яке поклали ще чимало провіанту. Дорога чекалась далека.

Минувши околиці, з мосту повернули на тракт, що вів у гори.

— За три версти треба чекати першої застави, — попередив товаришів Байдюк, — пояснити буде не просто, куди це ми веземо княжну в гори проти ночі.

Тому частину козаків вирішили зробити полоненими, яких нібито купив господар (тобто Байдюк) на торгах у Кафі, а тепер, переобтяжений добром, під посиленою охороною, повертається до свого замку у горах. А щоб це мало більш правдивий вигляд, «полонених» одягли у всяке дрантя, пов'язали однією мотузкою та й вели за конями. Попереду разом з господарем їхали три страшенно п'яні вояки,

що несамовито горлали пісень, потягуючи вино з великих міхів, приторочених до сідел.

Охорона застави, ще здалеку вчувши той лемент, виїшла назустріч посіпакам, яких, нема де правди діти, чимало проходило цією віддаленою дорогою. Суворі закони імперії на території далекої гірської провінції діяли не так жорстко, чим досить успішно користувалася охорона, якій частенько щось перепадало від всіляких гультіпак та любителів дикої екзотики в горах.

Так було і цього разу. П'яний господар, що ледве тримався в сідлі, тільки те й зміг, що кинути жменю золотих прямо під ноги охорони, навіть не наважившись зупинитись і злізти з коня. Такої насмерть п'яної братії давненько не траплялося на тракті, отож про щось розпитувати тих гультяїв не було ніякого сенсу.

Тому начальник охорони тільки нервово махнув рукою, мовляв, нехай собі їдуть, а то ще чого доброго доведеться влаштовувати на ніч оце неспокійне товариство. Їдуть, то і нехай їдуть. Грошей дали і чимало, та ще й скинули один міх, що мало не влучив у голову солдатові, який саме визбирував поміж камінням золоті монети.

Начальник застави пильно слідкував лише за тим, щоб щось не потрапило в кишені його вояк, обминувши його кишеню, тому й особливо не придивлявся, хто саме й чому минає заставу. Їдуть п'яні проти ночі у гори — і нехай собі їдуть, це не його клопіт. Аби скоріше провели своїх холопів та відійшли якомога далі від застави. Там він не відповідає ні за що, там вже не його територія. Там є ще одна заставка і то буде вже її клопіт проти ночі. Сонце он ще не зовсім сіло, тому минати заставу ще можна, а там хай буде, як буде. Ніякого порушення він цим не припускає. Не спитав, хто, так воно і так видно, хто, а що не можуть відповісти виразно, то що ж можна вимагати від хворих? Хто за ними доглядатиме? А самі за собою і доглядатимуть, доки зможуть, — міркував начальник застави, заспокоюючи свою совість. — Он охорона твереза, значить, холопи не розбіжаться і не нароблять лиха в окрузі. А нароблять, так той вщент п'яний господар, як видно, поважний сановник, от він і буде відповідати.

Минувши заставу, козаки полегшено зітхнули і перевели дух.

— Тепер шлях наш проляже трохи вбік, — мовив Байдюк, — бо попереду ще одна турецька застава, а потім вже й земля агрів. То ми влаштуємо свій табір поміж турецьких застав, не ступаючи на їхню землю. Тут у розщілині є одна затишна долинка, а у ній — стара напіврозвалена фортеця. Дах над головою і шмат міцної стіни ми там ще знайдемо, тож матимемо добрий захист про всяк випадок.

Долина зустріла їх тишею та густою духмяною зеленню, посеред якої виднілися вежі напіврозваленої споруди, що була колись укріпленням на старому, покинутому шляху, що проходив ущелиною. Зараз все те поросло травою та диким виноградом.

З-під копит коней порснули перепілки.

— Буде тут і гарне полювання, — задоволено відзначив Байдюк. — Вхід в ущелину завалить он тим чагарником та камінням.

До ночі все було зроблено. Запалили у старому каміні напівзруйнованої башти вогонь, одразу ж стало затишно і повіяло теплом. Вхід у башту заставили возом. Коней відпустили пастись.

Вечеряли наловленими перепелами, запиваючи дичину вином з бурдюків — не пропадати ж добру. Полягали спати, постейивши сіно великим шаром на підлозі.

Втомлені тривалим переходом козаки відразу ж поснули, а характерники — Ліль-Цзи, Байдюк з Наталкою, Палій, Чумак і Кучма — сіли до вогню на раду. Вирішувалося головне питання — йти наступного дня через гори, залишивши козаків у цьому, хоч якось укріпленому таборі, чи діяти прямо звідси вже характерницьким промыслом. Виходило, що так і так агри про них неодмінно довідаються — хоч тут у долинці чи на шляху у горах. Вирішили таки діяти з цієї фортеці — пан чи пропав. Зранку січовики засядуть навколо фортеці за скелями та камінням. А всередині, набивши сяку-таку одіж соломою, вирішили покласти опудала, ніби тіла сплячих, відпочиваючих людей. Коней можна відпустити на волю — з цієї долинки все одно їм подітись нікуди, що б тут не сталося під час очікуваного нападу агрів.

— Побачимо, як поведуть себе агри, коли зрозуміють, що їх обдурено і нікого у фортеці немає, що то все просто видимість козацького табору, — сказав на завершення Байдюк, обвівши поглядом все товариство. — Може, й минеться, а якщо ні — козаки матимуть якусь мить, коли перевага буде на їхньому боці і зі своєї засідки вони багато чого зможуть зробити, поки нападники второпають, що до чого.

Так і порішили.

Рано-вранці, добре поснідавши, козаки засіли хто де під стрімкими стінами ущелини довкола долини. Неподалік від фортеці мирно паслися коні, а за її напівзруйнованими стінами спали покотом «козаки», прикривши шапками обличчя. Картина виглядала напрочуд мирною.

Характерництво ж влаштувалося у досить глибокій печері, заваливши за собою вхід камінням. Байдюк пояснив хлопцям:

— Станьте по кутках печери ось за цим камінням. Якщо за нами з Наталкою та Лінь-Цзи, якого ми беремо з собою як знавця східних звичаїв, і прийде хто по сліду, то ви зможете з ними упоратись перш ніж вони розберуться у обстановці. А ми підемо до них у лабіринт прямим характерницьким шляхом. Якщо все буде гаразд, і ми з Наталкою таки звільнимо її батька, то дамо вам знати. Тоді, Кучмо, ось тобі оцей пернач — махни ним у бік нашого дому, і проляже вам пряма дорога з долини просто на хутір. Та не забудь забрати із собою усіх хлопців з долини. Зрозумів?

Обережно взявши пернача у руки, Кучма став уважно його розглядати.

— А скажіть, пане учителю, до чого тут такі дивні візерунки?

— Про це поговоримо потім, Кучмо. Не забудь закрити за собою шлях — просто махнеш перначем навхрест. Все зрозуміло? Головне завдання — відбитися тут від агрів та не привести, чого доброго, їх із собою на хутір. Дійте обережно.

Коли хлопці зникли у темних закутках печери, Байдюк наказав Наталці і Лінь-Цзи стати у нього за спиною і кинув знак на одну із стін печери. Щось блиснуло, неначе

гомін пройшов по скелі, в якій утворився сяючий отвір. За мить вони зникли у ньому, і все стихло.

Їх викинуло прямо в задушливий каземат, що знаходився десь глибоко під землею. Тьмяно горів єдиний смолоскип. Довкола напіввисіли прикуті до скелястих стін люди у майже зітлілому лахмітті, яке ледве прикривало їхні тіла. Хтось поворушився, потривожений несподіваною появою Байдюка, Наталки та Лінь-Цзи, але всі інші байдужими поглядами дивилися в підлогу.

— Наталко, швидше шукай батька, — кинув Байдюк Наталці і щосили вдарив металевим стрижнем, піднятим тут же на підлозі по ланцюгу, котрим був прикутий до скелі найближчий бранець. Кільце цепу дзвінко лопнуло, звільняючи збентеженого невільника, а Степан тим часом вже порався біля іншого. Вони з Лінь-Цзи встигли звільнити десь чотирьох невільників, коли з глибини каземату почули радісний зойк Наталки. Там щось блиснуло і добряче вдарило. У Байдюка похололо під серцем: «Не втрималась Наталка, передала куті меду. Тепер тримаймося». Поспіхом звільняючи останнього бранця, він стривожено кинув у темряву:

— Хутчіш, Наталко!

Смолоскип спалахнув яскравим синім полум'ям, вихопивши із темряви постать Наталки, яка, перекинувши через плече руку зарослого бородою чоловіка, щосили тягнула його до Степана.

Степан, перейнявши у Наталки того чоловіка, кинув яскравий, палаючий всіма кольорами райдуги, знак на скелясту стіну, в якій утворився сяючий отвір. Золотаве світло з нього наповнило каземат, вливаючись у тіла ледь живих, змучених неволею людей, наповнюючи їх давно забутою силою.

— Ой, рідненькі, скоріше, ой скоріше, рідненькі, — причитала Наталка, один за одним посилаючи звільнених у той рятівний отвір.

За мить з гуркотом відчинилася металева брама і в каземат посунули мінливі постаті агрів з кривими ятаганамми. Лише якусь хвилю вони вражено дивились на розбиті

ланцюги, з яких вивільнились невільники. Цього Байдюку вистачило, щоб просто вкинути в отвір останнього бранця і Наталку. Сяйнувши, отвір закрився, і Байдюк з Лінь-Цзи залишились у казематі сам на сам з розлюченими аграми.

— Здоров були, панове, давно не бачились! — страшно всміхнувся Байдюк, вихопивши зі свистом свою сяючу шаблю. — То ви до нас, тепер ми до вас — на те воно й життя, щоб не забувати одне одного. — І завертілося все довкола. Страшні сили завирували у казематі. Але у тісному приміщенні агри більше заважали один одному, аніж билися з бісовими крірами, що рубаючи наліво і направо, блискавично рухалися між ними по каземату. Потроху оговтавшись, агри все таки затисли Байдюка і Лінь-Цзи у одному з закутків, втративши на цей час багатьох із своїх.

— За все тепер відплатиш, клятий кріре, стережися! — сичали до Байдюка із сяючого ворожого півкола ятаганів.

Раптом здригнулася стеля підземелля, щось сяйнуло і прямо з неї позаду агрів випали три постаті з сяючими шаблями наголо.

— Пробач, вчителю, але ми не могли вже більше чекати, — пролунав Кучмин голос.

Зі стелі від струсу обвалилася кам'яна брила, піднявши хмару пилу, врзалася клином між дверима та підпираючою стелю колоною. Вихід з каземату був перекритий.

Смолоскип горів на боці Байдюка і Лінь-Цзи, і тому козаки могли добре бачити агрів, які опинилися тепер поміж двох вогнів. І закипіло бойовисько у казематі. Підмоги аграм вже не було звідки чекати і їм доводилось відчайдушно боронитися, хоч і чисельна перевага була ще на їхньому боці. До тих пір, поки Байдюк не ухопив величезного ланцюга, вирвавши його зі стіни. Сяюче сліпуче коло утворилося довкола нього, і проти такого шаленого натиску агри не витримали. Один за одним вони почали зникати з каземату, танучи у імлі сизого туману, що на мить оповив їхні постаті.

— Швидше, хлопці, — кинувши ланцюг, Байдюк махнув рукою до стіни.

Блиснув знак, і кріри один за одним за мить повипадали у напівзруйнованій фортеці, де їх чекали січовики.

— Діло зроблено, хлопці, тепер тримаймось. Беріть тільки стріли зі срібними вістрями. Цільтесь лише один раз, бо іншого разу вже не буде, — гукнув Байдюк до січовиків.

Агри змогли чітко прослідкувати шлях відступу козаків у просторі, бо його ніхто не приховував, і він сліпуче сяяв у пустці. «Зрозуміло, дуже спішили гяури, тепер вже їх дістанемо», — вирішили вони.

Згодом у долину з туманної хмаринки посипали агри. Їх було стільки, що оточивши фортецю з усіх боків, вони стали навколо суцільною облогою. Лише на коротку мить вони зупинилися, вражені картиною сплячих «козаків», які недбало розляглися на землі, нехтуючи будь-якою небезпекою.

Тільки якусь мить агри стояли нерухомо, але того було достатньо, щоб їх дістали козацькі стріли, які звідусіль, ріжучи з посвистом повітря, били в нерухомі постаті. Коли агри оговтались і почали рухатись, багато хто з них вже лежав на землі. Звідусіль їх оточували козаки з високо піднятими для бою шаблями. І той крір зі страшними очима ішов до них прямо з чорного провалля в стіні фортеці. Засичало від люті нажахане кубло агрів, завертілося і зникло, як і не було його, найжаченого ятаганамі, ще мить тому.

— Проти більшості агри слабкі, — зазначив Байдюк, ховаючи шаблю у піхви. — Ну що, братове, дякую за допомогу і спасибі цьому дому, підемо до свого. Давай, Кучмо, пора до своїх на заставу.

Кучма махнув перначем на скелю, і козаки один за одним, недовірливо оглядаючись, зникали разом з кіньми у отворі, що сяяв у ній.

Вийшли у глухому лісі поблизу застави, якої однак за суцільною стіною чагарнику не було видно.

— Онде, братове, ваша стежинка. Передайте кошовому уклін, скажіть, що скоро будемо, — мовив Байдюк, відправляючи січовиків до табору. А ми, хлопці, підемо на хутір он тією стежинкою, та втамуйте ходу, щоб жодного сліду не лишилося.

своїх лавах силу та ще й яку. Не вмерла характерницька справа на Січі», — думав полковник, радіючи душею у колі січового товариства.

Там, у полоні, вони з товаришами усього набачилися. Бажаючи здобути саме цю характерницьку майстерність, і тримали їх агри стільки років у підземеллі. Вони так і не взнали тієї дуже простої головної таємниці характерників, майстерність яких зростала на стародавній землі, землі Світочі. Саме вона живила своєю силою і плекала те знання, яким вони володіли. Вони були єдиним цілим зі своєю землею, яку невтомно боронили від всіляких зазіхань чужинців, що вперто сунули з усіх боків, намагаючись її загарбати. Свята рідна земля, стародавня Світоч, вона завжди давала і дає їм силу та вправність. Сам Бог стоїть за тією людиною, як прорікає стародавня істина, що боронить не себе, а вболіває за свій народ, за свою рідну землю. І немає в світі тієї сили, яка б могла здолати цей божий промисел. Ось у цьому й полягала ця надзвичайно проста таємниця. Агри, заклопотані досягненням якомога більшої сили та свого особистого безсмертя, навіть подумки, попри всі свої досягнення, не могли цього припустити. Про це і розповідав старий Гнат притихлому товариству.

— Сам Бог стоїть за плечима тієї людини, яка вболіває за рідну землю, відкинувши своє особисте. Це сила Божа нас підтримувала і не дала нам пропасти у тих казематах. І ми таки діждались свого світлого часу. Світом править справедливість — ця істина нам відкрилася у тому тяжкому тривалому іспиті, який влаштувала нам сама доля. Свої бажання ми повинні завжди звиряти з тією Божою правдою, що розлита у всьому світі. Тоді лихо ніколи не торкнеться ні самої людини, ні її землі, — говорив неквапливо Гнат, і все товариство, затамувавши подих, слухало старого полковника.

— Вічна слава Спасителю і його діянням на землі, — проголосив кошовий.

І загуло за столами:

— Вічна слава!

На хуторі гомоніло й співало свято перемоги. «Слава січовикам! Слава характерникам!» — лунало до пізнього вечора.

Ще стояв на хуторі святковий гамір, коли Байдюк покликав до ручаю своїх учнів.

— Ну що, хлопці, діяли ви бездоганно, за це хвалю. Правда передали трохи куті меду, коли мало не завалили того каземату. Та нічого, слава Богу, минулося і все вже позаду.

Кучма винувато опустив голову.

— Воно, пане вчителю, здалося, що не вийшло з першого разу, тоді й махнув тим перначем удруге — боявся, що не проб'ємося до вас.

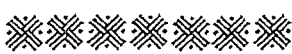
— Віра, Кучмо, це те, без чого не можна діяти у нашій справі. І віра ця повинна бути беззастережною — тільки тоді сила і ви будете єдиними. Віра характерницька не є вірою в щось або в когось. То є стан злитості, єднання з усім зовнішнім, коли віра стає водночас і діянням. Тому й перемагаємо ми агрів, бо ця віра розлита по всій нашій святій землі. Саме про це й говорив Наталчин батько, то є цілковита правда. — Байдюк на якусь хвилину замовк, ніби вслухаючись у сутінки. — Однак не для цього я вас сюди запросив. Ще одна нагальна справа у нас лишилася. Ні я, ні Наталка зараз не можемо відлучитися з хутора — як бачите, у нас гості. Тому вам доведеться повернутися назад. Ви ж, певно, не забули про нашу козацьку чайку, що по цей час ментилється під сіном біля турецького берега?

Хлопці винувато опустили очі.

— За радістю свята ми якось про це забули, пане вчителю, — відповів за всіх Чумак.

— Нічого, хлопці, там поки що все гаразд. Отож виступайте негайно. Уночі зробити це простіше, тому впораєтесь, гадаю, швидко.

— Там є ще одна справа, хлопці, — із сутінок несподівано з'явилася постать полковника Гната. Застережно піднявши руку, тамуючи їхню швидку реакцію на його появу, він звернувся до Байдюка:

— Та справа торкається, синку, ось чого. У полоні ми дізналися, що агри здобули десь річ надзвичайної сили, яку ніяк не можуть поки що опанувати. Що воно таке, з'ясувати ми, звісно, не змогли. Знаємо тільки, де ця річ у них знаходиться. Ту велику силу, що вона має, ні в якому разі не можна залишати в їх руках. Дуже вже дикий вид має їхнє сходження до тієї сили, якою ви володієте, хлопці. Тому ту річ обов'язково треба здобути і покласти до пори у нашу землю. Тут їй місце. Прийде час, коли знадобиться вона нашим нащадкам. То як, хлопці, зможете? — Гнат запитливо глянув на Чумака, Палія та Кучму.

— Будемо старатись, батьку, — відповідав за всіх Чумака.

— Тоді слухайте уважно. Неподалік від того місця, саме там, де ви, як я розумію, залишили свою чайку, — хлопці при цьому знову винувато опустили очі, — є одна підводна печера. Під землею з тієї печери іде стародавній хід, про який не знають агри. Саме ним ми і збиралися втікати, коли б нам випала така нагода. Цей хід веде аж до центрального храму анів, який збудовано там ще задовго до їхньої появи. Тож ви зможете майже впритул наблизитись до тієї штуки, захищеної аграми під вітарем. А там вже дійте за обставинами.

Полковник повернувся до Байдюка.

— Тобі, синку, мабуть, треба йти разом з ними — справа ця зовсім не проста. Агри пильно стережуть те місце, отже, можуть бути різні несподіванки. Я попереджу характерників, ми будемо насторожі і, у разі потреби, прийдемо на допомогу. Агри ще не знають твоїх хлопців, їхнього почерку в невимовному, то може й не встигнуть щось заподіяти. Сам до того вітгара не ходи, бо тебе там вже добре знають. Тримайся трохи осторонь.

Байдюк озирнувся на несподіваний шерех у сугінках і побачив, що довкола них, мов тіні, постали всі характерники на чолі з Виром.

— Справа серйозна, Степане, будьте обережними, — Вир повів рукою убік товариства, а ми будемо насторожі.

Кучма дзенькнув монеткою об підлогу і півстіни розтануло в повітрі.

— Ого, — здивувався Палій, схвально поплескавши товариша по плечу, — ростемо.

Разом з Чумаком вони полізли в чорну діру, що утворилася в стіні.

— Тут повно всілякого мотлоху, пане вчителю, — відгукнувся звідти згодом Чумак.

— Тягніть он ту ковану скриню, — вказав їм Байдюк, присвічуючи смолоскипом — вона нам якраз згодиться.

Витягли важку ковану скриню, збивши з неї заіржавілого замка. Скриня була забита напівзотлілим ганчір'ям.

— О, тут є щось, — мовив один з колишніх полонених, викинувши мотлох. З-під зотлілої тканини він витягнув шаблю, піхви якої ясніли самоцвітами, а його товариш — два пістолі, рукоятки яких були багато інкрустовані кісткою та сріблом. Кучма ж звернув увагу на стару книгу.

— Якийсь древній манускрипт, треба буде почитати у вільну годину, — захоплено вигукнув він, обтрушуючи пилляку зі знахідки.

— А ось порошок у скляночці і якісь прикраси з дзеркальцем. Віддамо пані Наталці, — промовив Чумак, дбайливо загортаючи знайдене добро у хустку та ховаючи його за пазуху.

— Розбирайте швидше свої знахідки — зараз нам потрібна лише сама скриня! — нетерпляче кинув Байдюк. — Ви залишитесь тут стерегти скриню, — наказав він двом січовикам, — і будете чекати на нас. А ми спробуємо пробратися глибше цим ходом, — він вказав на отвір у стіні.

Кам'яним ходом вони пройшли досить значну відстань, доки не уткнулись у тупик. Далі ходу не було. На глухій стіні, що постала перед ними, виднівся лише барельєф якогось дивного птаха. Уважно оглянувши зображення, Кучма вигукнув:

— О, старі методи переходу! Може, вони пов'язані із тим старим ходом, пане вчителю?

— Що ж, спробуй, Кучмо, а ми підемо звичним шляхом.

Вдивляючись у зображення птаха, Кучма на мить замер і контур його тіла, яскраво спалахнувши відразу ж розчинився у сяйві спокоху. За ним і Байдюк, махнувши перначем, зник у сяючому отворі разом з двома своїми учнями.

Вийшли з переходу десь аж під самим берегом. Було темно, мирно шуміло море, світили зорі. Обережно стали проходити узбережжям — десь тут мав бути караул, що стеріг чайку, заховану під купою сіна, яка все ще гоїдалася на хвилях недалеко від берега. Козаків-охоронців знайшли у печерці, викопаній та замаскованій неподалік.

— Нарешті, — мовив один з козаків.

— Щось однак забарилися ви, — сказав інший, позіхаючи та протираючи заспані очі.

— Гарно однак ви тут влаштувалися, — мовив Палій, заходячи у печерку. — Тихо, затишно, вашу фортецю можна взяти тільки з моря.

Квапливо підперезуючись, козаки готувались до виходу.

— Ще трохи треба зачекати, хлопці, — зупинив їх Байдюк; — є тут у нас ще одна справа. Ось вам поки що провіант. Певне, зголодніли, — вказав він на великий білий клунок, який саме знімав з плеча Палій.

— Не те слово, Байдюче. Підсмажена на вогні риба та краєць хліба — оце і все, чим голод тамуємо, — вказав на засохлий хліб, дбайливо загорнутий у хустку, один з козаків.

— Навіть солі не було.

— Нічого, трохи випити морської води, навіть корисно для здоров'я, — зауважив Палій.

Тим часом розгорнули білий клунок, і заблищали очі у зголоднілих козаків. Чого тільки в ньому не було. Проте все було накладене просто так, насипом. Навіть велика пляшка вина стирчала поміж двох здоровенних засмажених гусаків та чималої паляниці хліба.

Байдюк запитливо глянув на Палія.

— Ніколи було, пане Степане, довго збиратись, — він винувато опустил голову, — взяли все, що було на столі

разом зі скатертиною. Додали ще й з іншого столу. А що, мало?

— Та ні, всього аж занадто. А тільки оце що? — Степан потягнув з купи провіанту довгого золотого ланцюга, на кінці якого висів великий золотий хрест.

— Певно, за тим столом сидів сам піп Химка, — почав захищати свого товариша Чумак.

— Уявляю, як Химка марно шукатиме свого хреста, коли проспиться в холодочку під столом, — додав Палій.

— Що ж, ось тобі, Палію, цей хрест, — Байдюк начепив ланцюга йому на шию. — Так він не пропаде вдруге. Відповідаєш головою за нього. Перепаде вам від Химки сповна.

Залишивши у печерці зголоднілих січовиків втамувати голод, Байдюк з хлопцями пішли далі погйд берегом.

— Десь тут, вчителю, — мовив Чумак заходячи у воду, — ось під цим каменем повинен бути вхід, але його вже добряче затягнуло піском та мулом.

— То не біда, — Байдюк крутнув у воді під каменем рукою. Вода завирувала, розганяючи хмари піску та дрібно-го каменю довкола. — Ось тепер вхід вільний.

Занурюючись у воду, характерники поодинці зникали з вйду. Незабаром тільки скаламучена вода лишилася у тому місці, де ще за хвилину стояли вони.

Голосно пирскаючи, Байдюк, а за ним Палій з Чумакм вйринули у печері глибоко під землею.

— Далеко і глибоко, чорт його забирай, — вилаявся Палій, ледве переводячи дух. — Он дивись! — вигукнув він з подивом. — Прохід і вогонь наче горить, йй-Богу, вогонь палає!

Хлюпаючи мокрим одягом, козаки крадучись рушили до вогню. На великий їх подив від багаття піднявся до них Кучма, гостинно запрошуючи до вогню.

— Прошу, прошу, шановне товариство. Пане вчителю, ви так голосно хлюпаєте мокрим одягом, що чути бозна куди.

Козаки засміялися, штовхаючи Кучму в боки.

— Старі методи, панове, є старі методи, — відповів Кучма ухиливаючись. — А то водою. Я оце багаття розпалив та все чекаю на вас, бо водою тут таки далеченько. Ох і мокрі ж ви, як шури.

— Добре, Кучмо, розберемось, що то за метод, а обсохнути і справді треба, — мовив Байдюк сміючись.

Знявши та викрутивши одяг, Байдюк з козаками порозкладали його на каменях довкола багаття.

— О, золотий хрест, — Кучма вгледів на шиї у Палія церковний атрибут. — Звідки? — мовив, допитливо торкаючись хреста рукою.

— Не впізнаєш? — Палій скося глянув на Кучму.

— Господи Боже, а я ж тоді подумав, чога це пан Химка так необережно розляглися під тим столом? То ми із скатертиною взяли і його священного хреста, дбайливо покладеного ним поміж гусаками? І що ж тепер буде? — Кучма, запитливо глянув на Байдюка.

— Буде, обов'язково буде, Кучмо. Але потім, а зараз головне інше, — махнув рукою Байдюк. — У цій печері є хід на гору?

— Був, але давно і досить майстерно замуrowаний. А от куди дим іде, до сих пір не второпаю, — філософствував Кучма, високо задерши голову. — Стара гора, вся у лабіринтах, тут сам чорт собі ногу зломить.

— Чорт, може, й зломить, а козак не повинен, — відповів Байдюк, взявши палаючу палицю з вогню і обходячи з нею стіну. — Так я і знав, ось дивись, Кучмо: протяг іде ось цією діркою за каменем. То, мабуть, і є прохід. І довго ти тут палиш багаття?

— Та десь з четверть години буде.

— Хутко збираймося, хлопці. Ніколи не зупиняйтесь лише на одних припущеннях — це вам ще один урок, вже життєвий. Характерник пропадає саме через неперевірені припущення.

Козаки стрімкими тінями мчали кам'яним ходом, у якому було повно диму.

— Скоріш, скоріш, — підганяв учнів Байдюк.

Лаючи себе на чому світ стоїть, Кучма біг останнім.

Нарешті дим почав слабнути, і козаки таки вийшли на чисте повітря. На щастя, дим витягувало десь у щілину скелі на одному із зворотів.

— Ось це нас і врятувало, — перевів дух Байдюк, — тепер помалу.

Вийшли ще до однієї зали, з якої чорний і стрімкий хід вів у глибину скелі.

— Давай, Кучмо, твоїм методом, а то й до світанку не встигнемо.

Кучма вийшов уперед і змалював у повітрі світлий знак птаха.

— Покладіть цей знак на себе і трансформуйтесь за ним, — ледве вимовив він і зник у яскравому світлі спалаху.

За ним те ж саме повторили козаки і відразу потрапили до великої зали, у якій уздовж стін стояли велетенські статуї. Біля ніг однієї з них мерехтів вогник.

Було вогко і темно. Сторожка тиша панувала у тій підземній залі. Характерники стояли непорушно і самі схожі на ті статуї.

— Рухатись тут не можна, — тихо мовив Байдюк, — вогню торкатися теж.

— Тут нічого не можна, — прошепотів Кучма, — навіть довго стояти, так як от ми.

— Заждіть, хлопці, он під тією плитою, здається та річ, що нам треба, — вказав очима Байдюк на одну з плит, що встеляли підлогу перед статуями. — Ну що? Час іде, є якісь пропозиції?

— Хтось наближається сюди, — зовсім тихо мовив Чумак, — і є одна ідея. Мені Наталка якось показала, як керувати людиною або гуртом людей на відстані. Ті, що зараз сюди йдуть, самі ж нам все і подадуть.

Байдюк схвально хитнув головою:

Давай, козаче, ми тобі допоможемо.

Важко відійшла плита у одній зі стін, і до зали зайшло двоє, сторожка вдивляючись довкола.

Чумак із сутінок простягнув у їхній бік руки, і з них

злетіло неясне сяйво. Агри завмерли і стали нерухомі, немов кам'яні ідоли, що стояли довкола.

«Підійти он до тієї плити», — подумки наказав Чумак.

Полонені його думки відразу ж виконали наказ. «Підняти її». Підняли.

«Один тримає, а інший бере річ».

Один з агрів слухняно узяв невеличку скриньку, виконану з чорного, тьмяно виблискуючого металу.

«Покласти плиту на місце», — чоло Чумака вже вкривав рясний піт. Агри так само слухняно виконали наказ.

«Скриньку нести сюди», — ледь чутно видихнув Чумак.

Агри підійшли і поставили скриньку біля його ніг. Байдук перехопив відблиск свідомості, що почала з'являтися у їхніх очах.

«Забути, все забути! Іти звідси і робити свою справу». — миттєво віддав він наказ.

Агри завмерли, вловивши відблиск золотого хреста на щії у Палія. Зрештою повернулись і, немов сновиди, тільки їм знайомим шляхом обійшли залу, вийшли і зачинили за собою вхідну плиту.

— Надовго це? — стурбовано запитав Палій.

— Для них — так. Але непевність у їхній поведінці недовзі обов'язково помітять. Так що часу в нас небагато, хлопці. Тепер прямо до каземату. Забираймося звідси.

Тим же способом, через знак птаха, характерники покинули залу. При цьому, як тільки Кучма у повітрі змалював світлий знак стародавнього переходу, скринька в руках у Чумака відразу ж засвітилася.

— Знак переходу та оця річ сили одного роду-племені, — здивовано зауважив собі Чумак, — їх поєднає одне і те ж знання.

Січовики, що чекали на них, було вхопились за пістолі, коли у тьмяно освітленій залі несподівано з'явилися характерники.

— Хутко, хлопці! Те, що всередині металевої скриньки, разом з вашими знахідками — у велику скриню, а саму металеву скриньку схойте ось у цьому проході. Це затримає агрів, а може, й допоможе обдурити — скринька ж, у якій була річ сили, не покине їхньої землі.

Чумак зачаровано взяв у руки дивовижну річ, зроблену із сріблястого металу. Та роздивляться її було ніколи. Замотавши у ганчір'я, він миттю сховав її у ковану скриню і полегшено зітхнув, ляснувши кришкою. Металеву скриньку сховали в проході, відновивши первинний стан стіни.

— Все, хлопці, тепер до берега, на чайку. Прямого ходу на Січ у нас тепер звідси немає.

Вийшли під самим берегом.

— Швидше до чайки, вже світає, хлопці! — квапливо озирався Байдюк до Чумака з Палієм, що несли позаду ковану скриню, тримаючи її за ручки.

Охорона вже підтягувала за линву сховану під купою сіна чайку.

— Тепер додому, панове. Вода, як відомо, ховає і тамує всі сліди, — зітхнув нарешті з полегшенням Степан, коли всі вже були на чайці.

Підняли парус, сіли на весла.

— Тепер тримайтеся хлопці, — Байдюк став на кормі і заспівав протяжну пісню, все посилюючи і посилюючи спів. І разом з нею дужав вітер, який за годину вже стугонів і ревів, женучи чайку подалі від ворожого берега.

— Ого, пане вчителю, щось непередбачуване, — зауважив Кучма, натягаючи на самі вуха свою шапку.

Піднялися такі величезні хвилі, що між крутими валами чайка з чотирма гребцями по кожному борту зовсім згубилася у бурхливому морі.

— Що ж, нехай тепер виносить нас сама доля, — промовив Байдюк, з усіх сил налягаючи на весло. — Зараз і визнаємо, грішне чи праве діло ми робимо. За гріхами нашими явними чи не явними і надасться нам. Тримайтеся, хлопці! Витримаємо бурю — врятуємось. Далі що-небудь вдіяти вже не можливо: дійшли краю. Наша сила вже нам не допоможе, більшу силу із собою веземо, — хитнув він головою в бік скрині. — Тепер вона нами, як бачите, керує.

— Тримайтеся, хлопці, хай нам сам Бог допомагає!

Ревіло, вирувало море, все гнало й гнало велетенські хвилі до високого берега. Наталка тривожно вдивлялася у обрій, — чи не майне вдалині біле вітрило, чи не винесе море так довго очікувану чайку.

— Надто буря вже сильна, — тихо мовив Вир, спохмурнівши чолом. — Чи врятуються тепер козаки, віддавши свою долю у руки самого Божого провидіння.

Раптом на Наталчиній руці спалахнув і засяяв перстень і вона опинилася у знайомому всеосяжному просторі. Один з сонячних людей, заспокійливо піднявши руку, стояв перед нею.

— Ти їм можеш допомогти. Торкнись свого намиста, і все побачиш, і зрозумієш.

Від дотику Наталчиної руки намисто яскраво засяяло, і вона все побачила.

— Їх винесе он до того каменя і розіб'є чайку прямо перед ним! — зойкнула Наталка у розпачі.

— Не бійся і не плач. Накажи козакам кинути там сіті і ви зможете їх врятувати, — заспокоїла її сонячна людина і зникла з очей.

Наталка щосили гукнула козаків. Вони хутко попри-в'язували каміння до сітей, що сушилися на березі, і кинули їх у ревуче море перед скелею.

На мить з ревучої прірви виринула чайка. Її вигляд жахав: весла і борти потрошені, шогла зламана. Жодних ознак життя на ній не було видно.

Висока хвиля кинула чайку на голе каміння. Зі стогоном затріщав корпус судна, розпадаючись навпіл. Все, що було у ній, закрутилося у шаленому вирі водяної стихії, що нахлинула з наступною хвилею. Розтрошену чайку понесло назад у море.

Наталка з жахом дивилася на вируюче пекло, що поглинуло всіх, хто був на судні.

— Тягніть сіті, хлопці, тягніть сіті! — закричав Вир, ухопивши кінець линви. Щосили потягнули козаки сіті і вони з величезною натугою, поволі, але таки пішли на бе-

рег. Море ніби не хотіло відпускати з міцних обіймів свою здобич. Нарешті витягли вісім непорушних тіл і велику скриню, яку не віднесло назад у море тільки завдяки мертвій хватці козацьких рук. На березі ледве відняли їх руки від тої скрині.

— Живі?

— Не знаємо, нічого не знаємо. Удар судженого шляху був надзвичайно великий. Мерщій доставте їх до Білого Плеса і, ради Бога, якомога швидше. — Махнувши перначем, Вир відкрив сяючий прохід у просторі.

Вісім непритомних тіл козаки занесли далеко в дніпрову воду.

— Допоможи, батьку Плесе, спаси дітей своїх, — голосно і уклінно промовив Вир до води.

І зашумів низовий вітер. Нагнуло очерет, і засвітилася вода золотавим сяйвом, яке вмить оточило козаків, що напівлежали у воді.

Досить довго вони були нерухомими, не подаючи жодних ознак життя, але нарешті їхні повіки здригнулися і козаки розплющили очі, важко піднімаючи закривавлені, покалічені на веслах, руки. Прийшовши до тям, вони опускали руки у воду, вмивали обличчя, потім повставали і, мов тіні, похитуючись, було рушили на берег до своїх товаришів, ще не до кінця розуміючи, що з ними сталося.

— Не виходьте на берег, не виходьте! Вам ще не можна! — закричав до них Вир, і вони зупинилися. — Не можна вам виходити з-під захисту Білого Плеса.

— Несіть сюди ту скриню, хутчіш несіть сюди! — крикнув він козакам на березі.

Вир обережно витягнув зі скрині чудернацьку річ, виконану зі сріблястого металу.

— Сила її справді надзвичайно велика для нашого світу, і тому, батьку Плесе, нехай вона буде під твоєю охороною на довгі роки, доки не прийдуть нові часи на козацьку землю, — з цими словами він кинув далеко у золоте сяйво вод ту ні на що не схожу дивовижну річ. Завирувала вода Білого Плеса і згасла, поглинувши незнану, загадкову силу. Натомість золотим сяйвом спалахнув хрест на шиї у Палія, висвітлюючи усю довкола.

— Слава Богу! — видихнув Вир. — Спасіння.

Широко розкривши обійми, Наталка побігла водою до Степана.

— Серце моє, ледь знову не обірвалося наше життя! Ледь знову!.. — захлиналася вона слізьми, кинувшись йому на груди.

— Наталочко, життя вічне, ти ж знаєш, — говорив їй тихо Байдюк, погладжуючи довгі коси жінки ще непевною рукою, а потім узяв її обличчя у свої долоні і ніжно поцілував у заплакані очі. — Все минулося, серденько, все минулося...

***

Троє вершників мчали степом, хутко минаючи вибалок за вибалком, яр за яром.

Вечоріло. Сонце вже сіло за обрій, і в степу швидко стемніло.

Ось і знайоме узлісся. Спішилися біля старого дуба.

— Пам'ятаєш, Наталко, нашу вечерю під оцим дубом? — запитав задумливо Байдюк, підходячи до дерева. — Тут, пане полковнику, — вів далі Степан, — сховане ваше майно. Він вийняв із дуба шаблю і простягнув її Наталчиному батькові.

— Тут чекала на вас ваша стара бойова подруга.

Гнат розчулено взяв у обидві руки свою шаблю і поцілував.

— Таки вдалося зустрітися ще раз. Тепер не випускати-му її із рук до самої смерті.

Взявши шаблю, він підійшов до дуба.

— Спасибі тобі, брате, що зберіг мою бойову подругу, — сказав він, торкаючись кори дерева. І зашелестів, зашумів дуб, пізнавши свого старого товариша.

Довго стояли вони так, мовчки сповідуючи один одному свою долю.

Пізнього вечора у Ганнині ворота гучно постукали.

— Піди, свате, подивись, хто там так пізно.

— Кого там принесла лиха година? — невдоволено кинув той біля воріт. Раптом почувши знайомий голос, збен-тежено тремтячими руками потяг брамну палицю і, ледь прочинивши ворота, опинився у обіймах свого старого то-вариша.

— Пане полковнику! Пане полковнику, — тільки й зміг вимовити старий козак.

Вийшла Ганна і, ще не вірячи своїм очам, побігла до воріт.

— Боже ж мій милий! Це ти? Боже ж мій милий! Це ти? — голосно примовляла вона, з плачем припавши до гру-дей свого неочікуваного вже щастя, яке так негадано повер-нулося до її домівки.

Цілу ніч світилося вікно у хаті під старою тополею. Попри всі негаразди у садибу полковника прийшло щастя. Надія, віра та невтомна праця завжди перемагають на цій землі, у цьому дуже непростому, але на правді збудованому світі.

Нехай щастя тепер не покидає сім'ю старого полков-ника. А ми підемо з вами у широкий степ, де так вільно і добре міркується, де життя буйно квітне всупереч всім на-шим негараздам.

Посвячення

Ти бачив Світ —
дивись, бо Завтра
вже не буде.
І ніч прийде —
а після ночі
засяє Новий Світ,
його побачать
інші очі.

(Стара кобзарська пісня)

Був теплий сонячний ранок. Саме такий, який буває восени, коли сонце щедро віддає своє останнє літнє тепло, щоб наостанок підбадьорити землю і все живе на ній перед зимовою негодою. В такий час на землі ніби знову настає весна. Саме у такий час вдруге квітне дика вишня у гаю і пташиний гомін, як і весною, будить у серці свіжу силу. В криницях вода віддзеркалює блакиттю і вабить непроглядною своєю глибиною.

На хуторі у Байдюка та Наталки було тихо й безлюдно. Лише з садочка за церквою линув дзвінкий пташиний гомін. Босоніж на призьбі сидів Кучма, тримаючи однією рукою великий кухоль, а іншою обережно гортаючи пожовклі від віку сторінки старезної книги, що лежала у нього на колінах. Час від часу, кусаючи чималий кусень хліба і сьорбаючи з глиняного кухля молоко, він зосереджено вдивлявся у неясні літери та знаки, якими густо рясніли сторінки книги.

Біля церкви на траві, вистрибував Лінь-Цзи, нагадуючи своїми рухами птаха, що ніяк не міг злетіти. Весь час він то наскакував на невидимого супротивника, то ухилявся від його ударів, то знову нападав на нього.

Кучма відірвав погляд від книги.

— Лінь, ти хоч би поставив супроти себе когось з лісу. А то стільки сили витрачаєш марно.

— Усяке тренування, Кучмо, це і є робота з духом, тільки зі своїм власним. Так гартується він і водночас набу-

ває гарту тіло. У бою все згодиться, — відповів йому Лінь-Цзи, переводячи дух і розвертаючись для нового стрибка на невидимого супротивника.

— Воно то так, — мружачись від сонця, поволі вів далі Кучма, — але такий важкий і неповороткий птах, якого ти являєш, хіба може встояти у справжньому бою?

Лінь-Цзи зупинився, витираючи спітніле чоло.

— Не все робиться відразу й швидко. Лінь-Цзи знає — тільки тяжкою працею досягається легкість. Вона приходить з готовністю тіла.

— Твоє тіло, Лінь, в зміненому стані здатне на таке, що ти навіть уявити цього не можеш. Наші тіла значно вправніші за нас, бо весь час знаходяться у не проявленім. Лише твоя свідомість утримує твоє тіло у стані такого неповороткого птаха. Ось дивись.

Кучма обережно відклав книгу на призьбу, на кухню поклав хліб. Це останнє, що виразно бачив Лінь-Цзи. Далі завертілися, замиготіли навколо нього швидкі тіні. Кучма був скрізь, куди б Лінь-Цзи не кидав свій погляд. І кожна з тих тіней імітувала рухи бойового птаха Лінь-Цзи, але робила це набагато швидше, майже блискавично. Раптом, не наче тихий шелест пронісся довкола, і Кучма зник з очей. Лінь-Цзи скочив у бік і різко розвернувся — за його спиною, ледве торкаючись ногами трави, висів у повітрі Кучма.

— Ось що вміє наше тіло, Лінь, коли одержує волю від нашої свідомості, — басовито лунав звідусіль голос Кучми. У повітрі раптом прокотився звук на зразок короткого гусячого гелготу, і Кучма впав у траву, високо задерши ноги.

За мить він встав, тримаючись за попереk, однак повчально піднявши пальця вгору. — А от що відбувається, коли ми входимо у стан звичайної свідомості, — болісно перегнувшись, він попрямував до призьби, щоб сісти.

— І що буває, коли ми зневажаємо тренування тіла. Правда, Кучмо? — так само повчально підняв пальця вгору китаєць.

Раптом за церквою щось загуло і, добре труснувши землю, гримнуло. Кучма ледве не випустивши кухля з рук,

миттю підхопився із призьби. З-за церкви, винувато озируючись довкола, з'явилися Чумаки з Палієм.

— Хлопці, що ви там у біса робите? Церкву ж завалите. Тоді вже буде вам від вчителя, — сварливо мовив Кучма, обтрушуючи зі штанів краплі пролитого молока.

Підтримуваний Чумаком, Палій ледь дошкутильгав до призьби і сів.

— Кляті двері, з чого ж вони зроблені?

— Бачу, ви знову за своє, — Кучма повчально підняв пальця вгору, — вчителем було ж сказано: не чіпати. Хтозна що там лежить у тому склепі. Ви так до посвячення не дотягнете. Нам веліли тренувати духовну силу, а не порохову. Якщо туди ніякої дороги немає, значить справа там серйозна. І навіщо вам та зоряна карта, що ви з нею будете робити, коли і здобудете?

— То, Кучмо, не просто карта — то знання, за яким стоїть зовсім інший світ, — витрушуючи землю з волосся, нарешті глухо мовив Палій, покрутивши головою.

— Нам би, хлопці, з цим світом розібратись. Ось оця стара книга якось пов'язана з лабіринтом анів. Це теж стародавнє знання, і нам, хлопці, може відкритись дорога до нього, коли зможемо з ним розібратись.

В лісі заіржали коні, і за мить з нього виїхали Байдюк з Наталкою.

— Як воно справи у духоборстві? — спішившись, Байдюк привітно підняв руку. — Що у вас тут відбувається? Земля дрижить за кілька верств звідси!

— Та ось хлопці все за зоряною картою полюють, — озвався Кучма, осудливо глянувши на Палія та Чумака, що тупцювалися біля призьби, винувато повісивши голови.

— Вже кортить розсунути кордони світу, побачити інші світи, — чи не так, хлопці? — мовив, посміхаючись, Байдюк. — Отже, до посвячення ви дозріли, будуть вам інші світи. Саме іспит, що чекає на вас попереду, і відкриє вам туди дорогу. Іспит, хлопці, влаштуємо вам цієї ночі, як тільки зійде місяць. Так вирішило характерництво. Запам'ятайте — досягнення насамперед духовного прозріння і є суттю ха-

рактерницького посвячення. Не можна користуватися силою у житті несвідомо, бо багато можна накоїти лиха.

— Суть посвячення, яке чекає на вас, ось в чому. Вам вже знайомий той змінений стан свідомості, що приходить, коли людина знаходиться у колі багать. Так, Лінь-Цзи?

Китаєць закивав головою.

— Лінь-Цзи знає. Так, це тягучий, мов кисіль, простір, який треба пройти. За ним пуста — ніде нікого і нічого.

— От із того простору вам і доведеться шукати, хлопці, дорогу у цей світ. Тільки поєднання з вашим духом може допомогти вам у цьому. Завдання важке. Потрібно пройти складним лабіринтом, підказкою вірного шляху, в якому буде тільки крик пугача. Вірно йтимете — пугач кричатиме, невірно — пугач мовчатиме. І якщо ви того шляху вчасно не знайдете — будете блукати у тому лабіринті, доки не вийдете самі, ясна річ, вже без допомоги пугача.

Кучма кахикнув у кулак, привертаючи увагу Байдюка.

— А що, пане вчителю, як воно те розкриття духу згодиться нам, наприклад, у бою?

— А так, Кучмо, що коли ти перейдеш в інший вимір і там почнеш розводити свою філософію, то раптово не вийдеш з того стану і не впадеш, як оце тут донедавна. Зможеш вправно діяти, вже поєднуючи ці два стани.

— Якою ж після того стає людина, пане вчителю? — озвався Чумак.

— Вона стає нічим, тобто стає духом, присутнім у людському тілі. Саме через це людина отримує можливість бути присутньою будь-де у невидимому стані. Саме в цій формі ми ведемо спостереження за ворогом та й за подіями, що вирують довкола, — поволі вів далі Байдюк.

— І саме так ми йдемо з цього світу, щоб більше не з'явитися тут. Вирішує це сама сила, яка веде таку людину. Ви можете одного разу просто зникнути, навіть посеред поля бою. Вас забере сила, яка й відрядила нас у цей світ. Все зрозуміло?

— Так, пане вчителю.

— Готові?

— Так, — була одностайна відповідь учнів.

— Тоді вечеряти, он вже Наталка кличе.

Сіли до столу, на якому вже стояли глиняні полумиски з кулішем, щедро приправленим м'ясом.

— Наїдайтесь, хлопці, досхочу, — порадив учням Бай-дюк, підсовуючи до них полумиски, — бо сили для іспиту треба чимало. Як тільки місяць зійде, вирушимо: треба вчасно прибути на місце. Нас там вже чекають.

* * *

Мандрівник, заблукавши проти ночі посеред глухого старого лісу, міг би наштотхнутись у ньому на велику дивину.

Мов якась могутня рука розітнула ліс широкою просікою, поваливши на ній безліч дерев, які тут і там могутніми горбами здіймались на досить високих, майже у зріст людини, пеньках. Сучки і гілля було зрубано і прибрано, але й без того тут були такі хащі, через які не видно було ніякої дороги. У кінці просіки над тим лабіринтом з повалених стовбурів горіло біле сліпуче полум'я, підвішене на двох нахилених одне до одного та зв'язаних на манер ножиць молодих дерев.

Довкола було тихо і похмуро. Лише місяць, що виглядав з-за хмари, сріблив непевним світлом товстелезні стовбури повалених велетнів та десь далеко в лісі тривожив сторожку тишу своїм криком пугач.

Хлопців підвели до багаття, запаленого посеред галявини і поставили обличчям до просіки. Довкола вогню сиділи характерники. Вони по черзі підходили до молодих посвячуваних, пильно дивились їм у очі і, вклонившись, відходили до багаття.

Від кожного того погляду та поклону Чумак, що стояв у шерензі посвячуваних, відчував потужний прилив енергії та великої віри-впевненості: ти все те здолаєш, ти все те зможеш, обов'язково зможеш. Піт заливав чоло. Незважаючи на жар, що йшов від багать, хлопці були зодягнені у

товсті жупани, перев'язані шовковими поясами хрест-навхрест та взуті у чоботи. Тому стояти було досить жарко і спекотно.

Все характерництво вже пройшло біля посвячуваних. Низький рівний спів полинув з-за багаття. Одночасно з цим рознісся гучний звук головної січової литаври. Полум'я все зростало і зростало, доки не поглинуло свідомість Чумака та його товаришів. Все зникло, і знайомий пустий простір розкрив перед ними свої обійми.

— Пора, хлопці, — почули вони здалеку голос Байдюка.

— Прощавайте, хлопці! До нової зустрічі! — почувся Наталчин голос і розтанув десь у пустці.

Натомість глухо і якомсь незвично пролунав протяжний крик пугача. Чумак рушив на той крик і одразу ж наштовхнувся на велетенський стовбур, який лежав поперек шляху, що вказував йому пугач. Поволі, з великим зусиллям Чумаку вдалося розвернути неповоротке своє тіло і піти вздовж стовбура, близька частина якого була чітка у полі зору, а далі губилася, наче під водою. Почалося нескінченне блукання наосліп серед невидимої хащі велетенських стовбурів, які несподівано виринали з якогось казкового мороку і в ньому ж губилися. Тільки крик пугача, що то замовкав, то озивався знову з непроглядної п'їтьми, був самотнім поводителем у тих тяжких і безпорадних мандрах. Лише на мить десь дуже здалеку з'явився в п'їтьмі світляк білого полум'я й відразу ж зник у черговій спробі тіла знайти шлях у лабіринті.

Піт заливав чоло, серце било молотом у груди. Чумак відчував, як із кожним кроком його блукань у нього всередині зростала якась напруга. І у тій напрузі губилися його воля та зосередженість, він став ніби глухнути й сліпнути, а тіло здавалося все більш неповоротким та незграбним.

Пролунав і урвався крик пугача, і Чумак відчув, що таки застряг у вузькій щілині поміж двома стовбурами і вже не було ніякої змоги навіть розвернутися, не те що шукати подальший шлях. Напруга у ньому зросла до дзвону в го-

лові, в якій ніби почали бити великі молоти. У розпачі Чумак напружився, намагаючись розсунути стовбури. Від того напруження у голові ніби щось тріснуло й Чумак враз відчув себе вільним. Він стояв на одному із пеньків і бачив своє тіло, що безпорадно застрягло в щілині поміж стовбурів. Його обличчя було якимось темним, неначе виліпленим із сирої глини.

Велика радість та піднесення, разом з могутньою силою, прийшли до Чумака. Він вільний, він звільнений з темниці, з безпорадної темниці тіла. Глянув вздовж просіки – в кінці її яскраво горіло біле полум'я й до нього досить виразно проглядала дорога. Але ніякої необхідності іти туди вже не було. Побачив він і Палія, що так само застряг у пастці-щілині між двома деревами, і Лінь-Цзи, що ще рухався важкою тінню поміж стовбурами. А Кучма йшов трохи осторонь – на межі повалених дерев і лісу. Йшов до глибокого рову, що перетинав йому шлях. Чумак посміхнувся: тісні обійми йому гарантовані, а потім, потім вдарять литаври перемоги та свободи.

Але треба щось робити з тілом – не вік же йому борсатись у тій щілині. Чумак тепер зрозумів причину спорядження їх у цю нічну мандрівку у такому товстому одязі. Тіло могло досить легко поранитись у несвідомому блуканні серед гострих сучків повалених дерев. І він знав, що треба робити далі. Те знання неначе було завжди з ним. Він наблизився до свого тіла і відчув з якою шаленою силою його потягло до нього. Він потягнув тіло до себе і воно досить легко здійнялося у повітря і в яскравому спалаху вони з'єдналися. На цьому все зникло.

Чумак прийшов до тям, коли вже сидів у колі характерників, які, тісно зімкнувши довкола нього плечі, співали ту саму протяжну пісню, що линула ніби від обрїю до обрїю. З протилежного боку характерницького кола йому посміхалася Наталка. Яке мінливе і, в той же час, гарне було у неї обличчя.

– З новою зустріччю, Чумаче. Зі щасливим поверненням! – пролунала її думка в його голові.

Поряд з Наталкою сидів і дружньо посміхався Байдюк.
— З іспитом тебе, Чумаче. Не надто було жарко?

Щось майнуло в повітрі, і за мить у колі з'явився Палій. Потім до нього пристав усміхнений та щасливий Лінь-Цзи.

— Ти тепер архат, Чумаче, і ти, Палій. Ми всі архати — слава Всевишньому.

Останнім з'явився Кучма, ледве втиснувшись у тісне коло своїх побратимів. Чумак ясно бачив його обличчя — це був дійсно Кучма, але щось неловимо нове з'явилося у ньому. Так, він здавався дещо іншим, але водночас це був той самий Кучма, бо недовго всидів у тісному колі товаришів: почав щось доводити Байдюкові, піднявши пальця вгору.

Байдюк лише посміхався, вислуховуючи чергові мудрощі свого учня. З його плечей ніби спав важкий тягар. Відбулося. Його учні пройшли іспит. Сказано: правду шукаючий, істину знайде, знайде і врятується. І воно таки дійсно так і відбувається у цьому великому і дивному світі. Хлопці пізнали закони його побудови, стали з ним заодно. Вони пройшли через невимовне, щоб відбутися знову в цьому світі, тепер вже поза колом звичайного життя і смерті.

— Вітаю вас, хлопці. Ви зробили нездійсненне. У вас тепер велика радість, а ще більша радість у вашого вчителя. То дивна мить, коли перед твоїми очима відтворюється незбагненне. До цього не можна звикнути, — Байдюк усміхнено глянув на своїх учнів.

«Так, Степаночку, то диво-дивне, що є на цім світі», — підтвердила подумки Наталка, пригорнувшись до свого чоловіка.

— Зі святом тебе, Степаночку, зі святом на нашому боці, — додала вона вголос.

На ранок Чумакові, Палію, Кучмі та Лінь-Цзи належало прибути на заставу. У великій залі будинку-фортеці, перед великим січовим хрестом, що стояв у колі запалених свічок, зібралось все характерництво.

Вир привітав посвячених, поздоровив Байдюка та Чуба з успішним закінченням їхніми учнями характерницького вишколу.

— Світ і ви, хлопці, тепер одне ціле. Що ви можете сказати товариству, як ви тепер розумієте закони невимовного? — спитав Вир молодих характерників, хитро примружившись. — Давай почнемо з тебе, Чумаче. Яке нове знання відкрилося тобі?

Чумак вийшов наперед, низько вклонившись козацькому колу.

— Я зрозумів, шановне товариство, що намагання людини побороти світ зустрічає опір лише у ній самій. Світ не треба бороти — його треба пізнавати, насамперед через самого себе.

— Вірно і слушно сказано, козаче, — задоволено зазначив Вир, а козацтво схвально захитало головами. — Тепер твоя черга, Палію.

Палій так само вийшов наперед, низько вклонившись товариству.

— Невимовне неможливо зрозуміти, доки не визнаєш себе його частиною. І кожного разу, наближаючи невимовне, треба пам'ятати себе, щоб не розчинитись у ньому зовсім. Прості люди не мають цього клопоту. Здається, у нас він з'явився.

Козацтво знову схвально загуло.

— Добре, дуже добре. А що можеш сказати нам ти, козаче? — звернувся Вир до Кучми.

Знявши шапку, Кучма низько вклонився гурту і повів сяючим поглядом довкола.

— Все життя людина намагається отримати якісь знання, а коли чомусь навчиться, дуже часто те стає їй непотріб-

ним. Справа Бога, — мовив далі Кучма трохи ніяково, — незрозуміла доти, доки не звідаєш її простоту.

— Дуже слушно, — загуло товариство.

— Дуже слушно і вірно, у саму точку вцілив, козаче, — Вир низько вклонився, відпускаючи Кучму. — А що міркуєш із цього приводу ти, Лінь-Цзи? — запитав Вир у китайця, який наблизився до нього, низько і шанобливо вклоняючись йому і товариству.

Нахиливши голову, Лінь-Цзи довго мовчав. Потім тихо заговорив, не піднімаючи голови.

— Коли довколишнє тане, починаєш чути зірки Піднебесної, вельмишановні великі вчителі. — І потім, вже піднявши голову, мовив твердо. — Світ не є частиною тебе доти, доки ти не станеш його часткою.

— Добре, козаче. Слова ваші буде записано у книгу знань, яку веде старий Цима, бо говорили ви їх сьогодні з рівня свого духу. Цим ви підтвердили новий, набутий вами рівень своєї свідомості. Тому можемо сміливо вирушати до Білого Пlesa. Так, вельмишановне товариство?

— До Білого Пlesa. Так, тепер можна йти до Білого Пlesa, — схвально загуло характерництво, поволі, один за одним залишаючи велику залу.

Берег Дніпра був чистий і пустельний. Тихо хлюпотіла вода, набігаючи на білий пісок, а небо, небо над плесом мало таку непомірну височінь та кришталеву прозорість, ніби приготувалося до якогось свята.

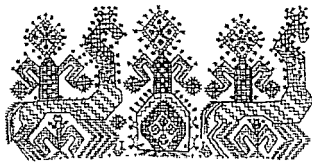
Козаки, роздягнені до пояса, босоніж стояли край берега.

— Настав ваш час, діти, рушайте, — промовив Вир, виряджаючи молодих козаків до Білого Пlesa. — Нехай вам щастить. Ми ще зустрінемось.

Чумак, Палій, Кучма та Лінь-Цзи один за одним входили у сяючу воду і зникали у яскравому жовтому спалаху, що огортав їхні тіла. За молодими козаками пішли у воду й інші. Сяюча вода так само приймала їх, на коротку мить огортаючи тіла яскравим спалахом.

Післямова

Здійснивши цю подорож у світ стародавньої езотеричної культури нашого народу, ми знову можемо згадати, шановний читачу, знаменне Сократове: «Я знаю, що я нічого не знаю», яке визначає межу наших досягнень у пізнанні світу в існуючому на сьогодні природознавчому підході. Грунтуючись на сприйнятті зовнішнього світу через відчуття, людина стала остороною, на відміну від рослинного та тваринного світів, які, існуючи поряд з нею, залишилися у цілковитому злитті з природним середовищем. Це відокремлення призвело до спрямування її зусиль у бік техногенного розвитку суспільства через формування засад природознавства, зорієнтованого на вивчення законів взаємодії у зовнішньому (феноменальному) світі. Сам же оточуючий світ став ілюзією, моделлю наукових усвідомлень.

Останні дослідження у фізиці живого чітко вказують на наявність у тварин системи орієнтації, яка дозволяє їм вірно обирати шляхи своїх міграцій на значних відстанях, знати час наближення цієї події. Як стає зрозумілим з наших досліджень старих часів, людина теж може володіти способом світосприйняття довколишнього, який лежить поза межами антропоного сприйняття.

Тобто виходить так, що поряд з системою зовнішнього світосприйняття в людини є система «внутрішнього бачення», яка виходить з її цілісності та дорівняності всьому світу. Цей другий рівень сприйняття є аналогом стратегічних систем орієнтації тварин під час їх далеких міграцій. У людини ж від давніх часів таке «бачення» стояло в центрі вирішення стратегічних питань життя і утримання його перебігу в руслі взаємопов'язаності з плином подій у довколишньому світі. Образно-понятійне мислення у такому випадку розвантажується від непритаманних йому функцій, займаючись питанням оперативного реагування та ведення у тих подіях, в яких людина бере участь із міркувань інтроспективного розуміння своєї долі, а також свого місця у подіях довколишнього життя.

Як прийшло таке розуміння?

Було помічено, що від вірного, неупередженого ставлення людини до подій, від орієнтованості її перших кроків, залежав успіх чи невдача у проходженні життєвим шляхом. Вірне розуміння виникало тоді, коли в той чи інший спосіб вдавалося обійти антропологічний бар'єр, зумовлений обмеженістю можливостей тіла та його фіксованим виділенням тут і зараз у межах просторово-часового континууму.

Як показали дослідження, відкриття інтроспективного бачення в стародавні часи починалося під час поєднання людини з подійним полем у зовнішньому. Довколишній світ стародавньої людини був населений духами, які вбачалися майже у всіх природних явищах. Орієнтація на таку тонку структуру світу і вмикала бачення, пробуджуючи в людині відповідну систему інтуїтивного сприйняття. Намагання утримати той контакт, через який і відбувалося вірне, істинне прочитання подій, що точилися довкола, призвело до міфотворення та народження культур, у центр яких ставилися ритуальні дієства, які дозволяли весь час відтворювати або утримувати знайдений контакт з тонким передподійним планом світу. Саме тому наскельні малюнки та ідоли зі святилищ, ритуальні пісні та танці ставали інструментальним засобом точного виведення людини у той стан свідомості, коли в обхід ілюзорного світосприйняття вмикалося інтроспективне внутрішнє бачення, яке й покладалося в основу прийняття стратегічних рішень роду чи племені.

Намагання утримати якомога більш тривалий постійний контакт з таким усвідомленням світу призвело у пізніші часи до формування відповідних етнічних культур, вся атрибутика яких прямо витікала із досвіду ритуальних дійств, які дозволяли поєднувати людину з тими патерн організуючими умовами, що існували в тій чи іншій місцевості. Саме через таке постійно триваюче ритуальне дієство людина отримувала свій егрегорний статус. Від цього природна сила патерн організуючих систем ставала її силою. Це споріднювало людину з землею, яка була їй рідною матір'ю і яку така людина завжди боронила, так само, як своїх рідних та близьких. Ї було через що: така утворена жива система давала головне — безпомилковість у прийнятті рішень, вірність та доцільність вчинків, які тепер виходили з цілісності всього паттерну умов, а не тільки з обмеженого досвіду, накопиченого у системі зовнішньої орієнтації, що породжувала світ ілюзії. Все це гарантувало збереження здоров'я, щасливе майбуття та успіх у будь-якій справі, за яку б людина не бралася.

Дії ж у житті, зумовлені пересічним судженням, що виходило тільки з зовнішніх, існуючих тут і зараз обставин, в кращому випадку залишали все так, як є, перетворюючи життєвий шлях людини на біганину по одному і тому ж колу. Людина випадала з еволюційного розвитку всього загалу подій, заходячи у своєрідний глухий кут, де еволюція її особистості значною мірою уповільнювалась. Саме підсвідоме намагання виходу із такого стану завжди призводило до великих криз у суспільстві,

коли зростання свідомості людини в опануванні нею нових умов у плину-чому подійному полі життя набувало якості еволюційного стрибка. В такій взаємодії людини і світу перед нею поставала стіна забуття, де виникали вічні проблеми життя і смерті, добра і зла. Нависало прокляття зайвості, покинутості, відчуженості людини в житті. В глухий кут заходило питання істини, вірності та доцільності кроків у житті. Все насилля, вся жорстокість такого буття виходили саме з невирішеності цих головних вічних питань.

Але вищезгаданий спосіб другого сприйняття може відповідати реальному світові тільки у випадку застосування більш складної системи, ніж існуюча на сьогодні його модель. В сучасному природознавстві виділена речовина, взаємодіючи через силові поля, утворює відповідний просторово-часовий континуум. Поля взаємодій у такій системі стають другорядними, породженими взаємодіючими масами речовини на відповідному рівні просторового виміру. Якщо ж виходити з усвідомлення еволюційного розвитку та становлення світу за найбільш поширеною на сьогодні його моделлю, то під нього мусять підпадати і самі маси виділеної речовини. І тоді виникає щось, що, по-перше, утримує в собі все ще до розвитку, до первинного еволюційного поштовху і, по-друге, під час свого збурення мусить мати свою первинну організацію, яка й породжує виділену речовину. Було б марним сподіватись, що у первинному нічому та речовина зберігалася у тому ж недоторканому вигляді, який вона має на сьогодні, або одразу ж сформувалася в межах всього, вже розгорнутого, континууму, якого, виходячи з тих же уявлень, ще не могло бути.

У найбільш стародавньому переписі вірувань слов'ян, що одержав назву «Велесова книга», стверджується існування в оточуючому світі Нави, Прави та Яви як своєрідної світоутворюючої системи. Згідно цієї міфології, Нава, де є все у первинному вигляді, породжує Праву — світ первинних «тонких» взаємодій, по якій і з якої виникає Ява — вже знайомий нам феноменальний, або, як ми говоримо сьогодні, матеріальний світ. Згідно стародавнім слов'янським уявленням, людина, породжена у такому світі як його частка, повинна сама у своїй сутності утримувати всі ті три системи «неба».

Тоді стає зрозумілим існування в людини другої системи світо-сприйняття, не пов'язаної з жорсткою фіксованістю тіла у виділеній системі просторово-часових координат. Саме існування Прави може дозволити їй крок до виходу за межі антропологічного буття і пов'язати

стратегію ведення свого життя з усім загалом плінучих подій. Саме це поєднує людину в одне ціле з оточуючим світом, закони розвитку якого стають для неї зрозумілими через інтроспективне бачення або відчуття. Існування такої винесеної позиції призвело до виникнення феномену внутрішнього шляху, яким теж має йти людина в своєму житті. Зведення внутрішнього і зовнішнього шляхів в одне ціле і приводить до розуміння судженого шляху, шляху дхарми, який постає перед кожною людиною по її народженні.

Опанування законів інтроспективного світосприйняття та перенесення його на план зовнішнього життя і призвело до виникнення стародавніх езотеричних культур, таких, як стародавня Укртіанська культура брахманів, яка, за «Велесовою книгою», дала первинний поштовх до розвитку багатьох європейських культур, у тому числі сформувала засади становлення сучасного українського етносу.

В основі цих засад лежить усвідомлення людиною позаантропного буття, яке тільки одне могло гарантувати вірність та доцільність того шляху, який обирає етнос у житті. «Мусимо відати і знати обаполи тирла, — прорікає з цього приводу «Велесова книга», — ум великий божий є єдиний з нами, і тому творимо і говоримо з Богами воєдино». Саме такі традиції в свій час породили на терені Київської Русі волховську культуру, яка у пізніші часи, через козацьке характерництво, дала основу для формування езотеричних підвалин сучасного українського етносу. Саме бачення відповідності дій і вчинків людини великому цілому, що лежить в основі цієї культури, породило систему внутрішніх цінностей, таких як щирість та правдивість, поміркованість та людяність, на яких виростала висока життєздатність та мистецтво ведення життя.

Насамкінець, тільки поєднання двох рівнів світосприйняття, підкреслимо це ще раз, дозволяє людині зняти вічні питання, йти шляхом еволюції своєї свідомості, мати від того щасливе майбутнє, утримуватись від пустопорожнього перемелювання сил суспільства в новітніх, прийнятих з суто зовнішніх міркувань, напрямках розвитку, які, як тепер стає зрозумілим, нічого суттєвого не можуть дати самій людині, опанувати дивовижними властивостями цілісної особистості, яка зрештою стає тим, ким має бути за своєю природою.

Зміст

<i>Володимир Мулява. Українське козацтво як спосіб життя, діяльності та поведінки... і українське козацьке характерництво</i>	5
Таємниці старого шляху, або Розвиток природних початків людини в українському етносі	11
Вступ	12
Правило третього суглоба	15
Пан Ніхто	17
Руки майстра	21
Мовчання Шакьямуні	26
Духоведення	29
Дотик духу	37
Коло світла на темній сцені	41
Зимовий вітер колисає гнучкий очерет на ставку	42
Козацька наука	45
Виток сили	48
Пояснення для вченого читача	51
Стара земля	54
Коли «не сходить сонце»	57
Коли квітне папороть	61
Відтінки пір'я у птиць, що летять на схід	66
Правдивий шлях зіркового пилу	69
Кріри. Повість	77
Частина перша. Байдюк	78
Частина друга. Січ	120
Частина третя. Похід	176
Посвячення	207
Післямова	219

Літературно-художнє видання

Чумаченко Василь Андрійович

Крик пугача

Редактор В. В. Стецюк
Художники Б. П. Куновський, Я. В. Мулява
Технічний редактор Р. О. Шкалікова
Коректор В. В. Гриценко

**Підписано до друку з готових діапозитивів 14.01.04. Формат
84x108 1/32. Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 11,76. Тираж 1000 прим. Замовлення 130. Замовне.**

ПП «Видавничий дім». 50063 Кривий Ріг, вул.Тухачевського, 26.
Свідоцтво № 515, серія ДК. Тел. (0564) 66-23-18.

КП «Криворізька міська друкарня». 50050 Кривий Ріг, пр.Металургів, 28.